

HUNDEN

- FESTET TIL JORD, SENKET I VANN

Kontekstuelle tilnæringer til hunden i senmesolitikum, med eksempler fra Sør-Sverige og Danmark.

Av

Malin Trømborg

Forsideillustrasjon: Til venstre: hundekraniet på Bökeberg III (Karsten 2001:49). På høyre side: Hundegrav 23 på Skateholm I (Larsson 1988b:151).

Universitetet i Oslo, Det humanistiske fakultet
IAKH
Masteroppgave i nordisk arkeologi
2006

“We are alone, absolutely alone on this chance planet: and, amid all the forms of life that surround us, not one, excepting the dog, has made an alliance with us”.

Maurice Maeterlinck (1862-1949)

Takk!

Jeg har mange å takke for at denne oppgaven til slutt ble ”dratt i land”. Først vil jeg takke min veileder Sheila Coulson for alle gode råd om hvordan en oppgave blir en oppgave. Mine studievenner, og da spesielt Hilde Frydenberg, Marit Johansson, Vibeke Larsen og Linn Johannessen som på mange måter, og til ulike tider har bidratt med råd, vink og nødvendige kaffepauser. Likevel vil jeg sende en spesiell takk til Kathrine Eikrem som var uvurderlig i innspurten, og Gunhild Høvik Hansen som hjalp til med ”bikkjejobben” å gå igjennom litteraturreferansene. Feil og mangler som eventuelt måtte forekomme i oppgaven, er selvfølgelig noe jeg selv er ansvarlig for. Jeg vil også gjerne takke Per Andreassen, som skal ha stor takk for all støtte og omsorg. Sist, men ikke minst vil jeg takke familien min som både med lommebok, tillit og gode ord har vært der for meg i alle disse årene. Spesielt bidro en bestemt Frankriketur, som Jannicken Trømborg, Liv Kristiansen og Egil Kristiansen sto bak, for at bitene falt på plass. Og Åsmund Trømborg skal ha en takk for å alltid ha vært der.

KAPITTEL 1 INTRODUKSJON	1
1.1 INNLEDNING	1
1.2 PRESENTASJON AV PROBLEMSTILLINGEN	2
1.3 MATERIALET I TID OG ROM	2
1.4 METODE	3
1.5 TEORI	4
1.6 OPPGAVENS STRUKTUR	4
KAPITTEL 2 HUNDEN INNENFOR ARKEOLOGIENS RAMMER.....	6
2.1 ARKEOLOGISKE KILDER TIL HUNDEN I SØR-SKANDINAVIA.....	6
2.2 DEN VERDSLIGE OG SAKRALE HUNDEN.....	7
KAPITTEL 3 PRESENTASJON AV MATERIALET.....	10
3.1 INNLEDNING	10
3.2 BLANT MENNESKE OG HUND PÅ SKATEHOLM	11
3.3 HUNDER I DET VÅTE ELEMENT.....	13
3.4 KILDEKRITIKK	15
KAPITTEL 4 METODE: VEIEN FRA MATERIALE TIL MENING.....	17
4.1 METODE	17
4.1.2 <i>En kontekstuell tilnærming</i>	18
4.1.3 <i>Etnografiske og historiske analogier</i>	19
4.1.4 <i>Alder: redegjørelse og kritikk</i>	20
KAPITTEL 5 TEORETISKE TILNÆRMINGER: Å HANDLE MED DYR.....	24
5.1 INNLEDNING	24
5.2 DET INKARNERTE SUBJEKT.....	24
5.2.1 <i>Liminalitet: den tvetydige kroppen</i>	25
5.3 DET SOSIALE SYSTEM: I REALITETEN EN PRAKSIS.....	28
5.3.1 <i>Ritualiserte handlinger</i>	29
5.3.2 <i>Å handle med døden</i>	31
5.4 "NATUR" OG "KULTUR", ELLER "DYR" OG "MENNESKER"	32
5.4.1 JEGERE OG SANKERE: DEN SYKLISKE VERDEN	33
5.4.2 <i>Dyret i jakten: å gi seg selv</i>	34
KAPITTEL 6 ANALYSE AV KONTEKSTUELLE OG STRUKTURELLE TENDENSER.	36
6.1 INNLEDNING	36
6.2 FESTET TIL JORD: HUNDEGRAVENES STRUKTURELLE OG KONTEKSTUELLE SPREDNING PÅ GRAVFELTET	36
6.2.1 <i>Hund i grav – kontekstuell og strukturell spredning</i>	42
6.2.2 <i>Likheter og ulikheter mellom hund - og menneskegrav</i>	44
6.2.3 <i>Hund og andre dyr</i>	45
6.3 SENKET I VANN: TENDENSER OG KARAKTERISTIKKER VED UTKASTLAGENE.....	47
6.3.1 <i>Å avhende kropp</i>	50
6.4 FORELØPIG KONKLUSJON AV TENDENSENE.....	51
KAPITTEL 7 DEN SYKLISKE VERDEN – EN DISKUSJON	54
7.1 INNLEDNING	54

7.2 KASTE UT ELLER KASTE TILBAKE?.....	54
7.2.1 <i>Det liminale landskap: vann</i>	55
7.2.2 <i>Sakralt søppel?</i>	56
7.3 GRAVFELTENE.....	59
7.3.1: <i>Unge og gamle kropper</i>	59
7.3.2 <i>Kropper i grenseland.</i>	60
7.3.3 <i>Hunden: "det lille ekstra" i kosmiske, problematiske situasjoner?</i>	63
7.3.4 <i>Er en grav en "grav"?</i>	64
7.5 GRAVFELT SOM PASSER FOR KOMMUNIKASJON OG REGENERASJON.....	66
KAPITTEL 8 KONKLUSJON: Å FORMULERE FORHOLD: HANDLINGER MED DEN LIMINALE HUNDEN	68
LITTERATURLISTE.....	- 71 -
FIGURLISTE	- 78 -
TABELL-LISTE.....	- 78 -
APPENDIKS.....	- 79 -
TILLEGG 1	- 79 -
TILLEGG 2	- 81 -
TILLEGG 3	- 83 -
TILLEGG 4	- 83 -

Kapittel 1 Introduksjon

1.1 Innledning

Hvordan mennesker oppfatter dyr er historisk og kulturelt betinget. Hvilke strategier vi velger i omgangen med ”våre felles dødelige” reflekterer ikke kun hvordan vi tenker om dyr, men også noe om hvordan vi tenker om oss selv (Knight 2005:I). I den forbindelse vil jeg i denne oppgaven belyse forholdet mellom menneske og hund i sørskandinavisk senmesolitikum. Underveis i redegjørelsen håper jeg å kunne danne meg meninger om hvordan menneskene kan ha oppfattet og definert både seg selv og hunden ut fra handlinger med dette dyret.

De materielle kildene til den senmesolittiske hunden er preget av motsetningsfylte handlinger. På den ene siden er hunden funnet på gravfelt, omsorgsfullt gravlagt med både rød oker og gravgjenstander. Samtidig er hunden funnet flådd, oppstykket og dumpet sammen med slaktrester i utkastlaget, en funnkontekst som defineres som boplassens søppeldyng. Dette tvetydige handlingsmønsteret tegner et komplekst og flertydig bilde av hvordan hunden kan ha blitt oppfattet i senmesolitikum. Jeg ønsker å ta tak i denne flertydigheten for å diskutere hvordan disse handlingene bidro til å realisere menneskelige oppfatninger om seg selv og hunden.

Min hypotese er at hunden, som det første og eneste tamdyret i denne perioden, kan ha blitt oppfattet som et tvetydig dyr posisjonert i grensene mellom menneske og dyr. Å være i en mellomtilstand kan samtidig defineres som å være *liminal*. Oppfatningen av hunden som liminal kan igjen ha gjort hunden aktuell for ritualer. Både verdslige og rituelle handlinger med den senmesolittiske hunden produserte bestemte verdier og holdninger som bidro til å forme og plassere hunden innenfor en generell helhetlig oppfatning. Denne oppfatningen mener jeg ble realisert innenfor det som kan oppfattes som meningsfylte ”rom” i det fysiske landskapet. Slike rom kan for eksempel være gravfelt eller utkastlag. Disse satte en meningsfull ramme for handlingene og bidro til å definere og konstituere dem innenfor en bestemt betydning. Summen av slike rom skapte en form for subjektiv helhetsoppfatning av et kognitivt landskap, hvor myter, minner, assosiasjoner, aktiviteter og forestillinger bidro til å gjøre omgivelsene meningsbærende (Merleau-Ponty 1994:59-60; Tilley 1996:67). Handlinger med hunden var derfor sannsynligvis virksomme innenfor en kontekst som ble gitt en bestemt betydning.

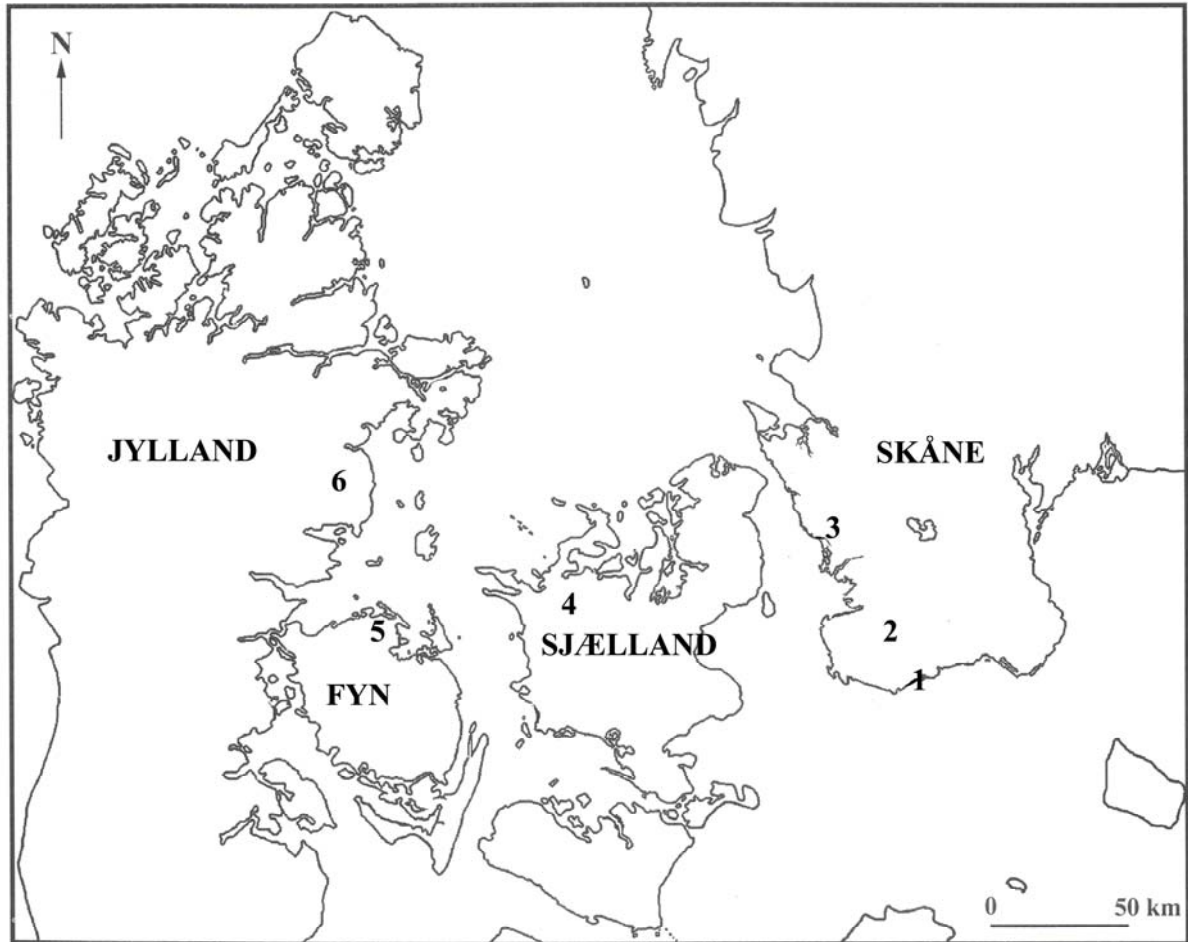
1.2 Presentasjon av problemstillingen

Diskusjonen vil sentrere omkring hunden, og hvordan levningene av dette dyret ble behandlet i forhold til gravfelt og utkastlag i senmesolitikum, ca. 6000-3000 BC (Larsson 1989a:3).

Utkastlaget beskriver et funnførende lag utenfor den fortidige strandlinjen som har oppstått fordi redskap og slaktavfall ble kastet i vannet (Larsson 1983:22). Derav oppgavens tittel: festet til jord, senket i vann. Jeg ønsker å diskutere **behandlingen** av den døde hunden, og hvor disse beina ble lokalisert i det arkeologiske materialet. Hvordan kroppene ble handlet med håper jeg vil fortelle om bestemte holdninger til dette dyret. Redegjørelsen av hunden i henholdsvis gravfelt og utkastlag vil jeg samkjøre til en komparativ analyse. Dette for å belyse hvordan levningene av hunden ble behandlet innenfor det jeg oppfatter som to ”situasjoner” for avhending av døde kropp. Jeg spør derfor: **Hvordan kan den kontekstuelle og strukturelle spredningen av hundelevninger i gravfelt og utkastlag, fortelle om hvordan mennesket forholdt seg til hunden?**

1.3 Materialet i tid og rom

Problemstillingen vil bli diskutert med utgangspunkt i gravfeltene Skateholm I og II, og utkastlagene på Bökeberg III og Tågerup i Sør-Sverige, samt utkastlagene på Ringkloster, Agernæs og Smakkerup Huse i Danmark (se figur 1). Lokalitetene forholder seg som nevnt til den senmesolittiske perioden, og inkluderer de to arkeologiske kulturene kongemose fra 5700 til 4500 BC, og ertebølle fra 4500 til 3200 BC (Tilley 1996:10). De fleste lokalitetene kan plasseres i ertebølleperioden, bortsett fra kongemoselokaliteten på Tågerup i Sør-Sverige. Valg av tid og rom er tatt med hensyn til de gode bevaringsforholdene av organisk materiale i denne regionen, og fordi materialet her er godt kjent og dokumentert fra flere utgravninger. Samlet sett er derfor området i denne perioden et godt utgangspunkt for den type analyse som jeg har satt meg fore.

Figur 1: Kart over fortidig Sør-Skandinavia, Tallene indikerer lokalitetene som vil bli diskutert. 1) Skætholm 2) Bökeberg III 3) Tågerup 4) Smakkerup Huse 5) Agernæs 6) Ringkloster (etter Strassburg 2000:149).

1.4 Metode

Materialet vil bli redegjort for med to metodiske grep. Gjennom en spredningsanalyse og generell beskrivelse av funnomstendighetene, vil jeg gjøre rede for hundens **kontekstuelle** betingelser og distribusjon i gravkontekst og utkastlag. I den **strukturelle** delen gjør jeg rede for hvordan de døde hundekroppene ble behandlet og strukturert. Samlet under ett, håper jeg at disse to innfallsvinklene vil bidra til å forklare hvordan handlinger med hund realiserte en holdning til dette dyret. Ved å samkjøre funn av hundeleveringer fra gravfelt og utkastlag, kan disse to situasjonene belyse ulike måter å handle med den døde hunden på. Samtidig kan en sammenstilling mellom disse to kontekstene gjøre rede for likheter og ulikheter i materialet, og på den måten kontrastere situasjonene. For å utvide min egen horisont i forhold til alternative menneskelige livssyn og praksis, vil jeg benytte eksempler fra etnografiske jeger-sanker samfunn i møte med materialet.

1.5 Teori

Oppgavens tilnærming er fundert i fenomenologisk tankegods, som i store trekk går ut på hvordan vi som mennesker står i en form for subjekt-objekt forhold til vår verden. Denne tvetydige tilstanden preger oss i hvordan vi sanser og erfarer omgivelsene, samtidig som den kan bidra til at mennesker og dyr blir gitt en flertydig sosial rolle innenfor et kollektiv.

Gravfelt og utkastlag har begge døden som fellesnevner, og jeg mener det er sannsynlig at dette la føringer for hvordan mennesker handlet innenfor disse to kontekstene. Det vil i den forbindelse bli tatt utgangspunkt i Anthony Giddens (1984) strukturasjonsteori, og hvordan handlinger som sosial praksis både former og er formet av sosiale strukturer, og hvordan disse igjen realiserer sosiale systemer i tid og rom. Ritualiserte handlinger blir av Catherine Bell (1992) definert som utmarkerte og strategiske versjoner av sine verdslige motparter.

Ritualiserte handlinger vil bli drøftet i forhold til ”døden” og hvordan denne realiteten ble gjort meningsbærende i de to funnkontekstene som hundene opptrer i. Disse handlingene vil bli diskutert med utgangspunkt i sosialantropologiske teorier om jeger-sanker samfunn, og hvordan jegere og sankere tenker om seg selv i relasjon til sin omverden. Fordi hunden på den senmesolittiske boplassen gjerne blir knyttet opp til jakt, og utkastlaget er resultatet av en slik aktivitet, vil jeg samtidig gå inn på forestillinger og oppfatninger til jakten, og hundens rolle i denne virksomheten.

1.6 Oppgavens struktur

I kapittel 2 blir hunden innenfor arkeologiens rammer presentert, både faghistorisk i mesolittisk forskning og ut fra de materielle kildene i senmesolitikum. Kapittel 3 og 4 gjør rede for materialet og metodene. Deretter vil de grunnleggende teoretiske retningene som materialet vil bli diskutert ut fra, presentert i kapittel 5. Det vil i den sammenheng bli redegjort for fenomenologi, liminalitet og hvordan dyr er virksomme som reflekssive utgangspunkt for mennesket. Dette kapitlet vil derfor forsøke å etablere en oppfatning om hvordan mennesker erfarer og opplever fenomenene i sine omgivelser, og hvordan menneskelig tenkning om fenomenene blir ordnet kognitivt slik at de blir meningsfulle å handle ut fra. Videre vil handling og rituelle handlinger bli diskutert med utgangspunkt i Giddens og Bell. I den sammenheng vil dødens realitet som kontekstuell ramme for ritualer bli belyst. Kapittel 6 er teori og metode i praksis. Her blir materialet analysert for å skille ut kontekstuelle og strukturelle tendenser i handlingsmønstrer for hunden, og hva dette kan fortelle om hvordan hunden ble oppfattet og handlet med. Erfaringene fra analysen blir tatt med videre i kapittel 7 og diskutert i forhold til om hvorvidt det å avhende døde kroppar i

henholdsvis gravfelt og utkastlag kan ha virket innenfor sammenfallende oppfatninger og forestillinger. Kapittel 8 konkluderer, og oppsummerer resultatene jeg har kommet frem til gjennom analyse og diskusjon.

Kapittel 2 Hunden innenfor arkeologiens rammer

2.1 Arkeologiske kilder til hunden i Sør-Skandinavia

For å kunne sette rammen for tolkninger av den senmesolittiske hunden i Sør-Skandinavia vil jeg kort gjøre rede for hvilke arkeologiske kilder som finnes på hunden i dette området, og denne perioden.

Sannsynligvis var hunden det eneste tamdyret på mesolittiske boplasser gjennom flere tusen år (Hatting 1993:31). Et av de eldste funnene av hund i Sør-Skandinavia skriver seg fra perioden maglemose (8200-5700 BC) i Danmark, og lokalitetene Sværdborg, Holmegård, Mullerup og Øgårde (Richter og Noe-Nygaard 2003:20-21; Tilley 1996:10). Det er få kilder som direkte kan belyse hvilke funksjoner hunden hadde i hverdagen på den mesolittiske boplassen. Det er imidlertid eksempler både på at hunden ble spist og brukt som pelsverk (Karsten 2001; Richter & Noe-Nygaard 2003; Strassburg 2000). Margsplittede hundebein er funnet på enkelte senmesolittiske lokaliteter langs Vedbækfjorden i Danmark. Likevel opptrer disse hovedsaklig i kulturlagene til gravfelt som samtidig inneholder rester etter margsplittede menneskebein. Dette gjør det trolig at disse skriver seg fra rituelle aktiviteter (Strassburg 2000:188). Flertallet av hundebeina på andre lokaliteter har ikke spor av at hunden ble spist, og det er dermed ikke belegg for å påstå at hunden utgjorde et fast innslag i kostholdet. Andre tolkninger for hvilke funksjoner hunden kan ha hatt tar utgangspunkt i etnografiske analogier. Det blir derfor antatt at hunden blant annet fungerte som vakthund og trekkdyr. De fleste arkeologer er likevel enige om at hunden trolig hadde en sentral rolle i jakten blant de senmesolittiske gruppene (Karsten & Knarrström 2003; Strassburg 2001; Tilley 1996). Hunden kan derfor på flere måter ha opptrådt som et integrert del av de daglige gjøremål, som i mange tilfeller innebar det å skaffe mat på bordet. Chris Fowler (2004:146) argumenterer for at denne deltakelsen åpenbarte hundens kulturelle disposisjoner og på den måten legitimerte hundens plass i gruppen.

I motsetning til mangelen på materielle kilder til den verdslige hunden, er det flere eksempler på den rituelle hunden i sørskandinavisk senmesolitikum. Det er funnet flere hundegraver fra mesolitikum. På samme måte som på Skateholm, er det funnet hundegraver blant gravlagte mennesker på ertebøllelokalitetene Gøngehusvej 7 og Nederst i Danmark (Kannegaard Nielsen og Brinch Petersen 1993:78). Andre mulige hundegraver er blant annet funnet på de svenske ertebøllelokalitetene Segebro og Bredasten i Skåne, og den eponyme Ertebølle i Danmark, samt den tidligmesolittiske lokaliteten Almeö i Sentral-Sverige. Flere av

disse hundene var overstrødd med rød oker. I tillegg til hundegraver er det også funnet andre strukturer med hund som kan ha hatt en form for rituell betydning. På den nevnte Almeö ble det i tillegg til hundegraver, også funnet andre hunder som er tolket som resultat av rituelle aktiviteter. En av hundene var delvis brent, og en lå i en samling med tre flintavslag. Andre levninger med hund, tolket som mulig rituelle, er blant annet kraniefunn på Dyreholmen og Vedbæk boldbaner i Danmark (Larsson 1990:158).

2.2 Den verdslige og sakrale hunden.

I eldre arbeider innenfor nordisk arkeologi ble det generelt lagt lite vekt på dyr som meningsbærende i menneskelige samfunn. En av årsakene til dette er trolig at det tidligere ble søkt etter andre svar og perspektiver i materialet. Det har imidlertid funnet sted en dreining i interesse for temaet, noe som har vært spesielt synlig innenfor jernalderforskningen (for eksempel Hedeager 1999, 2004; Jennbert 2004). Forskning på hunden i senmesolitikum har i store trekk fulgt noen av de samme trendene i arkeologisk faghistorie som forskning på dyr og menneske generelt. Det vil si at tolkninger av senmesolittiske relasjoner mellom menneske og hund før 1980-årene, er så å si ikke-eksisterende. Det var først i lys av hundegravene på Skateholm at dette forholdet ble gjenstand for diskusjon.

Lars Larsson (1989b:219-20, 1990:155-9) som var utgravningsleder for Skateholmprosjektet, har pekt på tendenser i materialet som peker på en mangetydig rolle for hunden. Gjennom et komplekst symbolspråk ble hunden knyttet nærmere mennesket, men samtidig definert som noe annet. Larsson (1990:157) er innom flere refleksjoner omkring hva hundegravene kan representere. Han argumenterer likevel til slutt for at hundene er substitutter for kropp som på ulike måter var kommet bort. Hunder som ble deponert sammen med mennesker tolker han derimot som at hunden fulgte eieren i døden for å fortsette sin tjeneste i etterlivet (Larsson 1988b:153). I kjølvannet av Larssons bidrag til debatten, har diskusjonen om forholdet mellom menneske og hund fått plass innenfor større mesolittiske oversiktsverk (Strassburg 2000; Tilley 1996). Christopher Tilley (1996:65) beholder i store trekk Larssons tolkninger av hundegravene, men vektlegger i større grad hunden som en kropp i grenseland; et permanent liminalt individ:

"(...) the dog as a the only domesticated animal, living and eating with humanity, would be a highly ambiguous and anomalous creature, and kind of potential mediator between the two worlds of humans and animals, acting as an agent for the reference, through the hunt, of animal life-forces into human powers".

Jimmy Strassburg definerer også hunden som liminal, og ser for seg at flere av hundene på Skateholm kan ha blitt oppfattet som sjamaner eller sjamanliknende. Strassburg har samtidig gått nærmere inn på funn av menneske og hund i Sør-Skandinavia generelt, og har kunnet skille ut tendenser i materialet som kan bidra til diskusjonen om menneskenes identifiseringer av seg selv i relasjon til hunden (Strassburg 2000:213). Strassburg (2000:213) hevder at menneske og hund har flere fellesnevner i materialet fra senmesolitikum i Sør-Skandinavia. Det er for eksempel sjelden at menneske og hund opptrer som rester etter måltider, eller som bearbejdede redskaper og gjenstander. Hunden som noe tvetydig i sørskandinavisk senmesolitikum blir også hevdet av Chris Fowler. Fowler tolker hundegravene som ofringer. Han mener at hunden kan ha blitt oppfattet som å utgjøre en del av identiteten til en person eller et samfunn. Å ofre hunden ville derfor bety det samme som å ofre en del av disse identifikasjonene (Fowler 2004:144-6).

Hunden blir altså beskrevet som liminal av flere arkeologer. Dette blir blant annet grunnet ut fra forekomstene hundegraver kontra hunder som blir gravlagt sammen med mennesker. Likevel mener jeg at det kreves mer for å definere en slik status for hunden. For eksempel kan jo mennesker både bli gravlagt på egne vilkår, og ofret for å inngå i graven til et annet individ. Påstanden om hunden som liminal vil derfor bli konfrontert med materialet på Skateholm og de andre lokalitetene som diskuteres.

I motsetning til Larsson (1989b:219) som hevder at ingen av hundegravene kan relateres direkte til noen av de andre gravene, mener både Strassburg og Fredrik Fahlander at hundegraver opptrer både romlig og strukturelt sammen med barnegraver (Fahlander *in press*; Strassburg 2000:214). Dette kan tyde på at det var en oppfatning om at hunder og barn virket innenfor sammenfallende forestillinger og oppfatninger i senmesolitikum.

I forhold til hund i utkastlaget er diskusjonen så å si fraværende. Funnkonteksten konstateres som en søppelplass, og implisitt i denne definisjonen, defineres også innholdet som søppel. Hundene som ble funnet i utkastlaget på Agernæs blir for eksempel tolket som jakthunder som deretter ble drept, flådd og etterlatt på jaktstasjonen (Richter og Noe-Nygaard 2003:50). Motivet for dette blir ikke diskutert, og for leseren kan det virke som om disse handlingene derfor inngikk som en del av pelsjakten på lokaliteten. Definisjonen av utkastlaget som avfallsplass har samtidig ført til at menneskelige levninger i utkastlaget tolkes som resultat av forstyrrede, eldre graver som tilfeldig havnet i søpla (Kjällquist 2001:65). Likevel stiller enkelte arkeologer spørsmål ved om utkastlaget kan ha hatt flere betydninger enn bare ha vært et sted hvor de kvittet seg med søppel. Både Fowler, Per Karsten og Bo

Knarrström antyder at utkastlaget kan ha vært åstedet for rituelle handlinger (Fowler 2004:147; Karsten 2001:147; Karsten og Knarrström 2003:90).

Disse ulike bidragene har på hver sin måte ført diskusjonen videre, og danner således en plattform jeg baserer mine tolkninger på. Disse tolkningene berører likevel kun overflaten på det potensialet som er å finne i det senmesolittiske materialet som omhandler hund. Spesielt i forhold til det noe ensidige fokuset på hund i gravkontekster, og den manglende diskusjonen av hund i utkastlaget. Slik jeg ser det har utkastlaget et potensial for å gi innsikt både i fortidig produksjon av mat og redskaper, men også for å vinne innsikt i produksjonen av verdier og holdninger til dyr og landskap. Jeg mener at det å kontrastere gravfelt og utkastlag som to kontekster for avhending av døde kroppar, kan bidra til å øke forståelsen av hvordan hunden kan ha blitt oppfattet, og handlet med innenfor dødens rammer.

Kapittel 3 Presentasjon av materialet

3.1 Innledning

Materialet jeg skal diskutere er sekundære kilder som omhandler funn av hundeleveringer som opptrer i henholdsvis gravfelt og utkastlag i Sør-Skandinavia. Lokalitetene som vil bli diskutert er eksempler på funn av hund i disse to kontekstene, og representerer ikke det totale funnbildet i Sør-Skandinavia. Dette valget ble tatt både med hensyn til rammene for en masteroppgave, men også fordi disse lokalitetene har gode beskrivelser av funnomstendighetene for levninger etter hund. Med den form for kontekstuell analyse jeg vil bruke er det essensielt at det er en dyptgående redegjørelse for omstendighetene for materialet. Dette er imidlertid ikke alltid tilfelle for flere av lokalitetene som er blitt undersøkt i denne regionen. Det er blant annet av den grunn jeg velger å kun konsentrere meg om hund i gravkontekster som er funnet på Skateholm. Slik jeg ser det kan valget forsvares ut fra flere funn som er gjort av hund i mesolittiske gravkontekster i Sør-Skandinavia. Materialet fra Skateholm kan derfor representere en generell praksis som opptrådte blant flere senmesolittiske grupper i Sør-Skandinavia. Utkastlagene jeg velger å diskutere er i all hovedsak nyere utgravninger. Deres gode kontekstuelle beskrivelser illustrerer samtidig dreiningen i interesse for dyr i arkeologisk arbeider de seneste årene. I den forbindelse håper jeg at denne oppgaven som helhet kan være et eksempel på at gode kontekstuelle beskrivelser av for eksempel utkastlag, kan bidra til å belyse flere sider ved fortidige samfunn.

Som oversikten i tabell 1 viser, utgjør de materielle kildene totalt sett både hele skjeletter og enkelte skjelettdeler av hund. Til sammen utgjør materialet minimum 44 individer fordelt på sju lokaliteter. En oversikt over de gravlagte hundene og menneskene på Skateholm er å finne i appendiksen i henholdsvis tillegg 1-4.

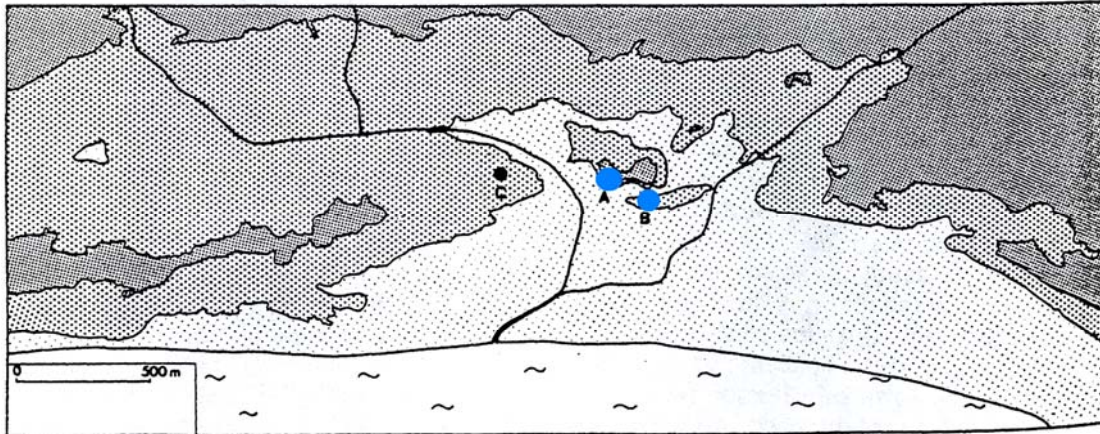
Lokalitet	Geografisk plassering	Antall hundeindivider	Type kontekst	Datering	Litteratur
Skateholm I	Skåne, Sverige	10	Gravkontekst	4340-3980 B.C.	Larsson 1989a
Skateholm II	Skåne, Sverige	6	Gravkontekst	4480-4140 B.C.	Larsson 1989a
Agernæs	Fyn, Danmark	Min. 9	Utkastlaget	4460-3960 B.C. (5600-5100BP)	Richter og Noe-Nygaard 2003
Ringkloster	Jylland, Danmark	Min. 9	Utkastlaget	4000 B.C. (5700-5100 BP)	Rowley-Conwy 1994; Richter og Noe-Nygaard 2003
Smakkerup Huse	Sjælland, Danmark	Usikkert, min 1	Utkastlaget	5000-3900 B.C.	Price et al. 2001
Bökeberg III	Skåne, Sverige	Min. 2	Utkastlaget	5200-4700 B.C.	Karsten 2001
Tågerup	Skåne, Sverige	Min. 7	Utkastlaget	6500-5000 B.C.	Karsten og Knarrström 2001b, 2003
Totalt: 7		Min. 44			

Tabell1: Oversikt over materialet i oppgaven: Antall hunder funnet på de forskjellige lokalitetene, funnkonteksten for dyrene, og lokalitetenes tidsmessige plassering i perioden.

3.2 Blant menneske og hund på Skateholm

Hundelevninger i gravkontekster vil bli diskutert ut fra gravfeltene Skateholm I og II på den baltiske kyst i Skåne. Utgravingene ble foretatt i perioden 1980-85, og resulterte i funn av totalt 65 graver på Skateholm I, og 22 graver på Skateholm II. Gjennom en kombinasjon av C¹⁴ dateringer, typologi og strandlinjedateringer konkluderer Larsson at Skateholm II sannsynligvis er eldre enn Skateholm I (Larsson 1989a:213-15).

Figur 2 illustrerer hvordan lokalitetene på Skateholm var plassert langs en fortidig lagune, og som så ofte er tilfelle med senmesolittiske gravfelt i Sør-Skandinavia, lå gravfeltene på en slik måte at de delvis overlappet aktivitetsområdet på boplassene (Larsson 1989b:213).

Figur2: Skateholm I (A), II (B) og III (C) (etter Larsson 1989b:212). Skateholm III ble svært ødelagt etter grusuttak på 1930-tallet (etter Larsson 1989b:213)

På det antatt eldste gravfeltet, Skateholm II ble det i tillegg til menneskegravene funnet to individuelle hundegraver, samt tre medbegravde hunder. De gravlagte hundeskjelettene var artikulerte, det vil si at de opptrådte som hele skjeletter og begge hadde deponerte gravgjenstander. Hundegrav XXI (figur 1) er også karakterisert som en av de ”rikeste” graven på Skateholm I og II. Det var lagt ned et kronhjortegevir langs ryggen, en ornamentert T-hammer på brystet, og tre flintkniver ved hoftepartiet (Larsson 1988b:148). Den andre hunden på Skateholm II ble kun deponert med et par mindre avslag ved labbene (Larsson 1984:66-7). Disse hundegravene har store likheter med hvordan menneskene ble gravlagt. Det ble ikke konstatert rød oker i forbindelse med disse hundene, noe som heller ikke er registrert i flesteparten av menneskegravene. Ellers er det funnet graver både med, og uten gravgaver blant de gravlagte menneskene. Det er imidlertid en overvekt av de med gjenstander. Igjen følger hundene den generelle trenden. I likhet med hundegrav XXI, var også tre mennesker deponert med kronhjortegevir (Larsson 1989a:216). Særtrekket med å deponere kronhjortegevir i graver er tilfelle for flere senmesolittiske gravfelt, blant annet på Bøgebakken i Danmark (Albrethsen og Brinch Petersen 1975:25-45).

Figur 3: Grav XX og hundegrav XXI på Skateholm II (Larsson 1988b:147)

På Skateholm I, ble det konstatert åtte individuelle hundegraver, og to, trolig tre medbegravde hunder. En av hundene, hunden i grav 23, skiller seg fra de andre; fyllmassen over hunden inneholdt store deler sotblandet sand og skjørbrent stein. Steinene var plassert slik at de innrammet hunden. Det var altså involvert ild i gravleggelsesprosessen, et element som også går igjen i flere av menneskegravene (Larsson 1982:15). På dette gravfeltet ble det også funnet hundeleveringer i en samling med rester etter ål i et lag av rød oker. Disse ble funnet i forbindelse med en huskonstruksjon S 24. Denne husstrukturen er tolket som åsted for rituelle aktiviteter. Dette blant annet på grunn av beltet med rød oker som gikk langs det som trolig var ytterveggene til konstruksjonen. Sentralt i denne strukturen ble det også funnet en melketann under et sotlag (Larsson 1980:32-3, 39, 1981:27-8, 30-1, 1982:12, 26, 1988b:155; Roth Niemi 2001; Strassburg 2000:249). En melketann ble også funnet i kulturlaget som inkluderer grav 11 (Strassburg 2000:251).

Det ble funnet rød oker i fire av hundegravene, men ingen gravgjenstander. Dette følger den generelle tendensen blant menneskegravene, hvor de fleste ikke har gravgjenstander, og litt under halvparten har rød oker. På dette gravfeltet er praksisen med deponerte kronhjortegevir ikke lenger tilstede (Larsson 1980:24-39, 1981:22-31, 1982:12-23, 1983:9-18, 1984:52-56, 1989a:216).

3.3 Hunder i det våte element.

I forbindelse med hundeleveringer som er funnet i utkastlaget har jeg valgt meg ut Ringkloster på Jylland, Agernæs på Fyn og Smakkerup Huse på Sjælland, alle i Danmark. I tillegg til Bökeberg III og Tågerup i Skåne, Sør-Sverige. Det er noe varierende i hvor stor grad den publiserte litteraturen gjør rede for omstendighetene for funnkontekstene. Ringkloster,

Bökeberg III og Tågerup har alle spesielt gode og inngående vurderinger av konteksten for de deponerte hundene. De resterende lokalitetene har et noe mindre detaljnivå i sine beskrivelser i forhold til det som er ønskelig for diskusjonen. Slik jeg ser det vil likevel sammenstillingen med alle lokalitetene, samlet sett kunne bidra til den helhetlige vurderingen av materialet.

Figur 4: Hundekraniet i utkastlaget på Bökeberg III (etter Karsten 2001:49)

Smakkerup Huse, Bökeberg III og Tågerup er tolket som hovedboplasser. Ringkloster og Agernæs beskrives som jaktstasjoner med spesielt fokus på pels, skinn og kjøtt (Andersen 1995; Karsten 2001; Karsten og Knarrström 2003; Rowley-Conwy 1994; Richter & Noe-Nygaard 2003). Bortsett fra Tågerup ble det ikke funnet graver eller gravfelt på disse lokalitetene. Årsaken til dette kan være at gravene har gått tapt eller ble lokalisert andre steder i landskapet. Ellers er normen at senmesolittiske graver ble plassert i nær tilknytning til selve boplassene (Kannegaard Nielsen & Brinch Petersen 1993:76; Larsson 2004:371, 389; Mithen 2001:121). Generelt er det en overvekt av villsvin, kronhjort, og rådyr i utkastlaget på lokalitetene. På Ringkloster, Agernæs og Smakkerup Huse er også skogsmår en av de hyppigste artene (Eriksson og Magnell 2001:177, 2003:57; Price et al. 2001:57-8; Richter og Noe-Nygaard 2003:16,17; Rowley-Conwy 1994:88). Det er altså en stor likhet i innslaget av de vanligste dyreartene på de forskjellige lokalitetene. Disse artene er alle typiske representanter for dyr som utgjorde en vesentlig del av ressursene på senmesolittiske boplasser i Sør-Skandinavia.

Både på Agernæs, Bökeberg III og Tågerup ble det gjort funn av menneske (Karsten 2001; Karsten og Knarrström 2001; Richter og Noe-Nygaard 2003:16-7). Et ikke uvanlig funn i det senmesolittiske utkastlaget (Kjällquist 2001:64; Andersen 1998:88). På Agernæs var det

et lårbein av menneske i et av de eldste lagene (Richter og Noe-Nygaard 2003:16, 17). Menneskebeina som ble funnet på Bökeberg III og Tågerup var hovedsakelig representert med skjelettdeler fra hoderegionen. På Bökeberg III ble det funnet skjelettdeler fra kraniet og tenner fra en eldre mann (Karsten 2001:143). Det ble gjort funn av minimum 3 individer i to lag på Tågerup. Lagene er datert til periodene kongemose og ertebølle. Enkelte av beina i lagene som er datert til kongemose på Tågerup var brent, og ble funnet i et område med mye brent bein og flint. Beina består hovedsakelig av tenner og kraniedeler fra voksne, mulig eldre individer. I tillegg til en melketann. (Karsten og Knarrström 2001:76). Menneskebeina på Bökeberg III og Tågerup opptrer ikke direkte, men i nær relasjon til hundebein som ble funnet i utkastlaget (Karsten 2001:146; Karsten og Knarrström 2003:209-10). Både på Bökeberg III og Tågerup var menneskebein i utkastlag hovedsaklig representert med skjelettdeler fra hoderegionen.

Selv om utkastlaget var stedet hvor mye av slaktavfallet havnet, er det samtidig funnet perler av tenner og rav, samt dekorerte bein og steingjenstander i lagene.

Det har blitt registrert C^{13} - verdier som indikerer en marin diett i hundene på Agernæs, Smakkerup Huse og Ringkloster (Andersen 1998:50; Price et al. 2001:62; Richter og Nygaard 2003:50). Dette indikerer at disse hundene både ble foret av mennesker og trolig levde sammen med dem. Alle hundene, bortsett fra de på Tågerup har snittmerker som går på tvers av kraniet. Dette er karakteristiske trekk ved flåing (Karsten 2001; Richter & Noe-Nygaard 2003; Rowley-Conwy 1994). Bortsett fra et artikulert eksemplar på Smakkerup Huse, fremkommer hundene som regel oppstykket. Det er derimot ingen tegn på margsplitting eller noe annet som kan indikere at de ble spist. Beskrivelsene av hundeleavingene er som nevnt noe variert og gjør det vanskelig å si noe eksplisitt om for eksempel representativiteten av hundene i utkastlaget. Likevel kan det ut fra litteraturen virke som om de fleste av hundene er oppstykket, bortsett fra en hund på Smakkerup Huse som hadde hele skjelettet bevart. Det er imidlertid interessant å merke seg at både på Bökeberg III og Tågerup blir det understreket at hundene er representert med en overvekt av skjelettdeler fra hoderegionen (Eriksson og Magnell 2003:183; Karsten og Knarrström 2003: 209-10).

3.4 Kildekritikk

Fordi jeg forholder meg til sekundære kilder, materiale som allerede er fortolket, må det tas forbehold om at enkelte feilkilder i materialet kan ha fått plass i oppgaven. Spesielt gjelder dette Skateholm. Et eksempel på dette er hunden som ble deponert i grav 62 på Skateholm I, som i tidligere litteratur ble tolket som rev. Det samme skjedde med hundegrav 65 som

tidligere har blitt definert både som rev og villkatt (Rosberg 1987:20). Det er også noe usikkerhet knyttet til om *canis*-individet i grav 11 på Skateholm I kan være en hund. Disse usikre tilfellene kan trolig skyldes at noe av litteraturen på Skateholm er preliminare rapporter og artikler. Dette gjelder spesielt gravene. Som eksemplene over illustrerer kan tolkninger endre seg fordi materialet er blitt undersøkt i etterkant. Likevel mener jeg at litteraturen som foreligger ikke innebærer store problemer for diskusjonen i denne oppgaven. Gravene er i sin helhet hovedsakelig publisert preliminært av Larsson i "Limhamniana" i årene 1980-84. Disse beskrivelsene gir et stødig inntrykk av redegjørelse og tolkninger. Senere artikler, som er publisert fem og seks år senere gir en oppsummerende oversikt og tolkning av gravene (Larsson 1988a, 1988b, 1989a, 1989b, 1990). Disse publikasjonene har både rettet opp i tidligere feiltolkninger, og bekrefter i all hovedsak tolkningene som ble gjort i begynnelsen av 1980-årene. Samtidig forholder jeg meg til annen litteratur som omhandler Skateholm. De ulike publikasjonene kan derfor operere som referansepunkter for hverandre slik at eventuelle feil i materialet kan bli oppdaget. Eventuell usikkerhet knyttet til det fortolkede materialet vil bli tatt opp suksessivt i teksten.

Kapittel 4 Metode: veien fra materiale til mening

4.1 Metode

Min grunnleggende tilnærming til materialet er at handling reflekterer holdning. For å skille ut hvilke holdninger som kan ha blitt knyttet til hunden i henholdsvis gravfelt og utkastlag vil analysen bli delt opp i to måter å gripe materialet på: En kontekstuell del og en strukturell del.

I den kontekstuelle delen av analysen vil det bli foretatt en spredningsanalyse som primært tar for seg distribusjonen av hund i gravkontekster og hund i utkastlaget. Hva opptrer de i forhold til, og hvordan er deres spredning i utgravningsområdet?

I den strukturelle delen tar jeg blant annet utgangspunkt i likheter og forskjeller i hvordan hundekroppene ble strukturert. Er det noen spesifikke likheter i hvordan hunden ble strukturert i forhold til andre individer? I forhold til utkastlaget vil det samtidig være interessant å gjøre rede for andre elementer som ble deponert i utkastlaget, og som kan ha strukturert og realisert konteksten som et meningsfullt rom.

Den kontekstuelle og strukturelle analysen er delvis sammenfallende, men belyser samtidig to sider eller aspekter ved deponeringen av kroppene. Der den kontekstuelle delen i stor grad favner den romlige plasseringen av hunden, understreker den strukturelle delen i større grad hva som var akseptable behandlinger av kroppene. Begge aspektene peker imidlertid tilbake på en bestemt holdning og oppfatning av kroppene. I etableringen av disse to aspektene vil det suksessivt bli foretatt en komparativ analyse mellom gravfelt og utkastlag. Ved et slikt grep kontrasterer de to kontekstene hverandre og kan dermed hjelpe til å belyse hverandres situasjoner.

Erfaringene fra den materielle realiteten vil være utgangspunkt for hvordan handlinger i denne realiserte og konstituerte visse forestillinger om menneske, dyr og landskap. For å kunne gripe abstrakte tankekonstruksjoner er det nødvendig å ta utgangspunkt i etnografiske og historiske analogier som kan utvide horisonten i forhold til materialet som blir undersøkt.

Kontekstuell metode, slik det blant annet er formulert av Ian Hodder (1982, 1987) og analogier med andre jeger-sanker samfunn, vil derfor være metodiske redskaper i møte med materialet. Begge disse innfallsvinklene har imidlertid vært gjenstand for kritikk som jeg ser behov for å adressere. Som nevnt i introduksjonen er det av Fahlander og Strassburg tolket et forhold mellom hund og barn på gravfeltene. Det har i den siste tiden imidlertid blitt reist kritikk mot metodikk og tolkninger av kjønn og alder i forhold til Sør-Skandinaviske gravfelt, der i blant Skateholm (Bäcklund Blank & Fahlander *in press*; Nilsson Stutz 2003:174-80;

Strassburg 2000:151-6). Siden jeg vil diskutere den påståtte relasjonen mellom hund - og barnegraver, ser jeg nødvendigheten av å gjøre rede for den siste tidens debatt på dette temaet i forhold til Skateholm.

4.1.2 En kontekstuell tilnærming

Implisitt i arkeologiske tolkninger er det en forutsetning om at materielle levninger etter fortidige mennesker er meningsbærende og kulturelle uttrykk for samfunn som vi er tidsmessig avskåret fra. Gjennom den arkeologiske faghistorien har det vært ulike teorier og fortolkningsrammer for hva den materielle kulturen kan fortelle om fortidig sosialt liv. Hodder har med sin ”kontekstuelle arkeologi” argumentert for at materiell kultur kun kan tolkes innenfor sin sammenheng for å kunne gripe meningen bak de materialiserte handlingene. På samme måte som en skrevet tekst blir mer forståelig innenfor en setning, blir den materielle kulturen forståelig ved å plassere den innenfor sin historiske og kulturelle kontekst i relasjon til andre arkeologiske objekter (Hodder og Hutson 2003:204). Hodder har mer eller mindre beholdt metodens opprinnelige formuleringer. Han har likevel i den senere tid moderert sin tidligere analogi mellom tekst og materiell kultur. Han hevder nå at sammenkoblingen mellom materiell kultur og ”tekst” kun skal operere som en metafor (Hodder og Hutson 2003:167).

Det er likevel enkelte problemer knyttet til Hodders tolkning av materiell kultur. Det blir hevdet at materiell kultur ikke er like abstrakt og komplekst som en tekst er, og at det er blant annet derfor arkeologer har hatt en viss suksess med å tolke materiell kultur. Slik jeg ser det virker denne formen for sirkelslutning selvbekreftende, og lite overbevisende (Hodder og Hutson 2003:168-9). Det er også en viss tvetydighet i hva som definerer materiell kultur, og hvordan det materielle forholder seg til samfunn. På den ene siden blir det påstått at arkeologens mål er å tolke kulturkomponenter slik at samfunnet **bak** den materielle kulturen kan bli ”lest” (Hodder og Hutson 2003:4). Samtidig blir det hevdet at materiell kultur **ikke reflekterer** samfunn, men at samfunnet blir skapt gjennom sosiale aktørers handlinger (Hodder og Hutson 2003:6). Her ligger det en åpenbar motsigelse i hvordan materiell kultur skal tolkes.

Er materiell kultur passive refleksjoner av et samfunns meningsbetydninger? Eller er materiell kultur den pågående materialiseringen av progressive betydninger som realiserer sosiale systemer?

Harald Johnsen og Bjørnar Olsen har påpekt det problematiske ved Hodders idealistiske og objektivistiske oppfatning av materiell kultur. Selv om Hodder hevder at

meningene som ble knyttet til materiell kultur er romlig og tidsbestemt, påstår han samtidig at den historisk situerte arkeologen kan gripe den opprinnelige meningen bak den materielle kulturen (Johnsen og Olsen 1992:432). Dette impliserer en oppfatning om at det finnes en form for ”universell” mening i materiell kultur som er uavhengig av menneskelig realisering. En mening som kun venter på å bli ”avslørt” av arkeologen. Dette er en målsetning som vanskelig lar seg realisere, siden meninger som knyttes til objekter stadig er i endring.

Slik jeg ser det er det ikke selve teoriens hovedprinsipper som er problematiske, men heller målsetningen med å finne ”meningen i materialet”. Fordi sosiale handlinger er deler av kontekstuelle prosesser i sosiale systemer, er det klart at meninger ikke kan ”avsløres” innenfor arkeologiske situasjoner. Eksempelvis oppstod ikke de senmesolittiske gravfeltene som en enkelt realisert hendelse, men kom til som en prosess av handlinger. Meningene som ble tilskrevet gravfeltene ble påvirket av tidligere materialiserte praksiser på stedet, og påvirket selv den videre utviklingen av gravfeltet. Gravfeltets mening(er) var altså i stadig endring for de involverte. Det viktigste er kanskje ikke heller å avsløre meningen i materialet. Mer interessant, og noe som i større grad er mulig for arkeologen å gripe, er på hvilken måte disse handlingene **realiserte** det sosiale systemet og ga føringer for senere handlinger. Jeg vil likevel samtidig hevde at selv om det ikke er mulig å skille ut en spesifikk mening ut fra de materielle levningene, kan det være mulig å skille ut en generell **holdning**: En holdning som igjen kan belyse hvordan menneskene forholdte seg til det de handlet med.

4.1.3 Etnografiske og historiske analogier.

*“The role of ethnoarchaeology is (...) to open up our imaginations to the extraordinary range of human approaches to death and life”
(Parker Pearson 1999:44).*

Analogibruk har vært, og er omdiskutert i det arkeologiske fagmiljøet. Kritikken har blant annet rettet seg mot det å direkte applisere et historisk samfunnssystem på fortidig samfunn. Eksempelvis kritiseres den typologiske komparasjonsmetoden som baserer seg på en inndeling i forskjellige samfunnstyper, for å være både evolusjonistisk og generaliserende. Ut fra denne samfunnstypologien ble det foretatt sammenlikninger mellom samfunn blant annet i forhold til likheter i økonomi, økologi, teknologi og sosial organisasjon (Damm 1998:44). Denne tankegangen forutsetter at kulturer og samfunn opererer etter en egen logikk og vilje, og eksisterer som universelle sannheter uavhengig av menneskelig påvirkning (Olsen 1997:169). Samfunn er imidlertid unike i sitt historiske og kulturelle uttrykk, og analogier fra

andre samfunn kan derfor ikke brukes som appliserbare ”samfunnsmodeller” og fikserte systemer på fortidige situasjoner.

Likevel er det heller ingen løsning å fullstendig fremmedgjøre oss fra andre mennesker og samfunn. Charlotte Damm (1998:45) hevder at vi må kunne forutsette og akseptere en viss grad av uniformitet mellom nåtid og fortid hvis vi skal komme oss videre fra den rent deskriptive arkeologien og uttale oss om aktiviteter i fortiden. Gro Kyvik (2002) peker på noe av det samme når hun argumenterer for at arkeologen kan nå fortidsmennesket ut fra den gjenkjennende erfaringen av det å være et menneske og samhandle med sine omgivelser.

Naturligvis er det variasjon og et utall av forskjeller i forestillingsverden til både historiske og nåtidige jegere og sankere. Samtidig er det visse fellestrekk blant jegere og sankere fra Nord-Amerika og sirkumpolare strøk som kan gjøre det mulig å reflektere over senmesolittiske jeger-sanker samfunn i Sør-Skandinavia. Spesielt i forhold til strategier for å organisere og gripe sin omverden (Jordan 2003:99). Det er ofte tatt utgangspunkt i analogier for å tolke denne perioden i Sør-Skandinavia, og jeg ser nytten i å bruke disse for å kunne reflektere omkring mulige måter for hvordan jegere og sankere i senmesolitikum kan ha tenkt og handlet med sine omgivelser (for eksempel Fowler 2004; Karsten 2001; Larsson 1988b; Strassburg 2000). Blant jegere og sankere blir gjerne fenomenene i verden, som for eksempel tid, dyr og landskap ordnet innenfor et syklisk verdenssyn. Mer om denne måten å se verden på vil bli utdypet i neste kapittel. Denne holdningen til verden vil derfor være et alternativ til det moderne lineære historiesynet og operere som et tankeredskap i møtet med det arkeologiske materialet.

4.1.4 Alder: redegjørelse og kritikk

I analyser av senmesolittiske graver har alder og kjønn hovedsakelig blitt diskutert i forhold til individets sosiale status. Dette som et ledd i diskusjoner om etableringen av, og den normative føringen for sosial status innenfor det fortidige samfunnet som undersøkes. Flere arbeider de siste årene har pekt på enkelte problemer som kan oppstå i en slik etablering av fortidige individer. Fortrinnsvis fordi en slik analyse kan underminere eskatologiske forestillinger, det vil si døden og ”tingenes ende” som er realisert i gravpraksisen. Samtidig som kjønn og alder kan være problematisk å tolke i seg selv. Vanskelighetene relaterer seg både til metodiske utfordringer ved osteologiske bestemmelser, og det faktum at kjønn og alder ikke kun er biologiske betingelser, men sosiale variabler innenfor en historisk kontekst. Disse kategoriene blir derfor tillagt flere, og til tider ulike sosiale betydninger ut fra hvilket samfunn som diskuteres (Sokolovsky 1990:1; Strassburg 2000:152-153).

Dette faktum vanskeliggjør arkeologens arbeid i å diskutere fortidige individer som sosiale kropper, siden kroppens biologiske realitet i all hovedsak er utgangspunkt for disse tolkningene. Faren for å legge egne kulturelle oppfatninger om hva for eksempel kjønn, alder eller et handikap impliserer kan derfor være stor. Likevel, fordi det gjerne er et sammenfall i sosiale tilskrivninger og individers biologiske biografi, kan det å etablere en biologisk status bidra til tolkninger av sosiale roller (Nilsson Stutz 2003:167-8). Ved å være bevisst egne oppfatninger og åpen for den materielle realiteten som studeres, kan mønstre som opptrer i forbindelse med kroppene gjøre det mulig å tolke sosiale roller og oppfatninger av individet.

Med utgangspunkt i blant annet Skateholm-materialet har Nilsson Stutz poengtert vanskelighetene med å tolke alder på individer etter fylte 20 år. Dette fordi skjelettet som regel slutter å vokse omkring denne alderen. Bestemmelser av alder relateres derfor til degenerering og endringer i skjelettets benvev. Problemene oppstår fordi slike endringer ikke kun kan relateres til alder. Faktorer som individets genetiske utgangspunkt, helsestatus, næring og livsstil er alle elementer som preger skjelettets struktur. Degenereringer i skjelettet kan derfor relateres til sosiale vilkår, så vel som biologiske. I den sammenheng påpeker Nilsson Stutz at metodene som ble brukt i forbindelse med aldersbestemmelsene av eldre individer i gravene på Skateholm, i dag oppfattes som både upresise og upålitelige (Nilsson Stutz 2003:175).

Jeg velger likevel å bruke de aldersbestemmelsene som er foretatt av Ove og Evy Persson, fordi det per i dag ikke foreligger andre alternativer enn de som ble foretatt den gangen (Persson og Persson 1984, 1988). Samtidig vil det bli klart i analysen at enkelte tilbakevendende strukturer og mønstre i måten individer er blitt behandlet på, sannsynliggjør og bekrefter de aldersbestemmelsene som Persson og Persson har foretatt i forhold til individer av høy eller lav alder.

Når det er sagt, er det videre nødvendig å ta stilling til hvilke sosiale kategorier som de ulike alderstrinnene kan ha representert. Jeg foreslår følgende inndeling for Skateholm:

<i>Aldersgrupper:</i>	< 12 år	13 - 29 år	30 – 65 år	Alder /
<i>”kategori”:</i>	”barn”	”voksen”	”eldre”	Uviss
Skateholm II:	18%	27%	55%	0%
22 mennesker	4 individer	6 individer	12 individer	0 individer
Skateholm I:	7%	16%	52%	25%

61 mennesker	4 individer	10 individer	32 individer	15 individer
--------------	-------------	--------------	--------------	-----------------

Tabell 2: Oversikt over aldersfordelingen på gravfeltene Skateholm, og Skateholm II (etter aldersbestemmelsene til Ove og Evy Persson 1984, 1988). Kategorisert inn i foreslåtte aldersgrupper og summert i prosent av meg.

Jeg vil understreke at inndelingen av kategoriene i tabell 2 er et kunstig utvalg, basert på mine egne, subjektive vurderinger. I de tilfellene der aldersbestemmelsene er usikre og derfor strekker seg over flere kategorier, har jeg valgt å plassere individet i kategorien som har den laveste aldersgruppen. Derimot plasserer jeg individet i den eldre kategorien hvis sannsynligheten for dette blir understreket spesifikt av Persson og Persson. Hvert enkelt tilfelle vurderes derfor skjønnsmessig. Kategoriene baseres fortrinnsvis på tallene fra Skateholm I. Hovedsakelig fordi Larsson har understreket at det totale antall graver trolig ikke er gjenfunnet på Skateholm II (Larsson 1988b:100). Likevel følger det eldre gravfeltet noe av de samme tendensene i aldersfordelingen som er å finne på Skateholm I. Det må imidlertid tas høyde for feilkilden som den høye prosenten med individer uten aldersberegning på Skateholm II utgjør. Slik jeg ser kan denne kategoriske fremstillingen antyde generelle tendenser som kan operere som et nyttig tolkningsredskap i møte med materialet.

Kategorien barn har blitt satt til puberteten, ca. 12 år. Dette skillet har også blitt brukt av Strassburg (2000:156) i hans diskusjon om barn i senmesolitikum. Alderdom er som andre alderskategorier: en definisjon som kategoriseres ut fra sosiale tilskrivelser og ofte i sammenheng med en bestemt biologisk alder. I tillegg til dette relateres gjerne alderdom til den generelle levealderen i et gitt samfunn.

Skillet mellom voksne og eldre ble fra min side satt hovedsakelig ut fra det høye antall døde individer i denne siste aldersgruppen. På Skateholm I er det for eksempel tredobbelt så mange individer som døde i alderen 30-65 år, enn hva som var tilfelle for individer mellom 13 og 29 år. Esben Kannegaard Nielsen og Erik Brinch Petersen (1993:81) hevder at den gjennomsnittelige levealderen i sørskandinavisk senmesolitikum lå på omkring 35 år. Dette korresponderer bra med skillet jeg har satt mellom eldre og voksne på Skateholm. I forbindelse med dødsraten på Skateholm kan det samtidig nevnes at det i tillegg er en liten økning i antall døde på omkring 20 år på Skateholm I (Strassburg 2000:157). Flestparten av disse er imidlertid kvinner (4 av 5 individer), noe som gjør det trolig at disse dødsfallene skriver seg fra komplikasjoner i forbindelse med graviditet og fødsel. Det er for få marginer mellom aldersgruppene i kategorien eldre fra materialet på Skateholm til å kunne bastant støtte opp om Kannegaard Nielsen og Brinch Petersens generelle levealder på 35 år.

Individenes alder i denne gruppen er av Persson og Persson bestemt ut fra aldersintervaller på 5 år, det vil si for eksempel 30, 35, 40. Innenfor disse aldersintervallene er det mellom 4 til 6 individer som døde. Denne tendensen er imidlertid noe annerledes blant de aller eldste individene, hvor kun 6 individer døde i alderen mellom 55-65 år. Det er altså et forholdsvis stabilt antall individer som døde i alderspennet mellom 30-65 år, noe som gjør det vanskelig å peke ut en bestemt levealder. I den sammenheng forteller denne tendensen samtidig om et forholdsvis stort spenn i hvor gammelt et individ kunne bli. Hvorfor noen ble så gamle i forhold til andre individer på boplassene er lite diskutert. En mulig forklaring kan være at dette var individer som var åndeekspert eller sjamaner. Ut fra etnografiske analogier er det flere eksempler på at slike individer var lite involvert i selve jakten eller i andre daglige gjøremål som sanking og matlaging (Strassburg 2000:81). Et slikt liv med mindre fysisk arbeid, kanskje mer og bedre mat kan ha medført en noe høyere alder. De eldste individene kan derfor representere personer som på en eller annen måte har levd privilegerte liv.

Kapittel 5 Teoretiske tilnærminger: Å handle med dyr

5.1 Innledning

I denne oppgaven vil fenomenologi operere som et ontologisk utgangspunkt for hvordan jeg mener mennesker erfarer, opplever og etablerer kunnskap om sine omgivelser. Denne filosofiske retningen har samtidig influert flere av de teoretiske retningene som jeg vil gjøre rede for i dette kapittelet. Teoriene vil på ulike måter belyse hvordan handlinger bidrar til å identifisere og ordne omgivelsene, og hvordan dyr inngår som elementer i en slik prosess. I et videre perspektiv vil jeg samtidig komme inn på hvordan handlinger i denne identifiseringsprosessen bidrar til å definere og realisere sosiale systemer i tid og rom.

5.2 Det inkarnerte subjekt.

Maurice Merleau-Pontys tese bygger på tidligere arbeider av blant annet fenomenologene Edmund Husserl og Martin Heidegger (Østerberg 1994:V). Med utgangspunkt i disse forgjengernes postuleringer om mennesket som grunnleggende intensjonelt og meningsskapende, åpnet han opp for en nødvendig omdreining innenfor fenomenologisk tankegang. I 1945 ga han ut *Phénoménologie de la perception*, hvor han blant annet avviste Husserls påstand om bevisstheten som utgangspunkt for all menneskelig erfaring og i en forrang til kroppen. Merleau-Ponty oppløste den tidligere dikotomien mellom kropp og sjel (bevissthet) ved å beskrive mennesket som en syntese av kropp og psyke i flytende overganger. Ingen av elementene kan settes i en forrang for den andre, og forstås uavhengig av hverandre. Mennesket er altså i en psykofysisk væren, eller et inkarnert subjekt.

Verden er en fysisk realitet som eksisterer uavhengig av mennesket. Erfaring og kunnskap om denne er kun tilgjengelig gjennom sanseoppfatningene, det vil si gjennom den menneskelige kroppen. Kroppen er derfor i et før-refleksivt forhold til sine omgivelser. Før refleksiviteten fikserer og objektiverer verden, erfarer og sanser vi fenomenene i verden akkurat slik de fremtrer for hver enkelt (Merleau-Ponty 1994:2-3, 34-5). Merleau-Ponty (1994:3) formulerer dette som ”*At se er at intræde i et univers af værender, som viser sig (...)*”. Denne mellomposisjonen til verden, som en væren posisjonert mellom psyke og kropp eller som et samtidig subjekt og objekt, summerer Merleau-Ponty (1994:17) opp som **eksistens**.

Mennesket er altså i sin umiddelbare væren i en uavbrutt sanseerfaring med sin verden. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med en oppfatning av mennesker som sansende ”svamper”, kastet inn i et kaos av inntrykk. Snarere fremtrer verden alltid som grunnleggende

strukturert og meningsfylt. Merleau-Ponty forklarer dette med å understreke kroppen som grunnleggende intensjonell i alle sine bevegelser **før** bevisstheten får sjansen til å tenke omkring det som sanses. Det vil si at den alltid henvender seg og strekker seg mot elementene i verden i en intensjonell bevegelse. All sansning er sansning av **noe**, men hva dette noe er kan imidlertid ikke alltid forklares med ord. Verden er derfor ikke et virvar av ustrukturerte sanseinntrykk, men fremstår som meningsbærende og et rom som mennesket alltid beveger seg målrettet i (Merleau-Ponty 1994:6, 21, 91).

Sansningen og den før-refleksive erfaringen av verden, innfelles som kunnskap i den menneskelige kroppen. På den måten er det inkarnerte subjekt også en form for **levd erfaring**. Det senmesolittiske mennesket var altså i en pågående erfaring med landskap, mennesker og andre dyr. Disse elementene, og omgangen med disse ble innfelt i kroppen som meningsfylt, levd erfaring. En erfaring som ble identifisert og begrepslagt og førende for handlinger med dem.

Kroppens før-refleksive holdning er også en **før**-objektiv væren, og beskrives av Merleau-Ponty som en væren-**i**-verden før refleksiviteten gjør den til en væren-**til**-verden. Det er i prosessen hvor vi tenker om ting at vi samtidig plasserer oss i en form for **avstand** til vår verden ved å objektivere den. Vi er ikke lenger **i** verden, men i et forhold **til** verden. Vi fjerner oss dermed fra vår værens umiddelbarhet og plasserer oss i sentrum for våre omgivelser (Merleau-Ponty 1994:7, 17). Merleau-Ponty avviser likevel ikke den objektiviserende tanke. Han oppfatter tenkningen omkring det som sanses som nødvendig for at mennesket kan være seg bevisst mekanismene i sin verden (Merleau-Ponty 1994:27, 71). Det er på den måten mennesket kan forklare sanseopplevelser og erfaringer i begreper og kategorier. Kategoriene åpner dermed opp for at mennesket kan handle på en bestemt måte.

I sine bevegelser og erfaring av verden, kategoriserte og begrepsla det senmesolittiske mennesket sine omgivelser. Gjennom sin daglige omgang og gjøremål med hunden, for eksempel i jakt, som vakthund, trekkdyr eller kjæledyr, inngikk opplevelsen av hunden som en meningsbærende erfaring i den senmesolittiske kroppen. Hundens væren og vesen ble på den måten organisert innenfor de logiske mekanismene som den senmesolittiske verdensoppfatningen besto av.

5.2.1 Liminalitet: den tvetydige kroppen

“People everywhere have perceived the dog as straddling this world and the next, linking nature and culture, sky and earth” (Schwartz 1997:94).

Hunden som et dyr i skjæringspunktet mellom menneskeverden og dyreriket ble trolig oppfattet som et særlig grenseoverskridende og liminalt individ på den senmesolittiske boplassen. Denne mellomposisjonen kan ha oppmuntret til myter og forestillinger som gjorde hunden spesielt viktig i rituelle praksiser. Dette illustreres i de mange eksemplene hvor hunden har inngått i rituelle praksiser i flere fortidige samfunn. For eksempel er hundegraver som fenomen noe som opptrer i de fleste deler av verden. Et av de mer slående eksemplene er to større gravplasser med hunder i Israel som var i bruk i perioden 500-450 B.C. Den ene gravplassen inneholdt over 700 individuelle hundegraver (Brewer et al. 2001:43-4). Andre eksempler på ritualer som har involvert hund er funn fra nordamerikanske *Plateau Culture* (2400-200 BP), hvor flere hundekranier ble funnet deponert i groper (Hayden og Schulting 1997:74). Det samme impliserer funnene av hundeskjeletter som ble deponert ved huskonstruksjoner på boplassen Botai (3650 B.C.) i Nord-Kasakhstan (Olsen 2000:71-2). Oppfatningen av hunden som et liminalt individ gjør det derfor nødvendig å gjøre rede for liminalitet som et teoretisk konsept.

I Merleau-Pontys kroppsfenomenologi gjennomsyrrer tvetydigheten den menneskelige eksistens. Kroppens eksistens som både et objekt og subjekt skaper en form for tverreksistens og rom for skiftende betydninger. Det tvetydige individet utgjør samtidig en **flertydig** sosial kropp som skapes i skjæringspunktet mellom individ og kollektiv. Den menneskelige kroppen er stadig gjenstand for en pågående forhandlingsprosess om identiteter, relasjoner og sosiale roller. Eksempler på slike identiteter kan være kjønn, alder, familietilhørighet, klasse og etnisitet (jfr. Hill 2000:319). Kroppen som levd erfaring innenfor et sosialt og kulturelt system, blir dermed sedimentert med meninger og betydninger som tilskrives av kollektivet gjennom et individs livsløp. Mennesket som en levd sosial og kulturell kropp er derfor en historisk ide og ikke en naturlig art (Merleau-Ponty 1994:135). Dette gjelder også dyr, som på samme måte som mennesket er sosiokulturelle konstruksjoner innenfor bestemte samfunn. Hunden, som et individ innenfor det senmesolittiske kollektivet, har derfor på samme måte som menneskene sannsynligvis vært gjenstand og utgangspunkt for kulturelle tilskrivelser.

Kroppens flertydighet kan i visse tilfeller, enten permanent eller temporært, definere den som **liminal** (Hill 2000:319). Liminalitet er et begrep som Viktor W. Turner diskuterte, og utviklet videre fra Arnold van Gennep (Turner 1999). Gennep definerte og skilte ut en type rituelle handlinger som kan kalte for ”overgangsriter”. Det vil si ritualer som markerte endringer i sosial identitet som for eksempel pubertet, ekteskap og døden. I overgangen mellom ulike sosiale tilstander befinner individet seg i en mellomfase hvor individets sosiale

identitet er tvetydig (Van Gennep 1999). Turner (1999) framhever i den forbindelse selve mellomposisjonen eller **liminalfasen** som individer befinner seg i som det avgjørende i overgangsritualer. I en generell beskrivelse av den liminale *persona*, hevder Turner at mange av meningene som definerer individer som liminale, blir skapt ut fra oppfatningen om at menneskelige biologiske endringer reflekterer strukturelle og kulturelle endringer. De biologiske prosessene gir derfor en utvendig og synlig form til en innvendig og begrepslagt prosess. Liminalitetens karakteristiske trekk er sammenfallet av motsatte prosesser og begreper i et tvetydig uttrykk av **både - og**: Noe som både er, og ikke er. En slik både - og tilstand gjør personen til en ikke-person, hvis sosiale identitet er tvetydig og potensielt farlig ved å være sosialt udefinerbar. Samtidig kan disse individene bli oppfattet som kanaler til kosmos nettopp på grunn av sin ambivalente posisjon. Liminale individers tvetydige natur er derfor samtidig velgjørende og farlig (Turner 1999:133-144).

Liminale kropper blir altså skapt i diskursen med kollektivet. Den sosiale kroppen blir i denne prosessen tilskrevet relasjoner og identiteter som fører til at kroppen blir satt utenfor samfunnsnormen.

Turner hevder at det er mulig å være i en permanent, liminal tilstand ved at noe, eller noen er definert på en tvetydig eller selvmotsigende måte (Turner 1999:135). Slike permanente liminale individer kan for eksempel være sjamaner (Sælid Gilhus 1999:18). Dette beskriver liminalitet ikke kun som en egenskap i ritualer, men som et potensiale **for** ritualer. Flere arbeider har nettopp understreket liminalitet som noe som kan tilskrives steder, tidsrom, personer, dyr, landskap og elementer som vann og jord. En egenskap som gjør de gunstige og vitale for ritualer (Helms 1998; Fowler 2004; Karsten 2001; Strassburg 2000). På denne måten kan liminalitet kjennetegne andre, og mer langvarige faser i livet som for eksempel barndom eller alderdom. Barn kan oppfattes som liminale fordi de ennå ikke er fullt utvokst, og posisjonert mellom fødsel og voksenlivet. Eldre derimot oppfattes som individer i en innledende fase til en ny sosial identitet som "død". Det vil si personer i grensene mellom liv og død. Eksempelvis blir gamle blant !Kung San i Botswana kalt for *da ki*, eller gammel/død (Helms 1998:25; Rosenberg 1990:21). På samme måte kan også dyr tilskrives liminale egenskaper. Spesielt ut fra deres tvetydige forholdsposisjon til mennesket ved å inneha både kjente, men samtidig fremmede kvaliteter og egenskaper. I tillegg er dyr noe som kan bebo kosmosrelaterte steder som for eksempel vann og luft (Helms 1998:29-30).

Slik jeg ser det er liminaliteten, til tross for sin tvetydige og udefinerbare natur, også noe som gjør det mulig å definere og identifisere det man handler med. Selv om det du handler med er tvetydig, så handler du i forhold til at det **er** tvetydig. Kategorien blir dermed

begrepslagt og veiledende for handlinger. Hunden som posisjonert mellom dyr og menneske kan derfor i aller høyeste grad ha blitt definert som en permanent liminalt individ. Dette kan ha gjort dyret gyldig for handlinger som kommuniserte kosmiske relasjoner for den senmesolittiske gruppen.

5.3 Det sosiale system: i realiteten en praksis.

Gravfelt og utkastlag er to kulturelle situasjoner som reflekterer former for sosial praksis, utført over en viss periode. I den forbindelse vil jeg ta utgangspunkt i Anthony Giddens praksisteori for å diskutere hvordan handlinger med hund inngikk i realiseringen av sosiale verdier og holdninger som preget de sosiale systemene (Giddens 1984). Giddens hadde som mål å syntetisere aktør - og strukturorienterte samfunnsteorier inn under en felles forståelse av dynamikken i sosiale systemer. Giddens teori går ut på at sosiale strukturer ikke er statiske, men står i et gjensidig forhold til menneskelige handlinger. Dette skiller seg fra tidligere teorier som enten determinerte aktøren, det vil si den handlende, i forhold til strukturen, eller determinerte strukturen i forhold til aktøren (Giddens 1984:25). Handlinger skaper og påvirker strukturer, men disse menneskeskapte strukturene virker tilbake og er førende for nye valg og handlinger. Menneskene produserer altså selv, gjennom handlinger, de sosiale strukturene som de opererer innenfor. Det vil si at våre handlinger både muliggjør og begrenser oss i våre bevegelser i det sosiale rom. Med et slikt grep posisjonerer Giddens mennesket i en tilstand mellom fri og ufri i sine valg (jfr. Dark 1995:161).

Handlinger er altså noe som både begrenser og muliggjør utfoldelsen av samfunn. Dette har sitt utgangspunkt i at handlinger realiseres i den faktiske verden. Det er i det virkelige liv at sosiale praksiser blir gjentatt, og dermed bekrefter og opprettholder forestillingen om det sosiale systemet. Samtidig er det nettopp i denne verden at sosiale strukturer blir konfrontert. Betingelsen for både endring og stabilitet ligger altså i at handlinger realiseres romlig, men også i den menneskelige refleksiviteten (Giddens 1984:3-4). For at praksiser skal kunne produseres og reproduseres, fordrer dette at mennesket gjør sine handlinger til gjenstand for refleksjoner. Den menneskelige refleksivitet er altså den drivende faktoren for den pågående flyten av det sosiale liv.

Gjennom handlinger med hunden ble det produsert og opprettholdt meningsfylte strukturer som definerte hunden innenfor det sosiale systemet. Over en lengre periode ble det handlet med hunden både i grav - og utkastlag. Denne typen handling definerer Giddens som ”institusjoner” (Giddens 1984:17, 24). Det vil si strukturelle prinsipper som har en mer omfattende utstrekning i tid og rom, og som er mer dyptgående og varig involvert i

reproduseringen av samfunn. Enkelte av disse handlingene har også blitt definert som ritualer, som for eksempel gravleggingen av individer på Skateholm.

5.3.1 Ritualiserte handlinger

Det er altså i individers handlinger vi finner eksistensgrunnlaget for det sosiale systemet. I den forbindelse blir rituelle handlinger trukket frem som spesielt vesentlige fordi de på en omfattende måte griper inn i de sosiale strukturene i konstitueringen av menneske og samfunn. Viktigheten av denne formen for handling illustreres i Liv Nilsson Stutz beskrivelse av ritualer som: ”(...) *a necessity for being human*”, og en overlevelsesstrategi som bidrar til å gi vår omverden mening og struktur (Nilsson Stutz 2003:19).

I materialet jeg diskuterer her er det tilsynelatende uproblematisk å påstå at gravene representerer rituelle handlinger, men hva med handlingene som er utført i utkastlaget? Disse er på samme måte som gravene en form for avhending av døde kropp, men blir i stedet forklart som rester etter søppel. Hvorfor blir ikke disse handlingene umiddelbart stemplet som rituelle?

Dette eksemplet illustrerer at det kan være problematisk å skille ut hva som er, og hva som ikke er rituelle handlinger i den materielle kulturen. Derfor blir gjerne skillet foretatt med utgangspunkt i en separasjon av **sakrale** og **profane** handlinger. Dette skillet har i arkeologiske tolkninger igjen ofte ført til en form for skille mellom det ”rasjonelle” og ”irrasjonelle” eller det ”logiske” og ”emosjonelle” (jfr: Bell 1992:71). Tore Artelius og Fredrik Svanberg (2005:7) hevder at sakrale og profane handlinger som mentale og fysiske separasjoner, i stor grad er et produkt av moderne vitenskap og samfunn. Å diskutere et slikt skille med utgangspunkt i forhistoriske samfunn kan derfor skape en form for anakronisme. Sannsynligvis eksisterte det ikke skarpe skillelinjer mellom sakrale og profane sfærer innenfor fortidige samfunn.

Når vi som arkeologer tar med oss vårt konsept av ”sakral” og ”profan” inn i tolkningene av materialet, skaper dette en konflikt mellom nåtidsmennesket og fortidsmennesket. Denne konfrontasjonen av ulike verdioppfatninger kan illustreres i tolkningen av de ”problematisk” funnene av menneskelige levninger i utkastlaget. I litteraturen kan det anes en viss motvilje mot å antyde at det kan dreie seg om intensjonelle deponeringer. I stedet blir de blant annet forklart som rester etter eldre, forstyrrede graver som tilfeldig havnet i søpla. Innenfor moderne vestlig kultur skiller vi våre sosiale rom inn i sakrale (kirkegård – symbolske manifestasjoner av verdien i et menneskeliv) og profane

sfærer (søppeldyng – utrykk for avlagte, verdiløse ting). Menneske (verdifull) blant gårsdagens middagsrester (verdiløs) stemmer derfor dårlig overens med nåtidige verdier.

Den samme ”kulturkonflikten” var trolig årsaken til at funn av artikulerte hundeskjeletter i Norden ikke ble tolket som hundegraver før Skateholmfunnene i 1980. Med bakgrunn i vestlige kulturverdier var det vanskelig å ta innover seg muligheten av at hunder kunne begravnes som individer på samme måte som mennesker. Selv om Larsson aksepterer hundegraver som funnkategori, kan det virke som om han synes det er vanskelig å akseptere at hundene kan ha blitt gravlagt på egne vilkår. Påstanden om at hunder ble gravlagt som mennesker kan samtidig ha blitt oppfattet som problematisk å fremme innenfor det rådende forskningsklimaet i samtiden. Larsson utforsker i liten grad muligheten for at hundene kan ha blitt gravlagt på egne vilkår og lander snarere på den ”tryggere” tolkningen om at de symboliserer mennesker. Dette illustrerer hvor vanskelig det kan være å frigjøre seg fra egne kulturelle verdioppfatninger. Det er derfor viktig å stadig konfrontere sine egne verdier i møtet med materialet. Ved å søke etter en bevisstgjøring omkring sin egen kulturelle bevegelsesgrunn, vil dette bidra til en åpnere holdning til det som blir tolket.

Bell (1992) argumenterer for at sosiale handlinger som ritualer vanskelig lar seg skille inn i universelle kategorier, og heller ikke inn i former for ”rasjonelle” eller ”irrasjonelle” praksiser. I stedet åpner hun opp for at alle handlinger i prinsippet er potensielle ritualer. Med utgangspunkt i praksisteori fremheves selve handlingen som et senterpunkt i Bells teorier. Rituelle handlinger opererer derfor som andre handlinger; i en gjensidig påvirkning med de sosiale strukturene. Et viktig poeng i Bells teori er derfor at ritualiserte handlinger ikke skiller seg fra andre handlinger *per se*. Ritualer oppnår sin særegenhet ved at mennesker aktivt kontrasterer og differensierer disse handlingene som mer betydningsfulle i forhold til andre, dagligdagse aktiviteter. Dette kaller Bell for en ritualisering av handlinger. Ritualer er altså **situasjonelle**, og **strategiske** versjoner av andre handlinger. Deres spesifikke betydning kan derfor kun gripes innenfor sin umiddelbare kontekst (Bell 1992:89-92).

I de arkeologiske kildene kan vi se at døden som hendelse førte til en rituell gravleggelse av sine døde. Denne reaksjonen anser vi som en både åpenbar og naturlig reaksjon når mennesker dør. Likevel er det blant arkeologer ikke like selvsagt å diskutere rituelle handlinger i forhold til ”døden” i utkastlaget. Selv om det også i denne konteksten opptrer menneskelige levninger. Jeg mener at døden som kontekstuell ramme gjør det sannsynlig at utkastlaget var en arena for rituelle handlinger. Denne dimensjonen ved boplassens søppeldyng vil derfor bli utforsket nærmere i analysekapittelet.

5.3.2 Å handle med døden

”Slik livet hadde vært forunderlig bare noen minutter før var nå døden like forunderlig. Møllen som hadde kommet på rett kjørl, lå der nå pent og sømmelig og uten å klage. Å ja, var det som den sa, døden er sterkere enn jeg er”.

(”Møllens død” av Virginia Wolf, 2002)

Døden er en realitet som ofte fører til en rekke omfattende refleksjoner blant de overlevende. Ikke bare kretser tankene rundt egen dødelighet, men paradoksalt nok også på livet slik det arter seg. Døden blir altså et ontologisk spørsmål som de levende må takle og reagere på, både på det personlige plan, men også som en del av et fellesskap. Alle samfunn har sine måter å handle på når noen dør. Dette mener Nilsson Stutz gir et unikt innblikk i en ekstraordinær menneskelig kapasitet i det å skape og forme sin omverden. Individene i et samfunn finner alltid en vei, gjennom handling, for å gi struktur og dermed mening til eksistensen (Nilsson Stutz 2003:56). Derfor blir døden, som i realiteten er en meningsløs hendelse, likevel svært meningsfylt for de menneskene som den berører. Hvilke meninger som tillegges døden er imidlertid forskjellig fra samfunn til samfunn.

Døden var nærværende på mange måter på den senmesolittiske boplassen, for eksempel i jaksituasjoner og når noen i gruppen døde. Barsedødeligheten var trolig høy. Spesielt om vinteren kan både barn, og eldre i større grad ha vært utsatt for sykdommer når matressursene var knappe og lite variert. De arkeologiske situasjonene jeg diskuterer handler nettopp om døden. Både gravfelt og utkastlag innebærer døde kroppene, og forteller noe om hvordan menneskene på en boplass forholdt seg til kadavre av mennesker og dyr, og det disse kroppene representerte for dem. Døden som en realitet, og hva dette kan ha ført til av refleksjoner er derfor et element i forståelsen av hva materialet kan fortelle oss om disse fortidige handlingene.

Mary Helms (1998) oppfatter det som at døden har et potensiale for samfunn til å knytte de levende til de døde. På den måten kan samfunnsmedlemmene sikre regenereringen av samfunnet spesifikt, og kosmos generelt. Døde forfedre utgjør en kanal og sikrer fortsatt kommunikasjon med kosmos. Helms impliserer her en oppfatning av døden som en verdiladet hendelse. Denne hendelsen omdefinierer og forløser kroppen fra det jordiske liv, og hensetter den i en temporær, tvetydig tilstand. Denne tilstanden knytter det levende til det døde eller snarere knytter de levende til det tvetydige kosmiske rom, som både tar og gir liv. Dette betyr at døden også kan være en ressurs for kosmiske dialoger, og ikke kun noe som mennesket må forholde seg passivt til. Flere eksempler, som jakt, selvmord og drap, illustrerer at like fullt

som døden er en realitet i en verden utenfor menneskets kontroll, kan mennesket gå **aktivt** inn og kontrollere denne realiteten. Døden er derfor en hendelse som rommer mange verdier og betydninger. Slutten på livet må derfor ikke være en entydig krise, men også noe som mennesker selv strategisk og aktivt kan utnytte. På denne måten kan døden strukturere menneskelige handlinger samtidig som menneskene selv kan strukturere døden. I lys av diskusjonen om ritualiserte handlinger kan altså døden ha vært et strukturerende element som bidro til en **ritualisering** av tid og rom. Døden i utkastlaget kan derfor, på samme måte som på gravfeltet, ha ført til at denne konteksten ble et spesifikt ritualisert rom i et senmesolittisk kognitivt landskap.

Døden på den senmesolittiske boplassen var derfor høyst sannsynlig en flertydig hendelse. Å miste en av sine ble oppfattet som både tungt og problematisk, og noe som påkrevde bestemte handlinger. Samtidig ritualiserte hendelsen tid og rom og realiserte et potensiale for artikulering av kosmiske relasjoner.

5.4 "Natur" og "kultur" eller "dyr" og "mennesker"

I søken etter å definere og ordne verden spiller dyr en essensiell rolle i menneskelig tenkning om seg selv. I denne kognitive prosessen opererer dyr som symboler, metaforer og analogier i abstrakte formuleringer av relasjoner og samfunnsstrukturer. Dette blir blant annet materialisert ved å inkludere dyr i rituelle praksiser. Mye av det som gjør dyr til refleksive utgangspunkt er oppfatningen av dyrs dualitet, ved at de på samme tid representerer noe som både er likt og ulikt fra mennesket (Helms 1998:40-41; Tilley 1996:63).

Dikotomiseringen som tittelen på kapittelet henspiller på, er en tenkning som de siste 40 årene har vært standhaftige opposisjonspår i antropologiske diskusjoner av forholdet mellom mennesket og dets omgivelser (Descola og Pálsson 1996:2). Denne tenkemåten har de siste årene blitt kritisert for å være analog med vestlige forestillinger om menneskers forhold til naturen. Dette skaper dermed en uoverensstemmelse med ikke-vestlige samfunnsstrategier og relasjoner til sine omgivelser (Descola og Pálsson 1996, se også Knight 2005:1).

Philippe Descola (1996:86-7) hevder at den måten mennesket identifiserer og posisjonerer seg selv i relasjon til sin omverden, blir uttrykt og konstituert kontekstuellet i daglige handlinger og samhandling. Grunnleggende holdninger som mennesker har til dyr og landskap blir altså synlig i hvordan mennesker handler **med** dem. Handling er altså holdning. Fowler (2000:127) hevder at: " (...) *attitudes towards the world may be archaeologically visible in human engagement with the environment (...)*". Hvordan de fortidige menneskene tenkte om sin omverden kan altså spores i hvordan de levde ut sine liv i

landskapet. Hvor de valgte å bo, hvordan de organiserte aktivitetene på boplassen og hvordan de behandlet dyrene, henspiller på en viss oppfattning av omgivelsene. Hva kan for eksempel flådde hunder i det senmesolittiske utkastlaget fortelle om hvilke holdninger de hadde til disse hundene, og til vannet som deponeringskontekst?

5.4.1 Jegere og sankere: den sykliske verden

Descola beskriver naturalisme, animisme og totemisme som tre grunnleggende strategier for hvordan mennesker definerer grensene mellom seg selv og sin omverden. Naturalisme er et relasjonsforhold som i stor grad forekommer innenfor moderne, vestlig tenkning. Denne tenkningen baserer seg hovedsakelig på at ting har sin opprinnelse i, og forholder seg til en prinsipiell utenforliggende orden. En slik orden kan for eksempel være Gud eller naturlover. Animisme og totemisme opptrer vanligvis blant jegere og sankere, og jeg vil derfor fokusere på disse.

Totemisme tar som regel utgangspunkt i observerbare forskjeller mellom arter, og organiserer de konseptuelt inn i sosiale enheter. I denne tankegangen blir gjerne dyr og elementer i landskapet oppfattet som symboler. Animistiske systemer derimot tillegger dyr, planter og andre elementer i landskapet menneskelige disposisjoner og sosiale egenskaper, og er en betingelse for relasjoner til mennesket. I større grad enn totemismen er dette en fleksibel relasjonsmodell hvor vitale krefter er friflytende og noe som i seg selv skaper former som mennesker, dyr og andre elementer i omgivelsene. Selv om animisme og totemisme skiller seg noe fra hverandre kan de likevel eksistere side om side innenfor det samme samfunnet (Descola 1996:87-8). Blant senmesolittiske grupper kan grader av både totemisme og animisme ha vært måter å betrakte verden på. En totemistisk tankegang, og sterkere tilknytning til landskapet kan for eksempel tolkes ut fra oppkomsten av gravfelt i denne perioden. Gravfeltene kan nemlig markere en spesifikk tilknytning til landskapet (Strassburg 2000:147). Hundegravene kan på sin side indikere at hunden kan ha blitt gitt menneskelige egenskaper og behandlet som en aktiv sosial aktør. I forhold til hunden kan det altså ha blitt praktisert en form for animistisk tilnærming.

Animistisk og totemistisk tankegang er gjerne preget av den formen for syklisk verdensoppfatning som jeg beskrev tidligere. Begge tilnærmingene er holistiske og sykliske ved at de betrakter prosesser og substanser som noe som må bli tilbakeført til kosmiske krefter eller maktforhold. På denne måten kan prosessene og substansene igjen bli gjenskapt i den faktiske verden. Det er derfor en betingelse for begge tankesettene at mennesker handler etter bestemte fastlagte retningslinjer og praksiser. Bare ved å følge disse blir det mulig gjort en

syklisk utveksling av substanser som for eksempel mennesker og dyr. Substanser som betinger eksistensen av menneskelige samfunn spesielt, og verden generelt. Dette vil bli utdypt nedenfor.

5.4.2 Dyret i jakten: å gi seg selv

Den sykliske, og holistiske tankegangen som preger jegere og sankere kan illustreres i deres oppfatning av jakt og sanking. Det er en generell tanke blant slike grupper at menneske og samfunn kun kan eksistere og produsere i pakt og assistanse med de vitale, kosmologiske kreftene som gjennomsyrrer verden (Helms 1998:7-8). Det er derfor viktig å opprettholde kontakt med disse kreftene for å sikre en videre opprettholdelse av gruppen og kosmos. I den forbindelse blir gjerne jakt oppfattet som en slik kosmisk diskurs. Derfor er dette gjerne et sterkt verdiladet konsept som forbindes med magi, ritualer og kosmiske relasjoner (Edsman 1965; Jordan 2003:100; Schwartz 1997:47; Tilley 1996:62). Hunden har vært, og er i mange samfunn en vesentlig deltaker i jakten. Dette har i mange tilfeller bidratt til å definere hundens sosiale og kosmiske roller. I nordamerikanske samfunn var det gjerne en rekke ritualer og restriksjoner som både hund og jeger måtte følge for å sikre en god jakt. Dette involverte blant annet konsumering av spesiell mat og drikke (Schwartz 1997:47-8). Høyst sannsynlig var hunden også en sentral del i jakten blant de senmesolittiske gruppene i Sør-Skandinavia. Dette kan på liknende måte ha definert hunden i dette samfunnet, og gjort det gyldig i rituelle handlinger.

Tim Ingold (2000) viser med flere eksempler fra jeger-sanker samfunn i Nord-Amerika hvordan menneskene ikke oppfatter seg selv som overordnet dyrene, men som likestilte elementer i den kosmiske regenereringen av verden. Omgivelsene, det være seg dyr, planter, trær og andre elementer er personifiserte og autonome viljer. Det er derfor viktig å bevege seg i det levende landskapet med respekt og omtanke for å unngå dårlig dialog med omgivelsene og den kosmiske orden. Dette gjør det nødvendig og svært viktig med korrekt framferd og praksis når man handler med dyr i jakten. Riktig behandling av knokler og rester etter slakt var derfor svært viktig for at dyret skulle kunne gjenfødtes, og fortsatt gi av seg selv i fremtiden (Helms 1998:29; Ingold 2000:69; Jordan 2003:100; Karsten 2001:123, 71; Zvelebil og Jordan 2003:122). I nordamerikanske samfunn var det for eksempel forbudt for hunder å gnage på bein til byttedyr. Samtidig var det viktig at rester etter slakt, måltider og redskapsfremstilling måtte behandles og deponeres på spesifikke plasser (Karsten 2001:124; Schwartz 1997:48;). Å følge spillereglene vil sikre gruppens videre eksistens i "det kosmiske spillet", et spill som både dyr og mennesker er deltakere i. Jakt i disse samfunnene blir derfor

oppfattet som en utveksling med kosmos. Det å drepe et dyr var en del av en offerhandling som åpnet opp for kosmisk fornyelse og regenerering (Fowler 2004:141-2). Ut fra en slik tankegang vil jeg beskrive jakt ikke bare som en sosial handling, men som en **sosiokosmisk** handling. Marion Schwartz (1997:49-50) peker på hvordan det fruktbare og regenererende ved jakt har ført til at konseptet gjerne blir sammenliknet med en kosmisk fødsel. Jakt har derfor blitt oppfattet som den mannlige ekvivalens til kvinners menstruasjon, graviditet og fødsel (se også Tilley 1996:61).

Det er ikke usannsynlig at jegere og sankere blant de senmesolittiske gruppene i Sør-Skandinavia kan ha hatt et tilsvarende syklisk og holistisk verdensbilde. Oppfatningen av å handle rett i forhold til sine omgivelser var trolig en forestilling som de senmesolittiske menneskene kommuniserte og realiserte i bevegelse og handling i landskapet. Fra et arkeologisk ståsted vil dette innebære at materiell kultur ikke kun er spor etter fortidige aktiviteter, men også formidlere av fortidige **samhandlinger** som kommuniserte bestemte relasjoner (Barrett 1988, 2001 i Fowler 2004:76).

Kapittel 6 Analyse av kontekstuelle og strukturelle tendenser.

6.1 Innledning

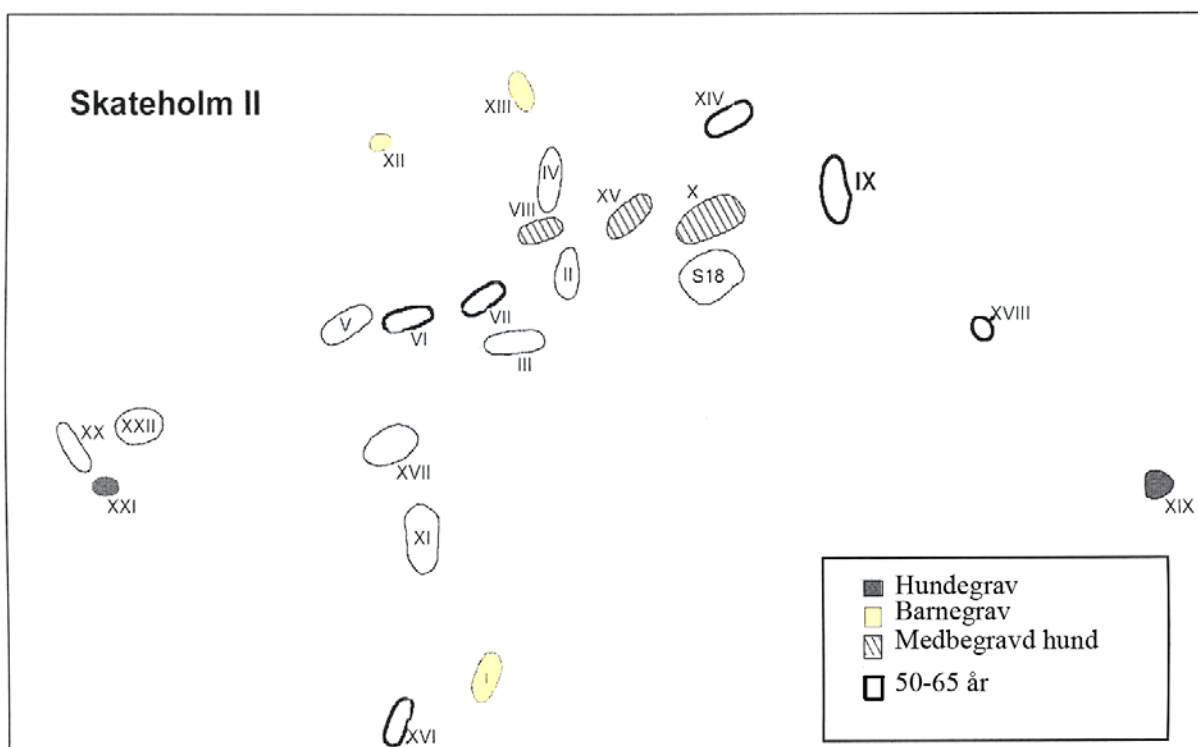
I redegjørelsen av gravfeltene tar jeg utgangspunkt i hunden, og hvordan spredningen av hundegraver og hund gravlagt sammen med mennesker arter seg i dette området. Jeg vil derfor kun ta for meg graver som på den ene eller den andre måten kan relateres til hunden kontekstuellt eller strukturelt. Spredningsmønstre av andre graver og gravsamlinger faller utenom problemstillingen og vil ikke bli diskutert. Jeg vil derfor ikke ta stilling til den helhetlige organiseringen av gravfeltene. Noen av tolkningene mine kan imidlertid gå på tvers av tidligere utskilte gravsamlinger. Dette vil bli diskutert suksessivt i analysen.

6.2 Festet til jord: Hundegravenes strukturelle og kontekstuelle spredning på gravfeltet

I den kontekstuelle og strukturelle analysen av materialet vil det først bli redegjort for den antatt eldre Skateholm II, deretter den yngre Skateholm I.

Som nevnt i innledningen hevder Strassburg å se en kobling mellom barn og hunder på Skateholm fordi de på mange måter har blitt behandlet likt i gravleggelsesprosessen (Strassburg 2000:214). Fahlander har tatt opp denne tråden og peker samtidig på at hund - og barnegraver er plassert i ytterkantene, eller det han kaller for liminalsonene av gravfeltene (Fahlander *in press*). Ut fra figur 2 som viser Skateholm II, virker denne sammenkoblingen som en plausibel tolkning. Fahlander (*in press*) tolker denne tendensen som et uttrykk for: "(...) *en social eller metaforisk länk mellan barns til hundars kroppslighet eller at dess placering i döden faktiskt reflekterar en rumslighet de delade i livet*". Hunder og barn kan altså ha virket innenfor sammenfallende forestillinger eller oppfatninger.

Jeg mener dette kan være et sentralt synspunkt å følge opp i en videre vurdering av hundegravenes strukturelle og kontekstuelle tilhørighet i forhold til andre graver: Hvis hund - og barnegraver ble koblet sammen kontekstuellt og strukturelt, er det samtidig andre graver som kan inngå i den samme forbindelsen? Ut fra spredningskartene av Skateholm II (figur 5) og Skateholm I (figur 7) virker dette sannsynlig.

Figur 5: Oversikt over gravene på Skateholm II (etter Fahlander in press)

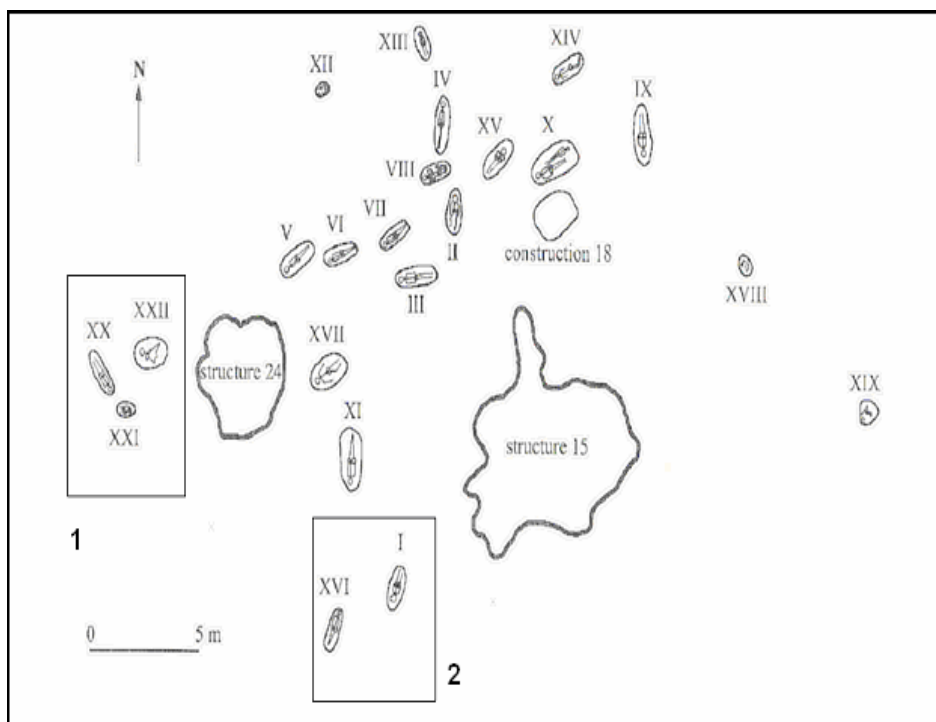
Ved å ta utgangspunkt i distribusjonen av barn - og hundegraver på Skateholm I, åpenbarer det seg et tydelig mønster av andre graver som på samme måte opptrer i liminalsonene av gravfeltet. Et fremtredende særtrekk ved disse individene er at alle, med kun et unntak, består av eldre individer. Majoriteten av disse individene er også svært gamle, omkring 60 år. Kan den samsvarende liminale plasseringen av enkelte eldre, barn og hund antyde at disse individene ble oppfattet på en liknende måte? Andre tendenser i materialet synes å bekrefte dette bildet. Ikke bare opptrer disse gravene i liminalsonene, men de blir også koblet romlig sammen i ulike kombinasjoner av gravsamlinger eller klustere av graver. Enten i kombinasjonen barn og eldre eller i kombinasjonen hund og eldre. Disse klusterne utmarkerer jeg som 1 og 2 (se figur 6)

Først og fremst er det klusteren i ytterkanten av gravfeltets vestre del som utmerker seg ved å ligge noe atskilt fra de andre. Den inkluderer hundegraven XXI som ligger i relasjon til XXII og XX. Begge gravene inneholder kvinner på henholdsvis 40 og 18 år. Både hundegraven og grav XXII har kronhjortegevir med seg i gravene. Jeg skiller derfor ut denne klusteren med graver som **kluster 1**. Denne klusteren utgjør altså følgende kategori individer: hund, eldre, og en ung kvinne.

Strassburg (2000:256) oppfatter, i motsetning til dette, som at den ene graven, grav XXII, er en del av et belte med graver som ligger på toppen av det dominerende høydedraget

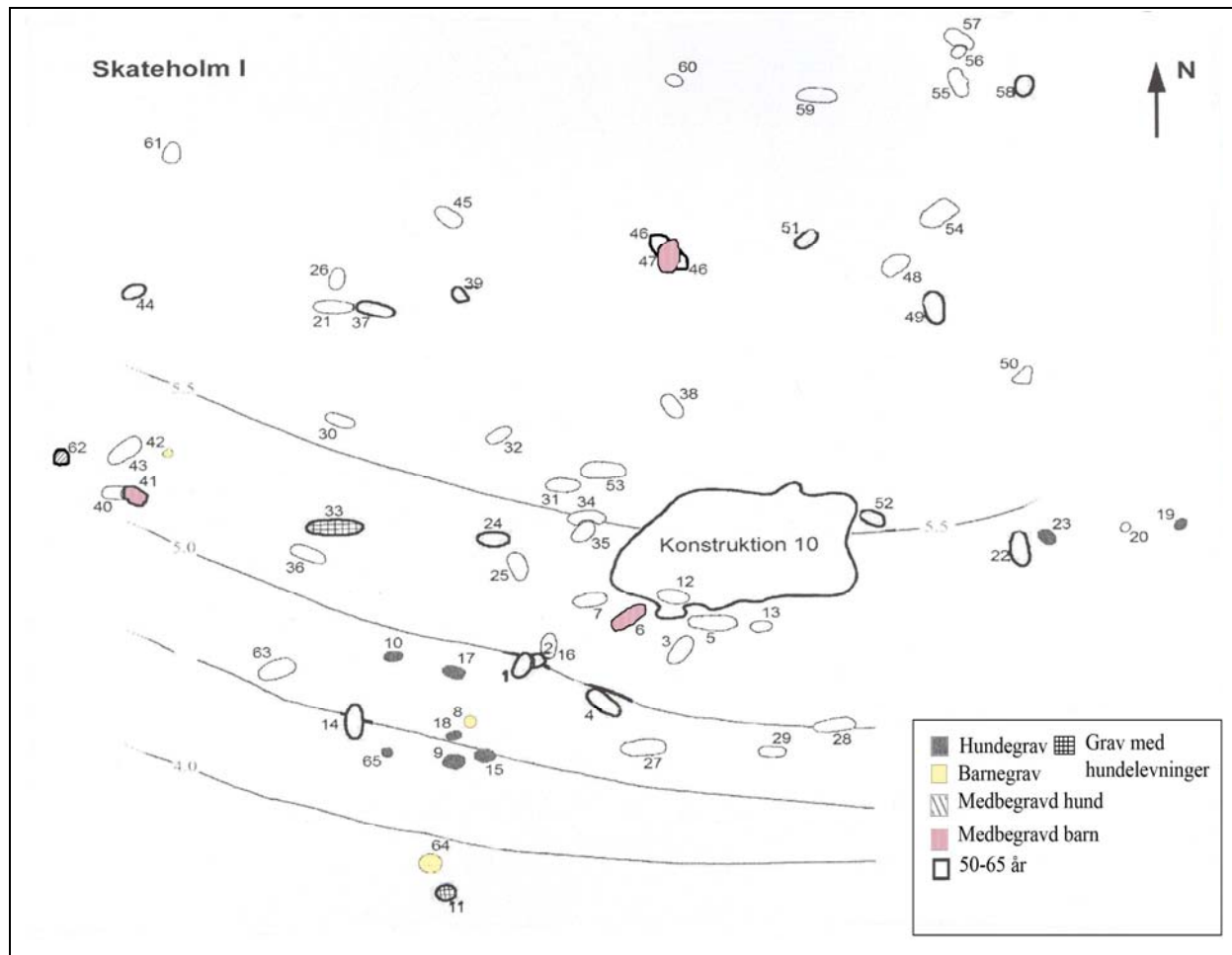
på boplassen. Dette baserer han på en kombinasjon av skjelettens orientering, spesifikke likheter i skjelett og tenner, samt overvekten av kvinner. Han tolker det derfor som at disse gravene reflekterer en form for sjamaner som fulgte en matrilineær arverekke. Strassburgs påstand er imidlertid lite overbevisende når kun et av skjelettene er sikkert bedømt som kvinne. Tre andre gravlagte individer i denne gruppen er derimot sikkert bestemt som menn. Orienteringen av graven i kluster 1 støtter heller ikke påstanden om at denne inngår i dette beltet med graver. Dette fordi graven ligger et stykke unna de andre gravene og samtidig blir fysisk atkilt av struktur 24.

Ut fra koblingen mellom barn, hund og eldre, mener jeg samtidig å kunne se en kombinasjon av barn og eldre i gravfeltets søndre del. Denne kombinasjonen vil jeg kalle for **kluster 2**. Kluster 2 inkluderer grav I og XVI, som utgjør en 10 år gammel gutt og en eldre kvinne på ca. 45, 55 år. Strassburg (2000:256) tolker det derimot som at disse gravene inngår i en rekke graver som løper i en tilnærmet loddrett retning på tvers av høydedraget. Dette inkluderer I, II, IV, XI, XII, XIII, XVI, IX og XX. Fahlander peker på at det imidlertid er lite som knytter disse gravene sammen til en gruppe. Det er stor variasjon både i kjønn, alder og andre karakteristikker (Fahlander *in press*). Heller ikke gravenes orientering støtter en slik gruppe. For eksempel mener jeg at individet i grav XX inngår i en klar relasjon til de to andre gravene som jeg har pekt ut som kluster 1.

Figur 6: Skateholm II. Oversikt over gravfelt med forslag til mulige klustere (etter Strassburg 2000:257).

Hvordan er forholdet mellom barn, hund og eldre på Skateholm I? Selv om bildet kompliseres noe mer, er de samme strukturelle føringene tilsynelatende virksomme her. Ut fra figur 7 er det tydelig at barn - og hundegraver fremdeles er delvis plassert i ytterkantene.

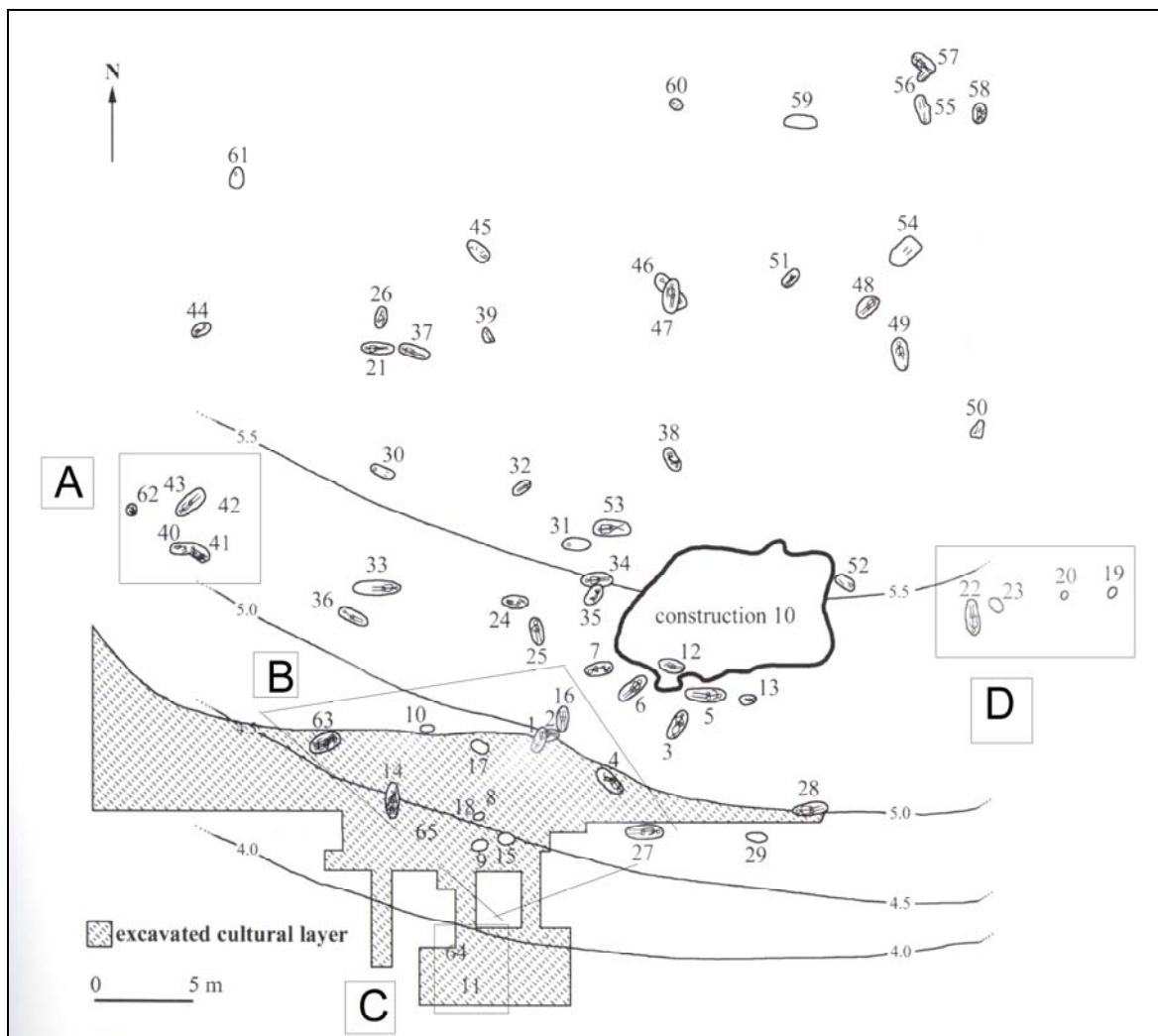

Figur 7: Oversikt over gravene på Skateholm I (etter Fahlander in press).

Likevel oppfatter jeg det som at disse gravene samtidig i større grad henvender seg til, og opptrer relasjonelt sammen med andre graver. Gravene på Skateholm I inneholder på samme måte som på Skateholm II i all hovedsak eldre individer. Dette kan tyde på endringer i den sosiale dynamikken, der en større bevisstgjøring omkring relasjonene mellom de tre kategoriene hund, barn og eldre har funnet sted. Denne endringen kan ha ført til et sterkere ønske om å knytte dem direkte sammen i grupper. Disse klusterne har jeg avmerket som henholdsvis **A**, **B**, **C** og **D** på figur 8.

De ulike klusterne peker seg ut gjennom forskjellige kombinasjoner av de tre gruppene barn, hund og eldre. I kluster B er alle de tre kategoriene samlet, og jeg vil derfor gå nærmere inn på denne samlingen av graver. Både Larsson og Fahlander skiller ut en gruppe med graver i området av gravfeltet hvor jeg har utmarkert kluster B og C (Fahlander *in press*; Larsson

1989b:219). Larsson skiller ut gruppen som bestående av seks hundegraver, mens Fahlander setter disse seks hundegravene videre sammen med barnegravene 64 og 8. Slik jeg ser det kan eventuelle klustere slå ut flere veier. Hvis klusteren også skal omfatte barn mener jeg det samtidig er flere graver som like fullt kan inkluderes til et større kluster. Imidlertid utgjør grav 11 og 64 et problem fordi de ligger noe atskilt fra de andre gravene. De andre gravene utgjør en tydeligere konsentrasjon. I følge Mike Parker Pearson kan usikre klustere bli identifisert på grunnlag av posisjoneringen av kroppen eller andre spesifikke behandlinger av kroppene (Parker Pearson 1999:12). I tillegg til kombinasjonen av barn, hund og eldre, kan gravenes orientering støtte opp om muligheten for en kluster B. Hvis vi ser bort fra hund - og barnegraver, er så å si alle gravene gjensidig henvendende. Det vil si at føttene i all hovedsak peker innover mot de andre gravene i klusteren. Jeg velger derfor å skille ut to klustere i henholdsvis B og C. I kluster B peker det seg samtidig ut et ”avvik” i forhold til kombinasjonen av barn, hund og eldre, som vi også kunne se på Skateholm II i forbindelse med kluster 1. Dette gjelder dobbeltgrav 14, som i tillegg til en eldre mann på mellom 45-55 år, samtidig inneholder en kvinne på 17-19 år (Larsson 1981:25).

Figur 8: Oversikt over gravfeltet på Skateholm I, med forslag til mulige klustere (etter Strassburg 2000:259).

Med utgangspunkt i analysen av hundegravenes spredning, virker det som en åpenbar tendens til at barn, hund og eldre ble relatert og strukturert i forhold til hverandre. Påstanden blir ytterligere styrket av at dette er et gjentakende mønster på begge gravfeltene, selv om det åpenbarer seg noen forskjeller. For eksempel er det en svakere tendens mot å plassere barn, hund og eldre i liminalsonene på Skateholm I enn på Skateholm II. Derimot er det en større bevissthet på å knytte disse tre kategoriene sammen i klustere på Skateholm I. Denne observasjonen, hvor strukturelle trekk blir trukket med fra Skateholm II og videreutviklet på Skateholm I, kan støtte Larssons påstand om at Skateholm II er eldre enn Skateholm I.

I forhold til hvordan kroppene er blitt behandlet virker det åpenbart at ild er en strukturerende kvalitet som forbinder hund og eldre på Skateholm I. I gravleggelsesprosessen ble ild på ulike måter utført på flere graver på begge gravfeltene. Ild er materialisert i gravene i alt fra brente bein til ulike konstruksjoner som ble brent ned i forbindelse med ritualet (jfr.

Strassburg 2000:208). Dette er en karakteristikk som kun er observert i forbindelse med eldre individer og hunden i grav 23. Anja Roth Niemi (2001:82) poengterer at branngravene forholder seg til liminalsonene av gravfeltene. Jeg har i motsetning til Roth Niemi inkludert **alle** graver som på en eller annen måte involverte ild, og har på den måten kunnet skille ut et mønster som viser at samtlige graver som involverte ild i gravleggingsprosessen forholder seg til ytterkantene av gravfeltet. Dette gjelder gravene IX og XVIII på Skateholm II, og grav 11, 20, 23, 60 og 61 på Skateholm I. Spesielt er det en stor likhet mellom hundegrav 23 og de to gravene 60 og 61 som alle hadde en ildstedslignende konstruksjon. Det kan samtidig være interessant å merke seg at hundegrav 23 ligger sammen med branngrav 20 i kluster D. Individet i grav 20 er av ukjent alder. Etersom ild er et trekk som hovedsakelig er observert i forbindelse med eldre mennesker, kan imidlertid mye tyde på at den som ble lagt ned i denne graven også var gammel.

Bruken av ild tegner seg altså som følgende for de to gravfeltene; Gravene som er strukturert på denne måten opptrer som liminale og i ytterkantene av gravfeltene. Individene i gravene er eldre, svært gamle og hund. Likevel er det enkelte forskjeller fra Skateholm II til Skateholm I. På det eldste gravfeltet var ild kun involvert i gravritualene til eldre individer. I gravene på Skateholm I er imidlertid ild involvert i gravleggingen av både hund og eldre. Igjen en form for kombinasjon mellom de tre kategoriene, og igjen en tendens til at en praksis blir brakt med fra Skateholm II, og videreført og utviklet på Skateholm I. Handlingene på det eldre gravfeltet la altså føringer for handlinger på det yngre.

6.2.1 Hund i grav – kontekstuell og strukturell spredning

Hvordan opptrer hund som er deponert sammen med gravlagte mennesker i materialet? Hvis vi først tar for oss distribusjonen av denne typen graver på Skateholm II er det en tydelig konsentrasjon sentralt på gravfeltet. Alle tre gravene er samlet her, noe som kan oppfattes som en bevisst og strategisk utmarkering av disse gravene. Det kan ha vært et ønske om å føre disse relasjonelt sammen til en samling. Ingen av tendensene som er erfart i forbindelse med hundegravene synes å gjelde på Skateholm II. Alderen på individene som er gravlagt sammen med hunder varierer fra 20 til 40 år. Fahlander påpeker at disse tre gravene, hvor en er en dobbeltgrav, inngår i en gruppe eller det han kaller for en fase i gravfeltet. Disse individene ble også nedlagt med mye gravgods (Fahlander *in press*). Alle hundene opptrer som hele skjeletter, og to av hundene på Skateholm II, grav VIII og X, fikk trolig nakken brukket eller halshogd. Dette indikerer at disse hundene var ment som en del av begravelseritualet til den avdøde. Disse gravene kan derfor ikke oppfattes som en tilsvarende form for ”dobbeltgrav”

som gravene hvor det opptrer flere mennesker. Hunder som ble gravlagt sammen med mennesker står i sterk kontrast til de individuelle hundegravene, hvor hundene tilsynelatende er gravlagt i kraft av eget vesen.

Når vi så beveger oss til Skateholm I er det skjedd store endringer i praksisen. For det første er den stringente spredningen av graver med hund som vi kunne se på Skateholm II fraværende. Det er imidlertid en tendens til at de forholder seg til den sørvestre delen av gravfeltet, da særlig i klusterne A og C. Det er også tydeligere hvem hundene ble gravlagt sammen med. Uten unntak er alle individene svært gamle personer, det vil si mellom 50 og 65 år. På dette gravfeltet opptrer hundene nå også som oppstykket, i motsetning til de artikuleerte hundene på Skateholm II. Det er likevel noe usikkert hvordan hunden som er deponert sammen med en 60 år gammel kvinne i grav 62 skal tolkes. Larsson (1984:57) beskriver funnet som følgende: ”*I anslutning til skenbenet framkom kraniet och deler av ett helt rävskellett*”. Dreier dette seg om en hund som i utgangspunktet ble deponert som et helt skjelett? Ut fra teksten mener jeg en slik tolkning er plausibel. Det er derfor mulig at denne kan tilhøre en tidligere fase av Skateholm I, som et kontinuum av praksisen på det eldre gravfeltet.

De andre hundene er hovedsaklig funnet i oppstykket tilstand, som for eksempel hundekraniet i grav 33. Det tredje funnet er noe usikkert, og er beskrevet i forhold til grav 11. Grav 11 besto av brente menneskebein, samt levningene etter blant annet sel, fugl og fisk. I tillegg ble det funnet et *canis*-individ som kan være en hund (Persson og Persson 1984:18,19). Jeg velger å inkludere dette funnet som en hund fordi det på mange måter havner innenfor det generelle mønsteret som hundene på Skateholm inngår i. Det er både relatert til et eldre individ i en branngrav, plassert i liminalsonen og inngår i en kluster med barnegrav (kluster C). Dette leder meg videre i diskusjonen ovenfor om en økt bevissthet på å knytte de tre kategoriene barn, hund og eldre sammen.

Eksemplet med grav 11 på det yngre gravfeltet tyder på at alle elementene som før ble relatert til hundegravene, nå også synes å gjelde hunder som blir gravlagt **sammen** med mennesker. På Skateholm I forholder disse hundene seg nå til det samme mønsteret som den individuelt begravde hunden. Det vil si at medbegravde hunder på Skateholm I nå opptrer kun sammen med eldre individer, deponeres i liminalt plasserte graver og graver som involverer ild. Heller ikke barnet er utelatt i denne sammenhengen. I kluster A er det et individuelt begravd barn. I tillegg til en dobbeltgrav med et barn og en voksen, og en grav med en kvinne og en hund.

Jeg mener dette støtter min påstand om en strukturell forbindelse mellom hund, barn og eldre, og en sterkere bevissthet om å knytte disse tre kategoriene sammen på det yngre gravfeltet.

6.2.2 Likheter og ulikheter mellom hund - og menneskegrav

Enkelte hunder ble altså begravd på samme måte som mennesker. Likevel kan det være verdt å spørre seg om dette ble gjennomført konsekvent i alle deler av gravleggelsesprosessen? Var det en bevissthet på enkelte grenser mellom menneske og hund?

Det er lite som i realiteten skiller hundegravene fra menneskegravene, verken i form eller innhold. Hundegravene er funnet både med og uten gravgaver, samt med og uten rød oker. Det samme er tilfelle for menneskegravene. Distribusjonen av rød oker i hundegravene kan tyde på at fargestoffet ble bevisst strødd over kadaveret. I tilfeller der skjelettet ikke var for oppløst, er det mulig å se at okerforekomstene enten dekket overflatene til hodet, rygg og bryst, eller langs øvre del av ryggpartiet (Larsson 1980:32-3; 1982:15). Hvis for eksempel hundene hadde vært surret inn i farget skinn, antar jeg at distribusjonen ville vært noe mer ujevn. Jeg anser derfor forekomstene av rød oker i hundegravene som en del av den rituelle gravleggingen og i tråd med bruken av rød oker i gravleggingen av menneskene (Larsson 1983:13, 1988b:146; Strassburg 2000:187).

Larsson (1989b:219) argumenterer for at hundegravene trolig ble oppfattet for å være noe annet enn menneskegraver. Dette baserer han på konsentrasjonen med seks hundegraver i SSV - del av Skateholm I, som han tolker som en egen utskilt gruppe med graver. Min tolkning av materialet kan imidlertid vise til en utskilling av klustere som inkluderer **både** hund - og menneskegraver, som for eksempel kluster 1 på Skateholm II, og kluster D på Skateholm I. Det var trolig ikke noe skille i forhold til det å fysisk relatere hund og menneske i gravklustere.

Det er likevel et særtrekk som skiller menneske fra hund i gravleggelsene. Bortsett fra hundegrav XXI er det ikke funnet elementer etter andre dyr i hundegravene, noe som er tilfelle i flere menneskegraver. Dette særtrekket blir også delvis påpekt av Fowler som understreker at det ikke er funnet tenner fra andre dyr i hundegravene (Fowler 2004:145). Dette kan tolkes som en oppfatning om at hundene, selv om de ble begravd på lik linje med menneskene, samtidig tilhørte **de andre**, det vil si dyrene. Dyr i jeger- sanker samfunn blir ofte oppfattet som å inneha kosmiske egenskaper (Helms 1998:29-30). Dyrelementer i menneskegraver kan derfor ha vært virksomme som hjelpere eller medier i kommunikasjonen med kosmos. De kan på den måten ha bidratt til å sikre overgangen fra de levende til etterlivet

(Strassburg 2000:165-84). Hunden kan derfor allerede ha disponert kosmiske egenskaper. Å deponere andre dyr i hundegraven kan dermed derfor ha blitt ansett som unødvendig. Hunden i grav XXI som ble gravlagt med elementer av kronhjort kan dermed ha blitt regnet for å være et menneske. For eksempel en sjaman "låst" i en dyreham (Strassburg 2000:213). Tolkningen vinner støtte i det dekorerte kronhjortegevir som hadde blitt omformet til en slags hammer. Gjenstanden blir tolket som mulig rituell, og blir av Larsson sammenliknet med hammere som blir brukt til samiske runeboommer (Larsson 1988b:148).

De individuelt begravde hundene fikk altså på mange måter samme behandling som menneskene på Skateholm, bortsett fra at de normalt sett ikke ble begravd med andre dyreelementer. Disse hundene ble derfor trolig oppfattet som noe som var nærme mennesket, men ved å for eksempel unnlate å deponere andre dyr i gravene, ble samtidig deres tilhørighet til **de andre** markert.

6.2.3 Hund og andre dyr

I en videreføring av diskusjonen ovenfor vil jeg gjøre rede for hvordan hunden ble handlet med i forhold til andre dyr på gravfeltet. Slik jeg ser det kan likheter og forskjeller i behandlingen av hunden kontra andre dyr gi et ytterligere perspektiv på hvordan hunden ble oppfattet. Jeg vil inkludere både dyr som ble omformet til gjenstander og redskaper, dyr som regnes som ferdakost og dyr som ble lagt ned uten å ha blitt bearbeidet i nevneverdig grad. Dette mener jeg er nødvendig for å unngå begrensninger i tolkningene av hvordan mennesket kan ha relatert seg til disse dyrene, og hvordan de ble gjort gyldige for enkelte handlinger.

I tillegg til de individuelle hundegravene er det registrert dyrebein både i graver, anlegg og konstruksjoner på gravfeltet. På Skateholm II ble det i forbindelse med huskonstruksjon S 24 blant annet funnet bein etter hund, ål og villsvin (Strassburg 2000:250). Dyrebein er også blitt registrert i det som er blitt tolket som huskonstruksjon S 15, men ut fra tilgjengelig litteratur er det ikke beskrevet hvilke arter dette dreier seg om (Bäcklund Blank og Fahlander *in press*; Larsson 1983:33; Strassburg 2000:250-1). Sør for grav X ble det funnet et gravliknende anlegg, kalt A 18, som inneholdt 3 store kronhjortegevir. Larsson beskriver anlegget som en *kenotaf*. Det vil si et gravliknende anlegg til minne om en person. Denne tolkningen er basert på at den har en liknende utforming som de andre gravene, og fordi deponering av kronhjortegevir opptrer i graver både på Skateholm, og andre senmesolittiske gravfelt (Larsson 1983:32-3).

Når det gjelder dyrebein i selve gravene, var det 20 av 65 graver som inneholdt dyreelementer på Skateholm I, og 10 av 22 graver på Skateholm II. I den sammenheng må det

tas forbehold om at organisk materiale kan ha råtnet opp, og derfor trolig ikke reflekterer det opprinnelige forholdet av dyr i gravene. Likevel kan de gi en viss formening om hyppigheten på enkelte arter og deres representativitet. Ut fra funnenes mengdeforhold er det fisk, kronhjort og villsvin som opptrer hyppigst i gravene på Skateholm I. Av pattedyr er det først og fremst kronhjorten som opptrer i de fleste gravene på Skateholm II. Der dette er beskrevet i tilgjengelig litteratur, er de aller fleste arter i gravene representert ved skjelettdeler fra hoderegionen (Larsson 1980,1981,1982,1983,1984). Villsvin og kronhjort er samtidig det vanligste innslaget i materialet på selve boplassene. Dette er også to av de alminneligste dyrene i faunamaterialet på senmesolittiske lokaliteter (Karsten 2001:60; Strassburg 2000:171,210; Tilley 1996:26).

Kronhjorten blir oppfattet som et viktig sosiokosmisk dyr i den senmesolittiske forestillingsverden (Karsten 2001:145; Strassburg 2000:210-1). Dette illustreres ved at kronhjorten utgjør en hjørnestein i næringsutnyttelsen på de fleste lokalitetene, men også ved at mesteparten av gjenstandene som blir funnet er lagd av kronhjørtebein og gevir. Spesielt er tenner av kronhjort vanlig å bruke som tannperler.

Hvis vi sammenlikner funn av hundeleavinger med hvordan funn av andre dyr opptrer på gravfeltet, utkrystalliserer det seg både likheter og ulikheter. Det åpenbare skillet er selve forekomsten av hundegraver. Ingen andre dyr har fått liknende behandling, hvis vi ser bort fra kenotafen med kronhjørtegevir. Likevel kan ikke denne gripes innenfor samme oppfatning da dette ikke dreier seg om et artikulert skjelett. I flere av gravene hvor hunden er gravlagt sammen med mennesker opptrer den som et helt skjelett. Det gjør ingen av de andre dyrene. På den andre siden er det heller ingen enerådende praksis å deponere verken hunden eller mennesket artikulert. På gravfeltene, er det for eksempel tilfeller av at mennesker opptrer som oppstykkete og kremerte, i tillegg til at det har blitt fjernet enkelte kroppsdelene. Hunden opptrer som enkelte skjelettdeler både i menneskegraver, og i andre strukturer på gravfeltet. I et av tilfellene er hunden, på samme måte som andre deponerte dyr, hovedsakelig representert med skjelettdeler fra hoderegionen. Dette forekommer imidlertid kun på Skateholm I. Fokuset på hodet er også et særtrekk som kan observeres blant menneskene som ble gravlagt på Skateholm. Dette illustreres ved de stadige forekomstene av rød oker rundt denne delen av kroppen. Hodet har derfor sannsynligvis vært av spesiell interesse i rituelle sammenhenger på Skateholm. Fokuseringen på hodet ser også ut til å gjelde praksisen på andre senmesolittiske lokaliteter i Sørskandinavia. Det blir ofte funnet skjelettdeler fra hoderegionen til menneske og hund på aktivitetsområdene til senmesolittiske gravfelt. Dette gjelder også de danske senmesolittiske lokalitetene Bøgebakken, Maglemosegårds Vænge, Vedbæk boldbaner på

Sjælland og Dyreholmen på Jylland (Strassburg 2000:188; Tilley 1996:43). Dette er også tilfelle i andre aktivitetsområder på senmesolittiske lokaliteter, som for eksempel i utkastlagene på Bökeberg III og Tågerup i Sverige (Karsten 2001:64, 143; Karsten og Knarrström 2003:209-10).

I motsetning til hunden, opptrer andre dyr som bearbejdede beinredskaper, som for eksempel hammere, beinnåler, tannperler og liknende. Dette gjelder spesielt kronhjorten, men i like stor grad villsvinet. Ofte ble disse to dyreartene sammenstilt som deler av en perlerad av tenner i dekorasjoner (Larsson 1980:30, 1981:28, 1982:13). Mange av dyrene som opptrer i gravene ble altså både spist og brukt til fremstilling av redskaper og gjenstander. Dette er ikke tilfelle med hunden. Det er verken belegg for at den ble spist eller brukt som redskaper på Skateholm (Larsson 1988c:27). Et eksempel på en tannperle av hund er imidlertid funnet på Gøngehusvej 7 i Danmark. Slike funn tilhører likevel sjeldenhetene, på samme måte som at det er tilsvarende få funn av bearbejdede gjenstander av menneske (Strassburg 2000:192).

6.3 Senket i vann: Tendenser og karakteristikk ved utkastlagene

Utkastlaget var stedet der mye av avfallet fra aktivitetene på boplassen havnet. På den ene siden reflekterer derfor utkastlaget en praktisk avhending av avfall og produksjonsrester. På den andre siden fremtrer det samtidig enkelte mønstre og elementer i utkastlaget som kan gjøre det mulig å reflektere over hvilke betydninger menneskene la i denne deponeringskonteksten.

I forbindelse med Bökeberg III fremhever Karsten enkelte mønstre i deponeringen av bestemte dyrearter i utkastlaget (Karsten 2001:141, 146). Blant annet hevder han å kunne se at venstre skulderblad fra kronhjort, i tillegg til venstre kronhortegevir er konsentrert innenfor en 70 m² stort område i utkastområdets sydvestre del. I dette området er det også funnet flere intakte redskaper og ornamenterte gjenstander av kronhortegevir - og bein. Blant annet en fremstilling av en menneskeliknende figur.

Ornamenterte og karakteristiske gjenstander er også funnet i utkastlaget på de andre lokalitetene. På Ringkloster var overflaten av en kronhortegevirvel dekorert med regulære linjer som løper på kryss og tvers. Gjenstanden var blank og glatt etter mye bruk (Andersen 1998:39). På Smakkerup Huse derimot er det funnet minst to tannperler av kronhjort. Den ene av dem skiller seg fra andre tannperler generelt, ved at den både er perforert og dekorert med innrissete linjer. Vanligvis opptrer tannperler stort sett kun i mesolittiske graver og sjeldent på selve boplassområdet (Larsson:1988b:100). I tillegg ble det på denne lokaliteten funnet et lite anheng av rav, og en oval, hvit småstein av kvartsitt, malt med svarte bånd og tre prikker.

Dette er et unikt funn i sørskandinavisk senmesolitikum (Price et al. 2001:60). Det er også funnet en dekorert knakkestein, et stort, konisk objekt av danubisk flint dekket av cortex på Tågerup. Denne ble tolket som å inngå i en form for depot sammen med to intakte beinnåler (Karsten og Knarrström 2003:91).

I Karstens videre redegjørelse for konsentrasjonene av kronhjort på Bökeberg III mener han å kunne se at spredningen av rovdyrbein, inkludert menneskebein, opptrer i en tydelig samling som samtidig ”rammer” inn kronhjørt. Et annet interessant funn på Bökeberg III er fire intakte kronhjørtgevir, alle venstregevir, blant ellers fragmenterte biter av gevir. Karsten spør seg om dette kan komme av en forestilling om at kun det ene geviret kunne brukes til redskaper: ”(...) medan det andra måste förpassas ut i vattnet, tillbaka till maktarna” (Karsten 2001:146). Slike funn av intakte kronhjørtgevir er også funnet i konsentrasjoner i utkastlaget på de andre lokalitetene, både på Tågerup Smakkerup Huse og Ringkloster (Andersen 1995:27; Karsten og Knarrström 2003:97; Price et al.: 2001:54). Å samle ting sammen i depoter kan tyde på en strategisk utmarkering av ønskete relasjoner.

Andersen (1998:31) beskriver også andre mulige strategiske ansamlinger på Ringkloster. Flere av de større beina og gevirene opptrer i spesifikke konsentrasjoner som alle ligger mer eller mindre 5 meter fra den fortidige stranda. Konsentrasjonene varierer, men består i all hovedsak av skogsmår, villsvin eller kronhjort. Disse skiller seg fra de andre beina som lå lengre ute, og som for det meste opptrådte individuelt. Ut fra måten de ligger på foreslår Andersen at de ble deponert samtidig, for eksempel ved å bli bundet sammen. Han utdyper ikke hvilke eventuelle betydninger som kunne vært knyttet til disse handlingen, men jeg mener bryet med å samle dem på den måten er en utmarkering av handlinger, og kan tyde på et bevisst ønske om å relatere dem sammen.

Andersen beskriver også andre karakteristiske funn som han mener ikke har en åpenbar forklaring. For eksempel er utkastlaget preget av en mengde steiner på størrelse med en neve, eller et hode. Den store mengden illustreres i at det var omkring 25-30 steiner per m² i topplaget. Flere av steinene er skjørbrante, men like mange av de er uten tegn på bearbeiding eller oppvarming (Andersen 1998:31). Disse steinene kan ha inngått som et konstruksjonselement i forbindelse med aktivitetene på boplassen. Likevel synes det noe merkelig å kaste dem i vannet etter endt opphold i stedet for å lagre dem på plassen til senere bruk, eller bare simpelthen la dem ligge igjen. Steinene kan også ha inngått i en konstruksjon i vannet, for eksempel i forbindelse med båtene eller fisket. Slike eventuelle mønstre i steinenes oppsetning blir likevel ikke nevnt av Andersen. Alternativt kan funnmønsteret sees i sammenheng med liknende karakteristikk i enkelte senmesolittiske graver. Strassburg

(2000:180-1) beskriver hvordan enkelte individer på senmesolittiske lokaliteter i Danmark på ulike måter var tynget ned med steiner. Dette trekket blir også beskrevet i forbindelse med grav 5 på Skateholm II . Flere av steinene som beskrives er på samme måte som de på Ringkloster på størrelse med en neve eller hode. Strassburg tolker dette som en måte å forankre farlig liminale individer til gravene. Larsson derimot ser tilfellet på Skateholm I som en effektiv måte å holde beina nede på en kropp som var preget av dødsstivhet (Larsson 1980:28). Denne tolkningen virker som en noe unødvendig foranstaltning siden dødsstivhet gjerne slipper tak etter et døgn. Etter mitt syn må steinene heller være et uttrykk for en bestemt betydning eller forestilling knyttet til selve gravleggelsene. En betydning som også kan ha vært virksom i forbindelse med utkastlaget.

I forbindelse med ansamlingen av rovdyr på Bökeberg III mener Karsten å kunne se en tendens til at hund og bjørn ofte opptrer sammen i beinsamlingene (Karsten 2001:146). Karstens observasjoner om samlingene av rovdyr er interessant å merke seg. Etnografiske analogier fra jeger-sanker samfunn i sirkumpolare strøk og i nordamerikanske indianersamfunn, kan vise til at rovdyr, hund, ulv, menneske og rev gjerne blir sammenliknet med, og oppfattet som nærmere mennesket (Schwartz 1997:3; Strassburg 2000:214). Funn av kraniedeler etter menneske blant andre rovdyr på Bökeberg III er derfor svært interessant. Karstens observasjoner kan derfor tyde på at det ble lagt flere betydninger til utkastlaget enn den tidligere, ensidige oppfatningen av plassen som en avfalls plass.

Beregninger av mengden avfall på lokalitetene utfordrer også bildet av utkastlaget som en plass hvor all søppel havnet. Både på Bökeberg III og Ringkloster er det hovedsakelig funnet mer avfall på selve boplassområdet enn i utkastlaget. På Ringkloster er det for eksempel mer flint på land enn i vannet, mens det motsatte er tilfelle for keramikken (Andersen 1998:31). På Bökeberg III registrerer Karsten at det er en mindre grad av fragmenterte redskaper i utkastlaget i forhold til boplassen. Samtidig som det er en forholdsvis jevn 1:10 fordeling av flint og redskaper funnet på land i forhold til vannet. Det vil si at elementene i vannet utgjør omkring 10 % av sine motparter på land. Dette bekrefter det tradisjonelle bildet av utkastlaget som et sted hvor det ble dumpet boplassavfall, men samtidig tyder størrelsesforholdene mellom elementene på at utkastlaget ikke kun fungerte som en avfalls plass (Karsten 2001:132-4). Situasjonene på disse to lokalitetene kan tyde på at det ble foretatt en selektiv utvelgelse av hva som ble deponert i utkastlaget.

Denne redegjørelsen skiller ut tendenser i materialet som åpner opp for en utvidet betydning av utkastlaget som noe mer enn en søppel plass i den moderne betydningen av

ordet. Det er ikke usannsynlig at boplassens søppelplass kan ha vært ladet med andre betydninger og verdier enn det vi legger i vårt eget søppel i dag.

6.3.1 Å avhende kropper

Erfaringene som ble gjort av materialet i utkastlaget kan tyde på at det ble lagt bestemte verdier og holdninger til utkastlaget som situasjon i senmesolitikum. Verdier og holdninger som ble realisert og konstituert gjennom rituelle handlinger. Bells (1992) teori om ritualer åpner nettopp opp for at det ikke er en nødvendig motsetning mellom såkalte ”rasjonelle” handlinger og ritualer. Dette betyr at selv om utkastlaget var en fornuftig måte å løse søppelproblemet på, så utelukker ikke dette at stedet også kan ha hatt en rituell betydning.

Kontekstene som diskuteres her, gravfelt og utkastlag, handler begge om det samme: avhending av døde kropper. Årsaken til at vi ut fra våre ”moderne” preferanser oppfatter de som annerledes, er at vi tillegger de ulik verdi. Å avhende kropper på et gravfelt er en ritualisert versjon av det å fjerne kadavre, eller om du vil: søppel. Dette fordi vi oppfatter det som en verdiladet og svært meningsfull handling å gravlegge våre døde.

Ovenfor pekte jeg på flere likhetstrekk i handlingsmønstrer i henholdsvis gravfelt og utkastlag. I utkastlaget var flere av deponeringene tilsynelatende kvalitative utmarkinger i forhold til andre handlinger. Slik som for eksempel ansamlingene av hele kronhjortegevir blant ellers fragmenterte gevir. Dette kan være en strategisk bruk av binære opposisjoner: hele gevir kontra fragmenter. Dette grepet, som Bell poengterer, bidrar til å utmarkere og konstituere ritualiserte handlinger i forhold til andre handlinger (Bell 1992:90). Denne tendensen er også til stede på Bökeberg III i markeringen av venstre del av kronhjorten, som venstre gevir og skulderblad, og sammenstillingen av opposisjonsparet ”rovdyr” og ”planteetere”. Samtidig kan tilfellene av dekorerte gjenstander eller sjeldne og eksotiske substanser som den dekorerte knakkesteinen av danubisk flint som ble funnet på Tågerup, tolkes som verdiladete, kvalitative deponeringer. Å samle ting i depot kan på samme måte tyde på en strategisk utmarkering av ønskete relasjoner. Dette kan man for eksempel se på Ringkloster der skjelettdeler kan ha blitt bundet sammen før de ble deponert.

Deponeringene av menneske og hund kan også sees som strategiske og utmerkede handlinger. Det er som nevnt sjeldent at disse to artene opptrer som bearbejdede gjenstander i sørskandinaviske senmesolitikum. Samtidig er gravfelt og utkastlag to av de få konkrete kontekstene hvor både menneske og hund opptrer i det arkeologiske materialet i denne perioden. Forekomstene av hund og menneske i de spesifikke utkastlagene er heller ikke mange, sett i forhold til representativiteten til de andre dyrene. Dette kan bety at når de først

opptrer i materialet, kan det å ha handle med disse kroppene ha blitt utmarkert som mer betydningsfullt og verdiladet. Funn av deponerte hunder og mennesker i utkastlaget kan derfor tyde på at disse handlingene var strategiske versjoner av andre deponeringer. Et kvalitativt element som er hentet fra gravfeltet er blant annet forekomstene av skjelettdeler fra hoderegionen til menneske og hund. Dette er også et rituelt utgangspunkt i senmesolittiske graver. Fokuseringen på hodeskaller i ritualer er heller ikke et ukjent fenomen blant nordamerikanske stammer (Schwartz 1997:48). Både skaller og ekstremitetsbein blir oppfattet som å inneholde kvaliteter, eller noe som kan øke fertilitet eller jakttegenskaper (Helms 1998:27). På samme måte kan tannperlene, deponeringen av steiner i en bestemt størrelse, hele kronhjørtegevir og melketannen være eksempler på kvaliteter som menneskene strategisk og bevisst brukte som verdiladete elementer i både utkastlag og gravfelt. Å bevisst spille de to situasjonene opp i mot hverandre var en effektiv og strategisk handlingsmåte som bidro til å bekrefte forestillingene om disse to kontekstene. Ut fra dette virker det sannsynlig at betydningene som gruppen forbandt med gravfelt og utkastlag var virksomme innenfor de samme forestillingene.

Bell understreker at repetisjon og formalitet ikke er avgjørende kvaliteter ved ritualer. Derimot er de ofte en del av ritualiserte praksiser, og inngår som en del av strategiene som utmarkerer ritualer som privilegerte handlingsmåter (Bell 1992:92). Ved å gjentakelig senke elementer i vann og feste individer til jord, bidro disse sosiale praksisene til å definere og legitimere enkelte strategier i sosiale systemer, og ga derfor en forestilling om kontinuitet og orden (Bell 1992:93, 140). Å rituelt feste hunder til jord eller senke dem i vann, ga derfor en samsvarighet mellom det erfarte liv og abstrakte idékonstruksjoner (Bell 1992: 81, 104). Hvilke oppfatninger som ble knyttet til det å avhende døde hunder og andre kroppar i jord eller vann i sørskandinavisk senmesolitikum, vil være utgangspunkt for diskusjonen i kapittel 7.

6.4 Foreløpig konklusjon av tendensene.

Mennesket tar utgangspunkt i seg selv som en allerede erfart parameter i sin identifisering og kategorisering av omgivelsene. Enkelte ting kan vi relatere oss til og føle en tilhørighet med. Andre ting føles fremmed og fjernt fra måten vi lever på. Det er gjennom handling at menneskets oppfatninger av verden blir realisert: Handling vitner om holdning. I den forbindelse er det interessant å observere hvordan redegjørelsen av materialet tydeliggjør et tvetydig handlingsmønster i forbindelse med hunden. I mange tilfeller er handlingene tilsvarende handlinger med menneske. I andre tilfeller blir hunden behandlet som andre dyr.

Det kan tyde på en tvetydig rolle for hunden, og en status som et permanent liminalt individ. Det liminales vesen er å være noe både - og. Dette gjør det liminale til noe farlig, men også til noe svært gunstig. Å være i grensesonene er å befinne seg nærmere de kosmiske kreftene og gir mulighet for kommunikasjon. Hunden som et liminalt vesen kan dermed ha vært ytterst gunstig i rituelle sammenhenger og kosmiske dialoger. Larssons tolkning av hundene som substitutter for forsvunne kropper eller den trofaste ledsager som fulgte eieren i graven, er ikke tilfredsstillende forklaringer på de ulike tendensene som trer frem. Heller ikke Fowlers tolkning av hundegravene som ofringer, har støtte i materialet. Kun to av hundene kan med sikkerhet påstås å ha blitt avlivet i forbindelse med gravleggingene. Tendensene i materialet impliserer snarere at hunden var virksom innenfor komplekse forestillinger, og at det lå mer i betydningen "hund" enn hva for eksempel Larsson forespeiler.

Strassburg oppfatter barn i senmesolittiske samfunn som liminale individer. Barns død kan dermed ha blitt oppfattet som problematiske ved at de var dømt til en evig grenseeksistens mellom identitet og ikke-identitet (Strassburg 2000:159). Strassburg foreslår derfor en forbindelse mellom barn og hund fordi: "*Dogs may thus have served as guides for the queer children on their journey to "humanness"*" (Strassburg 2000:215). Denne tolkningen er ikke kompatibel med materialet. Det er flere tilfeller av at barn- og hundegraver **ikke** opptrer direkte sammen. Samtidig som dette heller ikke forklarer tendensen hvor barn og hund blir knyttet til eldre. Likevel er Strassburg sannsynligvis inne på noe ved å definere barn som liminale. Jeg vil derfor i neste kapittel diskutere hva som kan ha bundet disse individene sammen i døden, og hva som eventuelt kan ha skilt ut enkelte barn og eldre som liminale individer på Skateholm.

Som en tilsynelatende kontrast til hunder i gravkontekster, har vi hundene som havnet i utkastlaget. I søken etter å gripe handlinger med hunden i denne konteksten ble det erfart flere karakteristikk og tendenser i materialet som gjør det sannsynlig å tenke seg at plassen kan ha vært et meningsfullt rom for ritualer. Observasjonene som ble gjort i materialet kan tyde på at den tradisjonelle oppfatningen av stedet som en søppelplass bør utfordres. Eller som Mary Douglas formulerer det: "(...) gå i oss selv og foreta en samvittighetsfull gransking av våre egne holdninger til det som er skittent". En slik tolkning av utkastlaget har så vidt blitt nevnt av Fowler, men i ennå større grad av Karstens beskrivelser av Bökeberg III og hans samarbeid med Bo Knarrström i forbindelse med Tågerup (Fowler 2004:147; Karsten 2001; Karsten og Knarrström 2003).

Et interessant særtrekk for gravfelt og utkastlag er at det ikke opptrer hund i utkastlaget på Skateholm. Det er heller ikke identifisert graver på boplassene hvor utkastlaget

blir diskutert. Unntaket i så måte er Tågerup som har gravfelt, men ikke hundegraver. På den andre siden kan denne lokaliteten vise til rituelle deponeringer av hund og menneske i utkastlaget. Her opptrer altså begge formene for deponering av menneske, men kun den ene formen for avhending av den døde hundekroppen. I forhold til jaktstasjonene Ringkloster og Agernæs, kan eventuelle graver ha blitt lokalisert på hovedboplassene. Derimot ville det vært mer sannsynlig med gravfelt i tilknytning til Bökeberg III og Smakkerup Huse som per definisjon er hovedboplasser. Eventuelle graver kan imidlertid ha blitt lokalisert andre steder i landskapet. Likevel kan dette mønsteret tyde på at deponeringen av hunden i utkastlaget kan ha vært en annen form for rituell praksis enn den som ble utført på hunden på gravfelt. Det kan derfor ha blitt praktisert ulike måter å handle rituelt med hunden på.

Kapittel 7 DEN SYKLISKE VERDEN – en diskusjon

7.1 Innledning

Sommer blir til høst, blir til vinter, blir til vår, blir til sommer, blir til høst... Årets evige runddans kan ha vært en av naturens betingelser som oppmuntret til et syklisk verdensbilde blant de senmesolittiske gruppene. Begreper om tid og rom er begreper i stadig endring, og vårt vestlige lineære syn på historien er på ingen måte enerådende verken i dag eller i fortiden. I mange samfunn er tid et syklisk fenomen, nært knyttet til naturen og landskapets syklus. Det er ikke nødvendig å gå lengre tilbake i tid enn det skandinaviske bondesamfunnet på midten av 1800-tallet for å finne denne formen for syklisk tidsbegrep. Her ble tiden oppfattet og formulert i forhold til arbeid - og natursykluser (Frykman og Löfgren 1994:19-42).

Å betrakte verden og dens innhold som en del av en syklus hvor ting fødes, vokser, dør og gjenfødes, er å betrakte ting som deler av en helhet. En helhet der ting er gjensidig avhengig av hverandre. Handlinger gir konsekvenser, og det er derfor viktig å være bevisst på **hvordan** man handler. Jeg forestiller meg at denne måten å forholde seg til og handle i sine omgivelser, gjennomsyret store deler av de senmesolittiske gruppenes forestillingsverden. Jeg mener derfor at et slikt verdensbilde gir oss en mulig innfallsvinkel på hvordan vi kan tolke og gripe den liminale hunden i utkastlag og gravfelt.

7.2 Kaste ut eller kaste tilbake?

Den fysiske kroppen og dens synlige endringer både i liv og død, har åpenbart ført til refleksjoner omkring kroppens forgjenglighet, og hvordan kropper inngår i en form for tingenes orden i det kosmiske systemet. I mesolittiske graver er dette tydelig ut fra de forskjellige likposisjonene, bestrøing av rød oker, fjerning av bestemte kroppsdeler fra de døde, og ikke minst i begravelsen av kroppen i seg selv. I tillegg til graver var trolig kroppen også gjenstand for kosmiske diskurser i andre senmesolittiske situasjoner, som for eksempel utkastlaget. Fordi utkastlaget hovedsakelig er akkumulert av slaktrester dreier denne situasjonen seg i store trekk om å handle med døde kropper. Hvis vi så tenker oss at de senmesolittiske menneskene kan ha handlet innenfor et syklisk verdensbilde, er det da mulig at det å kaste døde kropper i utkastlaget, det være seg byttedyr, hund og menneske, ikke bare betydde å kaste kroppene **ut**, men i realiteten å kaste disse kroppene **tilbake** til den kosmiske utvekslingen?

7.2.1 Det liminale landskap: vann

Tilley (1996:67) understreker at landskap ikke kun er en kulisse for menneskelige handlinger, men et sett med ressurser som kan bli utnyttet for kognitive tilskrivninger. Omgivelsene utgjør derfor et subjektivt landskap, hvor elver, trær, fjell og dyr blir knyttet sammen i meningsbærende, strukturerende mønster av forestillinger, myter og hendelser. For å kunne nærme meg en forståelse av utkastlaget som et meningsfullt rom, vil jeg derfor gjøre rede for elementet **vann**, og hvilke meninger som kan ha blitt tilskrevet denne deponeringskonteksten.

Vann er et element som i mange samfunn har blitt tillagt viktige betydninger i en rekke forestillingsverdener og dermed gjort til gjenstand for ritualer. Ut fra vannets primære rolle i utallige skapelsesmyter blir elementet gjerne knyttet til **fruktbarhet, gjenfødelse og skapelse**. I den forbindelse beskriver Helms hvordan vann i mange samfunn oppfattes som *first principle*. Det vil si alle tings opprinnelse (Helms 1998:77). Vann har også vært utgangspunkt som *votive* offerplasser i en rekke arkeologiske perioder. Både i neolitikum, bronsealder og jernalder er det funnet deponerte gjenstander tolket som rituelle nedleggelse (Price et al. 2001:47). I jernalder er spesielt funnkategorien med deponerte mennesker, de såkalte ”myrlikene”, velkjent. Vann er også et utgangspunkt i forestillingsverdenen til flere sirkumpolare strøk og nordamerikanske samfunn (Schwartz 1997:20-25; Zvelebil og Jordan 1999:123). Spesielt er dette elementet vesentlig i de mange skapelsesmytene blant disse gruppene. I form av blant annet oversvømmelser, mytiske forfedre som stiger opp av vann, og mennesker og land som blir skapt i vannet av mytiske dyreskikkelser (Schwartz 1997:21, 23-4). I den forbindelse er det interessant å merke seg hvordan hunden spiller en avgjørende rolle i mange av disse skapelsesmytene.

Praksisen med å deponere dyrebein i vann skriver seg langt tilbake til arkeologiske kulturer som hamburg og ahrensburg i Nord-Tyskland, og har sannsynligvis blitt opprettholdt i mesolitikum (Strassburg 2000:101, 106-7; Tilley 1996:68). Både Tilley, Strassburg og Fowler har poengtert vann som sannsynlige liminale og rituelle plasser i mesolittiske samfunn i Sør-Skandinavia (Fowler 2004:147; Strassburg 2000; Tilley 1996:68). I den tidligmesolittiske perioden maglemose ble både menneske - og dyrekropper, hele - og i deler, deponert i vann og våtmarksområder, i tillegg til dekorterte beinobjekter, gevirer og rav. På flere av de danske lokalitetene i denne perioden, slik som Skattemark mose, Favrø og Lundeberg, er det funnet deponerte elgskjeletter tolket som ofringer.

Vannet som et tvetydig element kan på mange måter ha hatt en flertydig mening. Vannet er et flyktig og foranderlig element, og noe som både gir liv og tar liv. Denne flertydigheten kan derfor i aller høyeste grad ha gjort vannet til et liminalt og gunstig medium

for kosmiske diskurser for de senmesolittiske gruppene. Samtidig kan mengder med materielle data, spesielt fra ertebølle, indikere at gruppene i denne perioden baserte store deler av sin ressursutnyttelse på hva havet ga dem (Andersen 1993; Skaarup 1993:71). Dette gjør det desto mer sannsynlig at vannet som et skapende og regenererende element i seg selv kan ha hatt stor betydning i en senmesolittisk forestillingsverden. Med det våte element som ramme for handlingene, kan det være verdt å diskutere nærmere betydningen av et utkastlag, og hundens eventuelle rolle innenfor denne betydningen.

7.2.2 Sakralt søppel?

”Stranden var en soptipp, men også en helgedom. Kronhjorten var mat, men også myt” (Karsten 2001:147)

“Deposition of antler tines and pine marten carcasses at the water’s edge at Ringkloster could be viewed as votive (...)” (Fowler 2004:147).

Å deponere avfall i vann var i senmesolitikum en grunnleggende institusjonalisert praksis som strakk seg over hundre generasjoner tilbake. Denne deponeringsformen var med andre ord en tradisjon med dype røtter som i store trekk sannsynligvis var det som Giddens kaller for en praktisk bevissthet: En ”taus”, uuttalt enighet om hvordan ting skulle gjøres (Giddens 1984:4).

Et eldre eksempel på rituell deponering i vann, er ofringene av tolv reinsdyr i en fortidig innsjø på den senpaleolittiske lokaliteten Stellmoor i Nord-Tyskland. Disse dyrene var blant annet tynget ned med småsteiner i magen, slik at de sank ned til sjøbunnen (Fuglestvedt 2005:18). Ut fra etnografiske analogier til hvordan jegere og sankere oppfatter sine omgivelser, poengterer Ingrid Fuglestvedt at byttedyrenes skjelett trolig ble oppfattet som materiale for gjenfødelse av dyret (Fuglestvedt 2005:9). Det var derfor viktig og avgjørende med riktig behandling for å sikre at byttedyret ble gjenfødt, og kunne fortsette å gi av seg selv til jegerne. Her var vannet det avgjørende vitale medium som realiserte den regenererende akten. Kan det ha vært en liknende tankevirksomhet i forhold til dyr og andre elementer som ble deponert i det senmesolittiske utkastlaget?

En av de tingene som utmarkerer seg i utkastlagene er deponeringen av kronhjortegevir. Det er naturlig at det forekommer kronhjortegevir i det som kan oppfattes som boplassens avfallplass. Like fullt kan måten de opptrer på fortelle at dette var strategiske versjoner av det å kaste slaktrester i vannet. Det er altså sannsynlig at det ble knyttet bestemte betydninger til kronhjortegevir som substans. Kronhjortegeviret kan ha blitt tilskrevet spesielt regenererende egenskaper, ved at det felles og vokser ut hvert år (Fowler 2004:149; Karsten 2001:146). Nettopp derfor kan depotene med kronhjortegevir ha blitt senket i utkastlaget for

at denne substansens egenskaper skulle sikret gjenfødselen av, ikke kun kronhjorten, men også andre elementer i det liminale vannet.

En slik tankegang gjør det samtidig mulig å reflektere omkring en rituell deponering av melketannen på Tågerup. Hvis kronhjortegeviret ble oppfattet som regenererende og fruktbar, kan også en melketann ha blitt gitt liknende regenererende egenskaper? Den felles jo også ut, for å så bli erstattet med en ny tann. Derfor kan det ha vært slik at det å deponere den fruktbare melketannen ha gitt skapende og kreative egenskaper til utkastlaget.

Disse elementene bidrar til å peke ut utkastlaget som en vital plass for å regenerere substanser, kvaliteter og egenskaper. Vannet som det regenererende medium for byttedyr, er en tanke som er å gjenfinne blant de nordamerikanske indianersamfunnene *Salish*, som deponerte slaktrester og andre ting som ikke ble tatt i bruk i bekker eller elver. Dette mente de var høyst nødvendig for at dyrene skulle kunne gjenfødes og inngå i den sykliske utvekslingen av substanser (Maud 1978:117).

Denne tolkningen tegner et bilde av søppeldynga som en rituell plass, og gjør det rimelig å sammenlikne utkastlaget med kjøkkenmøddingene som er en karakteristisk funnkategori som forbindes med ertebølleperioden. Både utkastlag og kjøkkenmøddingen defineres i all hovedsak som avfallsplasser. Likevel er det funnet graver, såkalte møddinggraver, av både hund og menneske i kjøkkenmøddingen på for eksempel Nederst i Danmark. Slike graver med hund og menneske er også funnet blant amerikanske indianersamfunn som for eksempel møddingboplassene Indian Knoll (3000 B.C.) i sentralvestlige Kentucky (Schwartz 1997:103, 105). Karsten (2001:134) har derfor pekt på likheten mellom kjøkkenmøddinger og utkastlag som plasser hvor både ritualer og avfall kunne foregå på samme sted. Han mener imidlertid at rituelle handlinger i forbindelse med avfallsplasser, vitner om et mindre komplisert forhold til søppel og hevder derfor at det var selve handlingen som var viktig, og ikke plassen. Jeg mener derimot at plassen i høyeste grad var vesentlig for å gjøre handlingene meningsbærende, og trolig var stedet det som ritualiserte rommet for handling. Tvetydigheten av møddingen, som blant annet noe som symboliserte både avfall og mat kan ha gitt konteksten liminale egenskaper som åpnet opp for rituelle praksiser. En mødding kan like gjerne ha blitt forbundet med fruktbarhet, som med noe utbrukt og ubrukelig. Utkastlaget som konsept kan av den grunn ha operert innenfor liknende forestillinger. Det er derfor ikke umulig at både møddinger og utkastlaget kan ha blitt oppfattet som substanser med regenererende og vitale egenskaper. Egenskaper som var virksomme for hundene og menneskene som ble begravd i møddingen på Nederst eller senket

i vann på Smakkerup Huse. Gravene i kjøkkenmøddingen som ble funnet i Danmark blir derfor den ”broen” som knytter min tolkning av henholdsvis utkastlag og gravfelt sammen.

Hvorfor havnet så hunden i utkastlaget? Jeg har allerede i kapittel 6 hevdet at disse hundene kan ha vært rituelle deponeringer. Richter og Noe-Nygaard (2003:50) mener imidlertid at hundene trolig ble brukt i forbindelse med jakten, og deretter drept, flådd og etterlatt på jaktstasjonen. Jeg mener det virker bortkastet å slakte hunder som kan ha bidratt som verdifulle jakthunder kun for pelsens skyld. Hundene må ha vært en ressurs som var verdt å ta vare på. Samtidig rimer det heller ikke at hundene skulle bli brakt med **fra** en hovedboplass for å bli flådd. Hvorfor ikke flå dem på hovedboplassen? Det er heller ikke sannsynlig at hunden skal ha inngått i en form for ”pelsindustri” på samme måte som skogsmåren. Til det er det for få dyr. Jeg finner det derfor mer sannsynlig at det var en rituell deponering av hundene i forbindelse med jaktritualer.

Hunden, er som nevnt, et dyr som i mange samfunn blir gitt fruktbare, skapende og regenerende egenskaper. Flere av disse egenskapene skriver seg fra hundens essensielle rolle i den sosiokosmiske jakten, og kan derfor ha blitt gitt liknende egenskaper i senmesolitikum. Hunden kan derfor ha blitt oppfattet som en vital substans i seg selv. Samtidig kan hunden i utkastlaget ha fungert som en kosmisk veiviser for dyrenes gjenfødelse, og som en generell regenerering av gode jaktegenskaper.

Ingen av dem bærer tegn på å ha blitt spist, derimot er flere av hundene flådd. I den forbindelse setter Fowler ord på en oppfatning blant jegere og sankere som gjør det mulig å reflektere rundt en slik behandling. Fowlers utgangspunkt i diskusjonen av det senmesolittiske materialet, er hvordan mennesker tar i bruk ulike strategier for identifisering og konseptualisering av sine omgivelser (Fowler 2004:130 ff). Ut fra dette diskuterer han identiteter, og hva som utgjør en person i senmesolitikum. Samfunnet var, i følge Fowler, hovedsakelig strukturert omkring konseptet *dividuals*, og ikke *individuals*. Det vil si at personer blir identifiserte med et sett av identitetsrelasjoner, og ikke oppfattet som en hel, ubrytelig enhet. I en slik oppfatning av identitet kan deler av dyrekropper, slik som pels og skinn, ha vært relasjoner som overførte visse dyreliknende kvaliteter og identiteter til personen som brukte dem. Det å skifte skinn kunne dermed bety det samme som å skifte identitet, eller knytte seg opp til en relasjon eller kvalitet (Fowler 2004:137, 148). På den måten kunne det å flå en hund, og kle seg med dets skinn, bety det samme som at hundens kvaliteter og egenskaper ble overført på bæreren.

De menneskelige individene som ble deponert i utkastlaget kan ha vært personer med kvaliteter og egenskaper som bidro til regenereringen av substansene i utkastlaget.

Deponeringene av disse kan samtidig ha vært motivert ut fra et ønske om å la selve disse individenes kvaliteter og egenskaper inngå i en kosmisk utveksling. Menneskebeina i denne konteksten kan som nevnt være resultater av postdeposisjonelle praksis fra graver eller kremasjoner. Alternativt kan de være ofringer fra kollektive, rituelle samlinger.

Søppel, bør altså ikke kun være søppel, men kanskje ”sakralt søppel”? Flere av boplassens vesentligste byttedyr, som kronhjorten og villsvinet, er i stor grad representert i utkastlaget. Disse dyrenes sentrale roller i fremstilling av mat, gjenstander og utstyr i dagliglivet på boplassen, gjør det derfor sannsynlig at de samtidig var virksomme i senmesolittiske menneskers forestillingsverden. Utkastlaget kan derfor ha vært en arena for kosmiske diskurser som formulerte sentrale relasjoner, identiteter og oppfatninger. Samtidig som vannet som kanal til ”kreftene” i sine omgivelser, kan ha bidratt til å blant annet regenerere byttedyr som var essensielle både til å spise, og tenke med.

7.3 Gravfeltene

7.3.1: Unge og gamle kropper

Barndom og alderdom har som nevnt blitt tillagt flere ulike sosiale meninger og betydninger. Likevel er det enkelte trekk som går igjen i flere samfunn som kan forklare hvorfor enkelte barn og gamle ble knyttet til den liminale hunden på Skateholm. For eksempel kan både barn og eldre bli oppfattet som liminale, anormale individer. Dette har ført til at deres kropper, enten temporært eller permanent blir satt utenfor samfunnsnormen, og på den måten legger bestemte føringer for holdninger og handlinger med dem.

Et samfunns definisjoner av liminale barn og eldre har ofte sin bakgrunn i at de utgjør hver sin ende av aksene til ”det levde liv”: Barn som liminale på grunn av sin nylige ankomst **fra** kosmos (fødsel) og eldre som liminale på grunn av sin forestående avgang **til** kosmos (døden). Ut fra denne tvetydigheten har både barn og eldre blitt oppfattet som spirituelle agenter med spesielle krefter. De kan helbrede, være klarsynte og bringe hell. Samtidig som tvetydigheten ga disse individene en ubestemmelig og potensiell farlig karakter (Helms 1998:25, 76; Rosenberg 1990:21-2; Strassburg 2000:159).

På Skateholm satt trolig de eldre inne med gammel, viktig kunnskap og erfaring om dyrs adferd, gode fiskeplasser, myter, danser og sanger. Dette var essensiell kunnskap som definerer gruppen og sikrer dens videre eksistens. Samtidig kan disse eldre individene ha opplevd mytiske forfedre som har vært vesentlige for den måten en gruppe har blitt formet på (Helms 1998:76; Larsson1988b:160-1). Muntlige overleveringer av svært nødvendig viten om verden, gjør at disse kunnskapsrike individene trolig var viktige for gruppene på Skateholm.

Dette kan tolkes ut fra de mange gravene med eldre. Eldre, og gjerne svært gamle individer kan ha vært tilnærmet personifiserte uttrykk av gruppens identitet. Det vil si ukjønnete, materialiserte ”kollektive personer” (Fowler 2004:150; Tilley 1996:61).

Strassburg (2000:159) avviser at det eksisterte en form for kategori av barn i den vestlige, moderne betydningen i senmesolitikum. Strassburg oppfatter derfor barnegravene på Skateholm som potensielt farlige og problematiske gravleggelser av liminale individer. Han har et viktig poeng i forhold til en oppløsning av den vestlige kategorien barn. Ut fra de relativt få barnegravene på Skateholm virker det likevel ikke plausibelt at alle barn ble oppfattet som farlige liminale, eller i det minste; at ikke alle ble begravd på disse gravfeltene av den grunn. Dermed kan det ha vært andre ting som har skilt ut disse barna. Dette skal jeg komme tilbake til nedenfor.

Eldre og barns liminalitet kan derfor ha vært den strukturelle egenskapen som var førende for hvordan og hvor disse kroppene ble gravlagt på gravfeltet. Videre ble dette samtidig et hensyn menneskene tok i forhold til hvem disse liminale kroppene ble gravlagt i relasjon til. På den måten kan enkelte tvetydige barn og eldre ha blitt forbundet med den liminale hunden. Den liminale plasseringen av barn, hund og eldre i ytterkantene av gravfeltet gjør det mulig å tenke seg at disse individene kan ha hatt en lavere status enn de andre på gravfeltet. En slik tanke kan være et alternativ men ikke noe jeg finner trolig. Det er lite som skiller disse gravene i form og innhold fra de andre. Jeg mener derfor at det å plassere gravene i grensesonene av gravfeltet snarere markerte og understreket disse individenes status som ”kropper i grenseland”.

7.3.2 Kropper i grenseland.

Det er ikke sannsynlig at alle gamle ble oppfattet som liminale i døden. Deres eventuelle liminalitet når de levde, var jo hovedsakelig grunnet i deres **forestående** død. Når de først var døde var de trolig ikke mer liminale enn andre døde på gravfeltet. På samme måte som barna, ble heller ikke alle eldre koblet til hunden på gravfeltet. Spesifikke individer innenfor disse kategoriene kan derfor ha skilt seg ut i det levde liv, eller i døden som gjorde det gyldig å koble dem opp til hunden på gravfeltet. Hvilke egenskaper kan disse sosiale kroppene ha delt som gjorde at de ble oppfattet på en liknende måte i døden?

Barnedødeligheten i fortidige samfunn var trolig stor, hevder Parker Pearson. Han mener derfor at gravfelt med få barnegraver, er et uttrykk for at disse barna ble oppfattet som annerledes i forhold til andre barn som ikke ble gravlagt på plassen (Parker Pearson 1999:103). Helms (1998:78-9) beskriver et konsept hun kaller ”førstefødte” som kan være et

alternativ for å belyse hvordan denne utvelgelsen kan ha skjedd. Dette konseptet knyttes opp til *first principle origin*, eller anerkjennelsen av "tingenes primærhet" og det vitale i en slik egenskap. I den forbindelse blir gjerne førstefødte tillagt en spesiell betydning. Det "første" er begynnelsen av en sekvens og derfor primærkilden til makt. Førstefødte er essensielle da de åpner opp for "portalen" mellom denne verden, og den fundamentale kosmiske kreativiteten. Den spesielle statusen til førstefødte gir dem samtidig en tvetydig karakter, slik gjerne all kroppsliggjøring av kosmiske krefter får. De var viktige som en materialisering av foreldrene og kosmosets regenererende fruktbarhet, og dermed viktige i rituelle sammenhenger. Tilsvarende kunne det være en stor ulykke, og et vitne om ufruktbarhet og kosmisk misnøye, hvis noe tragisk skulle tilkomme en førstefødt. Et barn som døde innenfor en slik kategori kan dermed ha vært spesielt ødeleggende, og oppfattet som et varsel om foreldrenes ufruktbarhet. Det er ikke umulig at dette igjen kan ha blitt tatt som et tegn på kollektivets "ufruktbarhet" i forhold til dårlig jakt, fiske og høsting. Dette fordi all fruktbarhet gjerne oppfattes som noe som skrives seg fra den samme grunnleggende kosmiske, kreative kilde. Førstefødte kunne derfor være både farlige og ødeleggende. Ved et førstefødt barns død kan det dermed ha vært av ytterst viktighet for gruppen å gjenopprette skaden, og sikre fortsatt fruktbarhet for foreldrene og samfunnet. Førstefødte som permanent liminale kan altså ha vært eksepsjonelt vitale, men også eksepsjonelt farlige vesener (Helms 1998:78-9).

Kan flere av de gravlagte barna på Skateholm ha blitt plassert der i egenskap av å ha vært førstefødte? I så fall: kan de ha vært ha spesielt liminale individer, både som et barn som aldri vokste opp og som en førstefødt? I den forbindelse er det interessant å merke seg at Helms understreker at det gjerne er en nær relasjon mellom *seniority* (eldre) og førstefødte i egenskap av deres felles tilknytning til *first-principle origin* (Helms 1998:76). Dette kan i så fall forklare de to kategoriens sammenfallende strukturelle og kontekstuelle spredning på gravfeltene. Graver med to barn av ulik alder, som for eksempel grav XII, kan eventuelt være et uttrykk for at barn kan ha blitt oppfattet som annerledes på andre måter som ga dem en kosmisk karakter. De kan for eksempel ha vært født med fødselsmerker, vært utsatt for en spesiell sykdom eller på en annen måte ha skilt seg ut fra andre barn (Strassburg 2000:159).

Hvilke eldre individer kan i så fall ha vært relevant å knytte opp til hunden? Et alternativ kan være at enkelte av disse individene kan ha vært former for åndespesialister eller sjamaner. Denne kategorien individer blir gjerne oppfattet som permanent liminale. Flere av disse individenes uvanlig høye alder kan tyde på et privilegert liv, og bruken av ild i flere av gravritualene kan peke tilbake på en uvanlig behandling av uvanlige individer (jfr. Roth Niemi 2001:78). Hunden har i flere etnografiske eksempler blitt koblet opp til sjamaner som

en form for ”hjelper” i kommunikasjon med kosmos (Eliade 1989:153, 466). Sjamaner og hunder har også det fellestrekk ved at de begge i større grad kan operere som medier i kosmiske dialoger: Hunden som medierende i den kosmiske dialogen med byttedyr, sjamanen ved å kommunisere med kosmiske substanser og energier.

Det bør likevel være noe forsiktighet med å ”låse” disse barna og eldre inn i kategorier som henholdsvis ”førstefødte” eller ”sjamaner”. Spesielt begrepet ”sjaman” er et omdiskutert konsept som rommer en bred sjanger av mange ulike typer åndespesialister i forskjellige samfunn. Likevel er disse eksemplene på liminale kategorier innenfor menneskelige samfunn, nettopp eksempler på hvordan enkelte individer kan bli skilt ut fra den forestilte normen innenfor sosiale systemer.

Som erfart i redegjørelsen av materialet er det en tydeligere tendens til at disse gravene ble knyttet sammen på det yngre gravfeltet. Dette kan tyde på en større bevissthet rundt det å konsentrere de kosmiske, vitale egenskapene som disse individene satt inne med. Disse klusterne kan dermed ha vært spesielt kosmisk, kraftfulle konsentrasjoner som kan ha vært gunstige for gruppene. Kluster 1 og 2 på Skateholm II kan dermed utgjøre en senere fase av gravfeltet, og dermed representere de yngste gravene som diakronisk knytter de to gravfeltene sammen. Koblingen mellom barn og eldre kan også ha noe med at de utgjør en form for opposisjonspar ved å representere hver sin ende av ”aksen til det levde liv”. Innenfor et holistisk verdensbilde kan kombinasjonene av disse gravene ha vært en strategisk utmarkering, som i tillegg skapte en form for en gunstig helhet som styrket konstellasjonene.

I prosessen hvor handlinger med den liminale hunden ble koblet til enkelte barn og eldre, bidro hunden til å realisere og etablere en oppfatning om disse menneskene som liminale. Denne oppfatningen la føringer for fremtidige handlinger og resulterte i en økt fokus på disse tre kategoriene på det yngre gravfeltet. Enkelte barn, hund og eldre kan altså representere senmesolittiske liminale kropper, hvis kosmiske, overskridende egenskaper førte til at de ble separert og strukturert på en annen måte enn andre gravlagte. Disse liminale *persona* kan dermed ha blitt oppfattet som både farlige og velgjørende individer. Å handle med disse kan derfor ha betinget at det ble fulgt visse retningslinjer, slik at liminalitetens potensielle dårlige egenskaper ikke slo uheldig ut for gruppen. Gravleggelsen av individene kan derfor ha involvert visse foranstaltninger. Når gravritualene vel var utført på en tilfredstillende måte, kan imidlertid disse individene ha utgjort en ytterst velgjørende og kraftfull gruppe. Gravfeltet kan altså ha åpnet opp kanaler for den sosiale gruppen til å handle med kreftene og energiene som opererte i deres forestillingsverden. Eller sagt på en annen måte: De liminale kan ha vært ”limet” mellom den sosiale gruppen og kosmos.

7.3.3 Hunden: ”det lille ekstra” i kosmiske, problematiske situasjoner?

Hunder som ble deponert i graver sammen med andre mennesker ser ut til å ha blitt oppfattet på samme måte som andre dyr. Endringene i behandlingen av hundekadaveret som blir lagt ned sammen med mennesker fra Skateholm II til Skateholm I, er et uttrykk for dynamiske, sosiale samhandlinger over tid. Dialektikken mellom de sosiale strukturene på Skateholm, og konteksten for menneskelige handlinger, åpnet opp for endringer i de strukturerende egenskapene. Denne endringen i behandlingene av hundekroppen, fra å deponere artikulerede hundekropper i eldre faser, til nedleggelsen av oppstykkete i en senere periode, kan samtidig vitne om endring i hvilke meninger som ble tillagt deler av hundekroppen.

Hundekropper som er nedlagt i menneskegraver virket derfor sannsynligvis innenfor en annen forståelse eller forestilling enn hundekroppene som fikk egne graver. De hundene som ble deponert artikulerede i hundegraver, og i menneskegraver kan tyde på en vektlegging av den totale identiteten til dyret. Markeringen av enkelte skjelettdeler kan på sin side tyde på en framheving av bestemte egenskaper eller oppfatninger.

Det var ikke alle som fikk med seg hund i graven. Det var nemlig kun tre graver på både Skateholm I og II som inneholdt hund og menneske. Disse gravene skiller seg ut, og kan representere noe som ble oppfattet som problematiske eller uvanlige situasjoner. De få eksemplene kan tyde på at det å drepe hunden og deponere dem i gravene ble sjeldent gjort, og kun hvis det var nødvendig. Disse hundene kan derfor ha operert som kosmisk medium, eller middel som virket i vanskelige tilfeller og som dermed hjalp til med å sikre overgangen til den døde, og unngå problemer for de levende.

For eksempel inneholder grav 33 det som trolig er en mann på over 50 år. Personen ble lagt ned på magen, altså omvendt *supine*, og deretter sannsynligvis skutt med flere piler som en del av begravellesprosessen. Handlingen kan ha blitt oppfattet som nødvendig enten på grunn av hvilken person individet hadde vært eller måten han døde på. Personen kan dermed ha utgjort en ”vanskelig” død som krevde ekstra tiltak slik at overgangen fra liv til død foregikk på riktig måte. Det samme kan gjelde for individet i grav 11; En mann mellom 40 og 50 år. Individets kremerte bein lå spredt sammen med andre dyr i en radius på 10 m². Denne uvanlige gravleggingen gjør det derfor sannsynlig at dette individets død krevde ekstra tiltak.

Samlet sett, skiller altså disse gravene seg ut med flere mulige ”stresselementer”. Dette gjelder eksemplene med mange gravgjenstander, dobbeltgrav, uvanlige gravposisjoner - og former, samt rituell ”dreping” av den døde. Det er derfor trolig at graver som ble oppfattet som problematiske kan ha vært en strukturerende egenskap som var førende for deponeringen

av hund i menneskegraver. Forekomstene av oppstykkede hundeelementer i flere graver på Skateholm I, tyder samtidig på at hunden ikke kun ble nedlagt som et kjæledyr som fulgte eieren i døden, slik Larsson blant annet tolker dem.

Hundene som ble deponert i gravene impliserer hvordan døden ble aktivt tatt i bruk i nødvendigheten av å inkludere disse hundene i gravene. Motsatt ble det reagert med mottiltak når døden inntraff andre hunder, illustrert i form av hundegraver. Dette tyder på en aktiv atskillelse av hundeindividene, og at betydningene som ble tillagt den tvetydige hunden kunne variere og spille flere roller i de senmesolittiske menneskenes forestillingsverden.

7.3.4 Er en grav en ”grav”?

Med bakgrunn i diskusjonen over, om **vannet** som medium for regenereringen av kropper, kan det være fruktbart å diskutere selve handlingen med å feste individer til elementet **jord**. I en slik diskusjon er det imidlertid nødvendig å gjøre rede for hva ”grav” som konsept kan være.

Begreper som ”grav” og ”gravfelt” er sjeldent gjenstand for diskusjoner i seg selv (Fahlander *in press*; Kaliff 2005:126). Resultatet av en manglende debatt omkring begrepene kan føre til at vestlige, moderne konsepter blir tolket inn i fortidige kontekster (jfr. Kaliff 2005:134). Selv om døden er en universell hendelse som berører alle mennesker, finnes det et utall av strategier både for hvordan døden oppfattes og behandles. På samme måte er det også et utall av versjoner av hva en **grav** kan representere (Fahlander 2006:2; Fowler 2004:81; Strassburg 2000:215). For å diskutere hvordan det å gravlegge et individ kan ha blitt oppfattet i senmesolitikum, vil jeg trekke inn tolkningene som ble gjort i henhold til utkastlaget over. Som erfart i analysen var mye av det samme handlingsmønsteret i gravene også tilstede i utkastlaget. Samtidig handler begge kontekstene om det å avhende døde kropper. Kan dette tyde på at graver, og gravfeltet kan ha virket innenfor den samme formen for kosmisk diskurs som utkastlaget?

Fowler (2004:135) berører så vidt diskusjonen om konseptet graver, og antyder muligheten for at senmesolittiske gravpraksiser i enkelte tilfeller kan ha blitt oppfattet som en form for utveksling eller ofring. Dette setter han i en videre forbindelse med et holistisk og syklisk utvekslingssystem. Likevel utdyper han ikke dette noe videre. En slik tolkning finner jeg høyst plausibel. Ved å ”gi kroppene tilbake” kunne deres egenskaper og energier gjenfødtes, og igjen inngå i den sykliske kosmiske flyten av livsenergi. Å feste individer til elementet jord, kan på samme måte som vann ha vært medium som tilbakeførte kroppene, og regenererte disse egenskapene og relasjonene tilbake til omgivelsene (jfr. Fowler 2004:151).

Ved min komparative analyse av gravfelt og utkastlag har jeg kunnet skille ut tendenser som peker tilbake på fruktbarhet og regenerasjon, som opptrer i begge disse to kontekstene. I forbindelse med kronhjortegevirene i utkastlaget, har vi en interessant motpart i A18 på Skateholm II. Denne inneholdt 3 kronhjortegevir, og har blitt tolket som en kenotaf av Larsson. Jeg mener derimot at gravleggingen av kronhjortegevir på gravfeltet kan ha vært en handling som skulle tilbakeføre vitale substanser, og sikre gjenfødselen av kronhjort for fremtidige jaktexpedisjoner. Denne deponeringen av regenererende substanser kan også i seg selv ha tilført, og konstituert gravfeltet som en regenererende plass. Et liknende funn ble gjort på den danske ertebøllelokaliteten Bøgebakken i Danmark. I grav 11 ble det funnet deponerte kronhjortegevir med rød oker, samt beinsyl og kjerneøks, men ingen skjelettdeler. Det er utelukket at skjelettet er fullstendig oppløst, siden beinsylen fremdeles er inntakt. På dette gravfeltet ble det på samme måte som på Skateholm II, nedlagt kronhjortegevir i flere av gravene (Albrethsen og Brinch Petersen 1975:25-45). På samme måte som melketannen i utkastlaget på Tågerup, kan melketennene som ble funnet i grav 11 og den rituelle huskonstruksjonen S 24 ha blitt oppfattet som fruktbare og regenererende. I den forbindelse er det samtidig verdt å nevne at rød oker blant *the Khanty* i Vest-Sibir, gjerne knyttes opp til overganger mellom tilstander, gjenfødselse og regenerering (Zvelebil og Jordan 1999:114). Å strø rød oker i de senmesolittiske gravene kan derfor ha vært å tilføre nettopp slike egenskaper.

Figur 8: Anlegg 18, tolket som kenotaf på Skateholm II (Larsson 1988b:154).

Å feste de liminale, vitale individene til jord kan derfor ha sikret at disse kroppene og deres verdifulle egenskaper ble regenerert. De liminale barna, mulig "førstefødte" kunne bli gjenfødt, og dermed gjenopprette den ufruktbare og problematiske situasjonen som hadde oppstått. Verdifulle eldre kunne gjenføde gruppens kunnskap, identitet og egenskaper. Hunden, kan på den andre siden ha vært gjenfødselen av dyktige, eksepsjonelle jakthunder: kosmiske agenter på vegne av gruppen. Regenereringen av hundene kan dermed ha sikret en fortsatt begunstiging av gaver fra kosmos til gruppen i form av byttedyr. Å tilbakeføre det som en gang kom fra kosmos bør ikke bare ha vært gunstig, men også en plikt for å opprettholde utvekslingen i den kosmiske syklusen.

En slik syklisk, regenererende tankegang kan ha vært spesielt virksom i enkelte situasjoner som har blitt oppfattet som problematiske. Slik som kvinner som døde i forbindelse med barsel og fødselskomplikasjoner. Dette kan være en innfallsvinkel for å forstå "avvikene" i klusterne med barn, hund og eldre; nemlig de unge kvinnene. Kvinner som døde på denne måten kan ha utgjort problematiske situasjoner som på samme måte som "førstefødte", var en fare for gruppens generelle fruktbarhet. Å feste disse kvinnene til jord for å la de gjenfødes kan derfor ha gjenopprettet kontakten med den kosmiske kreativiteten. Det kan derfor i tillegg ha vært svært gunstig å legge disse kvinnene i en relasjon til kosmiske vitale liminale, som blant annet involverte den fruktbare hunden. En liknende tankegang knytter Strassburg opp til den gravlagte hunden på Gøngehusvej 7, som ligger i relasjon til en barnegrav. Han tolker aktivitetene på stedet som åstedet for et senmesolittisk "fødselshus" (Strassburg 2000:238). Hunden der kan derfor ha blitt gravlagt innenfor en kontekst forbundet med fødsel, skapelse, fruktbarhet og vitalitet.

7.5 Gravfelt som plasser for kommunikasjon og regenerasjon

Plasseringen av gravfelt i relasjon til boplassen illustrer hvordan fortid og nåtid utgjorde en dialektisk akselerator for gruppene som handlet i dette landskapet. Fortiden ble oppfattet som en del av omgivelsene til det nåtidige og konstituerte seg som en drivende kraft for denne (jfr. Helms 1998:13). Sannsynlig ble gravfeltene oppfattet som gjennomsyret av kosmiske spirituelle krefter som regenererte gruppens substanser og kvaliteter, kroppsliggjort i gruppens medlemmer. Området kan ha vært et sted som både var potensielt farlig, men også velgjørende. Det siste illustreres i gravfeltenes nære forbindelse til boplassen: Et materialisert uttrykk for et ønske om å knytte nettopp disse døde til seg. De som ble gravlagt på gravfeltene og ikke avhendet på andre måter, kan representere individer som på ulike måter var essensielle i kosmiske diskurser og gruppens regenerasjon. Individer med egenskaper og

kvaliteter som var viktig å knytte til boplassens daglige liv, og individer som var viktig å gjenføde. I tilfeller der enkelte kroppdeler kan ha blitt fjernet, som for eksempel grav 13 og 28 på Skateholm I, kan illustrere at sirkuleringen av bein til enkelte forfedre var gunstig i kosmiske dialoger (Nilsson Stutz 2003:242, 250). Helms (1998:27) påpeker at det gjerne er en oppfatning om at de døde var en betingelse for opprettholdelsen av den sosiale virkeligheten. På grunn av sin nye sosiale status som død kan de derfor ha forsikret den evige strømmen av energier som aktiviserer universet, og således den sosiale gruppen (se også Fowler 2004:151-2). Døden som hendelse, kan derfor ha rammet inn gravfeltene som viktige, kraftfulle og vitale plasser for kosmisk kommunikasjon og regenerasjon. Viktige egenskaper som opprettholdt og reproduserte omgivelsene generelt, og gruppen spesielt

Kapittel 8 Konklusjon: Å formulere forhold: handlinger med den liminale hunden

Denne oppgaven er i ferd med å avsluttes, men en slutt har alltid en begynnelse og jeg vil derfor innlede dette kapittelet der oppgaven startet; med problemstillingen. Innledningsvis spurte jeg om den kontekstuelle og strukturelle spredningen av hundelevninger i gravfelt og utkastlag, kunne fortelle noe om hvordan mennesket forholdt seg til hunden. Oppgaven er altså fundert i et ønske om å belyse menneskelige holdninger til dette dyret, og hvordan dette strukturerte tanke og handling i forhold til både menneske og hund. I sin essens går derfor denne diskusjonen ut på hvordan produksjonen av verdier danner meningsfylte strukturer innenfor et sosialt system. For å få en forståelse av denne dynamikken tok jeg utgangspunkt i gravfelt og utkastlag, som begge handler om avhending av døde kroppar.

I analysen kom det frem tydelige mønstre i utkastlag og gravfelt som definerte hunden som noe tvetydig i forhold til mennesker og andre dyr. Dette ble synliggjort på gravfeltet blant annet ut fra hvordan hunden kunne bli gravlagt som mennesker, og samtidig koblet opp til de liminale barna og eldre menneskene. I kontrast til dette kunne hunden også bli avlivet og stykket opp, for å så bli deponert i graver sammen med mennesker. Den tvetydige hunden trer også frem i utkastlaget, hvor den opptrer både sammen med andre dyr, men også sammen med menneskelige levninger. Både menneske og hund var her representert med en rituell vektlegging av hoderegionen. Like fullt skilte hundene seg fra menneskene, ved at flesteparten ble flådd før de ble deponert i utkastlaget. Ut fra tendensene som ble erfart i analysen, ble den tidligere påstanden om hunden som liminal bekreftet, og således opprettholdt.

Handlingene med hunden belyser samtidig hvordan sosial praksis produserer og reproduserer verdier, holdninger og forestillinger til det som mennesker handler med. Videre, hvordan disse handlingene realiserer det sosiale systemet i tid og rom. Dette ble spesielt synlig i sammenlikningen mellom det eldre gravfeltet Skateholm II, og den yngre Skateholm I. Her ble de sosiale strukturene som omhandlet det å koble sammen hund, barn og eldre videreført og videreutviklet fra det eldre til det yngre gravfeltet. På samme måte er det mulig å tolke den gjentatte deponeringen av hund og menneske i utkastlaget. Å handle med individene på denne måten realiserte en bestemt holdning til det å handle med døde hunder og mennesker. De få tilfellene av hund og menneske i hvert enkelt utkastlag, sammenliknet med andre arter som er representerte her, kan samtidig fortelle oss at det var sjeldent hund og

menneske ble deponert i denne konteksten. Når det først ble gjort, kan dette ha markert handlingen som spesiell og betydningsfull, og ritualisert deponeringene innenfor en bestemt betydning. Dette igjen formet plassene innenfor en bestemt mening. I forhold til både gravfelt og utkastlag var det altså en vekselvirkning mellom handling og plass, som bidro til å definere og konstituere dem begge innenfor en helhetlig oppfatning av tingenes orden.

De ulike handlingsmønstrene for hunden på lokalitetene kan tyde på at det ble praktisert ulike måter å handle rituelt med hunden på. Å deponere hund i utkastlaget kan derfor ha vært en annen form for rituell praksis enn den som ble utført i forhold til hunden på gravfelt. De rituelle handlingene i seg selv kan derfor ha vært av ulik karakter, men i realiteten realisert sammenfallende oppfatninger om den senmesolittiske hunden generelt. Disse to former for praksis ble knyttet sammen i fellesnevneren ”døden”. Begge situasjonene handler i prinsippet om avhending av døde kropp, og ut fra tendensene i det materielle uttrykket er det sannsynlig at de samme forestillingene var virksomme både på gravfelt og i utkastlag. Dette illustreres i at liknende handlinger ble gjentakelig utført i begge situasjonene. Dette bidro til å gjensidig konstituere og definere utkastlag og gravfelt innenfor en sammenfallende og helhetlig forestilling: Erfaringer i det erfarte liv ble knyttet med abstrakte idékonstruksjoner, og skapte en følelse av logikk og sammenheng. I denne prosessen hvor menneskene bevisst spilte på kvaliteter og særtrekk ved handlingene som preget utkastlag og gravfelt, formet samtidig disse situasjonene til to meningsfulle rom, hvor døden og kroppene ble gitt en bestemt betydning innenfor det kosmiske landskapet i senmesolitikum.

For å skille ut hvilke holdninger og verdier som kan ha blitt realisert i handlinger med den døde hunden i utkastlag og gravfelt, rammet jeg inn situasjonene innenfor et syklisk verdensbilde. I et slikt syn på tilværelsen inngår alle deler i verden i en helhetlig kosmisk utveksling av substanser. Gruppen er avhengig av en god dialog med omgivelsene for å sikre den kosmiske utveksling generelt, og eksistensen av gruppen spesielt. Det kan derfor trolig ha vært svært nødvendig, og samtidig en plikt å føre disse kroppene tilbake til kosmos slik at de kunne gjenfødtes. I den sammenheng kan elementene **vann** og **jord** ha vært essensielle **medium** for tilbakeføringen av disse kroppene. I utkastlaget var byttedyr hovedfokus, og viktig å tilbakeføre for å igjen sikre gruppens tilskudd av viktige ressurser. Gravfeltet kan samtidig ha vært en plass for å regenerere kvaliteter og substanser, blant annet gruppens medlemmer, som definerte og opprettholdt gruppens eksistens. Hundens vesentlige rolle i den sosiokosmiske jakten, gjør det derfor trolig at deponeringen av dette dyret i utkastlag og gravfelt bidro til å definere, konstituere og regenerere hundens vitale egenskaper, og plassen i

seg selv. Den vitale hunden kan samtidig ha hjulpet til i rituelle gravleggelser av gruppens døde som kan ha blitt oppfattet som vanskelige og problematiske.

De gravlagte menneskene og hundene i møddingen på Nederst i Danmark, blir derfor den materielle ”sammensmeltningen” av min tolkning av utkastlag og gravfelt; som to former for å avhende og gjenføde døde kroppar på. Her er både søppeldyngen og gravfeltet representert i et felles konsept; møddinggravene. Disse individene kan derfor ha blitt gravlagt på denne plassen fordi møddingen ble oppfattet som vital, og noe som regenererte substanser. På den måten kan denne gunstige plassen ha bidratt til at hund og menneske ble gjenfødt. Disse kroppene kan derfor ha blitt ”kastet” tilbake til den kosmiske utvekslingen. Denne kategorien kan derfor støtte min tolkning om gravfelt og utkastlag som virksomme innenfor de samme forestillingene.

Den senmesolittiske hunden som et liminalt individ virket altså innenfor flere rituelle handlinger som realiserte en bestemt holdning til dette dyret. I ritualer med hunden definerte mennesket seg selv i en bestemt posisjon til hunden, og tvetydigheten i handlingsmønsteret plasserte hunden innenfor en permanent liminal tilstand. Dette gjorde det mulig for mennesket å både identifisere seg med hunden i formuleringen av bestemte meninger, men samtidig fremmedgjøre den i andre sammenhenger. I denne muligheten for spill på kontraster, og binære opposisjoner av ”lik” og ”ulik”, var hunden en dynamisk og fleksibel kategori i realiseringen av meningsfylte strukturer i samfunnet. Sannsynligvis er det i denne tvetydighetens natur, at vi finner forklaringen på hvorfor hunden var gjenstand for flere, og motstridende handlinger i sørskandinavisk senmesolitikum.

Det er mitt håp at tolkninger av hunden i relasjon til mennesket innenfor denne perioden ikke ender med denne oppgaven. Forhåpentligvis vil diskusjonen her gjenføde nye tanker som kan spinne videre i kommende arkeologiske arbeider. Det er mange perspektiver å ta i tu med innenfor denne problematikken. Flere syn og innfallsvinkler på materialet er derfor både ønskelig og velkomment. På den måten kan andre versjoner av historien om den senmesolittiske hunden holde materialet levende, og drive forskningen videre.

Litteraturliste

Andersen, S. H.

1993 Kystens bopladser. I (red.) S. Hvass, S og B. Storgaard, *Da klinger I muld...25 års arkæologi i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab, s.65-8.

1998 Ringkloster. Ertebølle trappers and wild boar hunters in eastern Jutland. A survey. I *JDA* 12:13-59.

Artelius, T. og F. Svanberg

2005 Dealing with Scandinavian burial ritual – an introduction. I (red) T. Artelius og F. Svanberg, *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 65:5-18.

Albrethsen, S. V. og E. Brinch Petersen

1975 *Gravene på Bøgebakken, Vedbæk*. Poul Kristensen, Herning.

Bäcklund Blank, M. & F. Fahlander

(*In press*) Døden i den bräckta lagunen. Bland hundar och barn i Skatholm, skal publiceres i (red.) T. Østigaard, *lik og ulik- tilnærminger til døden i 10000 år*. UBAS, Bergen: Arkeologisk institutt.

Bell, C.

1992 *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford University Press, New York.

Benecke, N.

1987 Studies on Early dog Remains from Northern Europe. *Journal of Archaeological Science*14:31-49.

Brewer J. Douglas, C. Terence og P. Adrian

2001 *Dogs in Antiquity – Anubis to Cerberus – The Origins of the Domestic Dog*. Aris & Phillips Ltd. Warminster, England.

Damm, B. C.

1998 Forhistoriske ritualer: En diskussion omkring mening og handling. I (red.) C.L. Bredholt og S.B. Sveen *Religion og materiell kultur*. Aarhus Universitetsforlag. Århus, s.44-65.

Dark, K. R.

1995 *Theoretical Archaeology*. Gerald Duckworth & Co. Ltd. London.

Descola, P. og G. Pálsson (red.)

1996 *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. Routledge, London.

Descola, P.

1996 Constructing natures: Symbolic Ecology and Social Practice. I (red.) P. Descola og G. Pálsson, *Nature and society. Anthropological Perspectives*. Routledge, London, s. 82-102.

- Douglas, M.
1997 *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenhet og tabu*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Edsman, C.
1965 The Hunter, the Games, and the Unseen Powers. Lappish and Finnish Bear Rites. I (red.) H. Hvarfner *Hunting and Fishing. Nordic Symposium on Life in a Traditional Hunting and Fishing Milieu in Prehistoric Times and up to the Present day*, s.159-188.
- Eliade, M.
1989 *Shamanism. Archaic techniques of Ecstasy*. Arkana Penguin Books, London.
- Eriksson, M. & O. Magnell
2001 Det djuriska Tågerup. I (red.) P. Karsten og B. Knarrström, *Tågerup specialstudier. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan*, Riksantikvarieämbetet. Avdelingen för arkeologiske undersökningar. UV Syd, Lund, s.156-225.
- 2003 Jakt og slakt. I (red.) P. Karsten *Dansarna från Bökeberg. Om jakt, ritualer och inlandsbosättning vid jägarstenålderns slut*. Riksantikvarieämbetet arkeologiske undersökningar skrifter 37:49-78. Lund.
- Fahlander, F.
(in press) Reala kroppar och dödens realitet. Rumslighet och horisontell stratigrafi på Ajvide och Skateholm, skal publiceres i: *Domesticerad död och vilda våldnader*, (red.) L. Nilsson Stutz og F. Ekengren, Lund: Institutionen för arkeologi.
- Fowler, C.
2004 *The Archaeology of Personhood*. Routledge, New York.
- Frykman, J. Og O. Löfgren
1994 *Det kultiverte mennesket*. Pax Forlag, Oslo.
- Fuglestedt, I.
2005 Man-Reindeer-Landscape: Cosmology of the Early Pioneers in coastal Norway, ca. 10 000 BP. *K.A.N* 25:18-28.
- Giddens, A.
1984 *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Harcourt, R. A.
1974 The Dog in Prehistoric and Early Historic Britain. I *Journal of Archaeological Science*. Academic Press. London, s.151-175.
- Hatting, T.
1993 Husdyrene. I (red.) S. Hvass, S & B. Storggard, *Da klinger i muld...25 års arkæologi I Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab, s.31-3.

Hayden, B. og R. Schulting

1997 The Plateau Interaction Sphere and Late Prehistoric Cultural Complexity. *American Antiquity* 62/1:s. 51-85.

Hedeager, L.

1999 Skandinavisk dyreornamentikk. Symbolsk representasjon af en førkristen kosmologi. I (red.) I. Fuglestad, T. Gansum, T og A. Opedal, *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Stavanger, s: 219-238.

2004 Dyr og andre mennesker - mennesker og andre dyr. Dyreornamentikkens transcendentale realitet. I (red.) A. Andrèn, K. Jennbert og C. Raudvere *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi*. Nordic Academic Press. Lund, s. 219-253.

Helms, M.

1998 *Access to Origins. Affines, Ancestors and Aristocrats*. University of Texas Press, Austin.

Hill, E.

2000 The Embodied Sacrifice. *Cambridge Archaeological Journal* 10:2: 317-26.

Hodder, I.

1982 *Symbols in Action: Ethnoarchaeological Studies of Material Culture*. Cambridge University Press.

1987 *The Archaeology of Contextual meanings*. Cambridge University Press.

Hodder, I. og S. Hutson

2003 *Reading the Past. Current Approches to Archaeology to Interpretation in Archaeology*. Cambridge University Press.

Ingold, T.

2000 *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge, New York.

Jennbert, K.

2004 Människor och djur. Kroppsmetaforikk och kosmologiska perspektiv. I A. Andrèn, K. Jennbert og C. Raudvere *Ordning mot kaos. Studier av nordisk førkristen kosmologi*. Nordic Academic Press, Lund, s.183-217.

Johnsen, H. og B. Olsen

1992 Hermeneutics and archaeology: on the philosophy of contextual archaeology. *American Antiquity* 57/3:419-436

Jordan, P.

2003 *Material Culture and Sacred Landscape. The Anthropology of the Siberian Khanty*. Altamira Press. A Division of Rowman & Littlefield Publishers, Walnut Creek.

- Kaliff, A.
2005 The Grave as Concept and Phenomenon. I (red.) T. Artelius og F. Svanberg, *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 65:125-42.
- Kannegaard Nielsen, E. og E. Brinch Petersen
1993 Grave, mennesker og hunde. I (red.) S. Hvass og B. Storgaard, *Da klinger i muld...25 års arkæologi i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab 1993, s. 76-81.
- Karsten, P.
2001 *Dansarna från Bökeberg. Om jakt, ritualer och inlandsbosättning vid jägerstenålderns slut*. Riksantikvarieämbetet arkeologiska undersökningar skrifter 37.
- Karsten, P. Og B. Knarrström (red.)
2001 *Tågerup specialstudier*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan, Riksantikvarieämbetet. Avdelingen för arkeologiske undersökningar. UV Syd, Lund.
2003 *The Tågerup excavations*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan, Riksantikvarieämbetet. Avdelingen för arkeologiske undersökningar. UV Syd, Lund.
- Kjällquist, M.
2001 Gåvor eller avfall? I (red.) Karsten, P. & Knarrström, B. *Tågerup specialstudier*. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan, Riksantikvarieämbetet. Avdelingen för arkeologiske undersökningar. UV Syd, Lund, s. 32-69
- Kyvik, G.
2002 Hjemmeverden, fremmedverden og arkeologisk refleksivitet. *Primitive tider* 5:127-132.
- Knight, J. (red.)
2005 *Animals in Person. Cultural perspectives on Human-Animal intimacy*. Berg, New York.
- Larsson, L.
1980 Stenåldersjägarnas boplats och graver vid Skateholm. *Limhamniana*, s.13-39.
1981 En 7000-årig sydkustboplats. Nytt om gammalt från Skateholm. *Limhamniana*, s.17-46.
1982a Skateholmprojektet. Nya gravar och ett nytt gravfält från jägarstenåldern. I *Limhamniana*, s. 11-41.
1983 Skateholmprojektet. Jägare – fiskare – bönder. *Limhamniana*, s. 7-40.
1984 Skateholmprojektet. På spåren efter gravsedsförändringar, ceremoniplatser och tama rävar. *Limhamniana*, s. 49-84.
1986 Skateholm. *Skalk nr.4*, s. 21-30.
1988a The Skateholm Project Late Mesolithic Settlement at a South Swedish Lagoon. I (red.) L. Larsson *The Skateholm Project I Man and Environment Interdisciplinary Studies*, Almquist & Wiksell, Stockholm, s. 9-19.

1988b *Et fångstsamhälle för 7000 år sedan. Boplatser och gravar i Skatholm*. Signum, Lund.

1988c Döa, gamla hunnar. I (red.) H. Lång *Skånsk blanning : essäer och humoresker*. Skånska akademien, s. 21-27.

1989a Ethnicity and Traditions in Mesolithic Mortuary Practices of Southern Scandinavia. I (red.) S.J. Shennan *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. Unwin Hyman, London, s: 210-218.

1989b Big Dog and Poor Man: Mortuary Practices in Mesolithic Societies in Southern Sweden. I (red.) T.B. Larsson og H. Lundmark, *Approaches to Swedish Prehistory. BAR Intern. Series*, Oxford, s. 211-23.

1990 Dogs in Fraction – Symbols in Action. I Vermeersch, P.M. & Van Peer, P. *Contribution to the Mesolithic in Europe*. Leuven University Press, s.153-159

2004 The Mesolithic Period in Southern Scandinavia: with Special Reference to Burials and Cemeteries. I (red.) A. Saville, *Mesolithic Scotland and its Neighbours. The Early Holocene Prehistory of Scotland, its British and Irish Context, and some Northern European Perspectives*. The Society of Antiquaries of Scotland. Edinburgh, s. 371-392.

Maud, R. (red.)

1978 *The Salish People. The Local Contribution of Charles Hill-Tout. Volume II: The Squamish and the Lillooet*, Talonbooks, Vancouver.

Merleau-Ponty, M.

1994 *Kroppens fenomenologi*. Pax Forlag, Oslo.

Mithen, S. J.

2001 The Mesolithic Age. I (red.) C. Cunliffe, *The Oxford illustrated History of Prehistoric europe*. Oxford University Press, Oxford, s.79-135.

Nilsson Stutz, L.

2003 *Embodied rituals & Ritualized bodies. Tracing ritual practices in late Mesolithic burials*. Almquist & Wiksell, Stockholm.

Olsen, B.

1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiver i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.

Olsen, S. J.

1985 *Origins of the Domestic Dog. The Fossil record*. The University of Arizona Press, Tucson.

Olsen, S. L.

2000 The Secular and Sacred Roles of dogs at Botai, North-Kazakhstan. Dogs Through Time: An Archaeological Perspective. Proceedings of the 1st ICAZ Symposium on the History of the Domestic Dog, Eight Congress of the International Council for Archaeozoology (ICAZ98), August 23-29, 1998, Victoria, B.C., Canada. *BAR 889*. Archaeopress, Oxford, s. 71-93.

Parker Pearson, M.

1999 *The Archaeology of Death and Burial*. Sutton Publishing, Gloucestershire.

Persson, O. og Persson, E.

1984 *Anthropological Report on the Mesolithic Graves from Skateholm southern Sweden. I Excavation seasons 1980-82*. Report Series 21. University of Lund, Lund.

1988 Anthropological Report Concerning the interred Mesolithic Population from Skateholm, Southern Sweden. Excavation Seasons 1983-1984. I (red.) L. Larsson *The Skateholm Project I. Man and Environment*. Almqvist & Wiksell, Skateholm

Price, D. T. A. B. Gebauer, S. U. Hede, C. S. Larsen, N. Noe- Nygaard, S. L. R. Mason, J. Nielsen, D. Perry

2001 Smakkerup Huse: A Mesolithic Settlement in NW Zealand, Denmark. *Journal of Field Archaeology*, vol. 28, 1/2:45-67.

Richter, J. Og N. Noe-Nygaard

2003 A late Mesolithic Hunting Station at Agernæs, Fyn, Denmark. Differentiation and Specialization in the late Ertebølle-Culture, heralding the Introduction of Agriculture? *Acta Archaeologica*, vol. 74:1-32.

Rosberg, A.

1987 *Hundliv – om hunden I steålderssamhället*. Upublisert uppsats ved Lund universitet, Lund.

Rosenberg, G. H.

1990 Complaint Discourse, Aging and Caregiving among the !Kung San of Botswana. I (red.) J. Sokolowsky *The Cultural Context of aging. Worldwide Perspectives*. Bergin & Garvey Publishers, New York.

Roth Niemi, A.

2001 *De virksomme døde. Gravskikk som sosiale diskurs i det sein-mesolittiske Sør-Skandinavia*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

Rowley-Conwy, P.

1994 Meat, Furs and Skins: Mesolithic Animal Bones from Ringkloster, a seasonal Hunting Camp in Jutland. I *Danish Archaeology Volume 12 1994-95*. Odense University press.

1998 Cemeteries, Seasonality and Complexity in the Ertebølle of Southern Scandinavia. I (red.) M. Zvelebil, L. Domanska og R. Dennell *Harvesting the Sea, Farming the Forest: The Emergence of Neolithic Societies in the Baltic Region*. Sheffield Academic Press 1998, s. 193-202.

Schwartz, M.

1997 *A History of Dogs in the Early Americas*. Yale University Press, New Haven & London.

Skaarup, J.

1993 Submarine bopladser. I (red.) S. Hvass, S og B. Storgaard *Da klinger I muld...25 års arkæologi i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab, s. 70-5.

- Sokolowsky, J. (red.)
1990 *The Cultural Context of Aging. Worldwide Perspectives*. Bergin & Garvey Publishers. New York.
- Strassburg, J.
2000 *Shamanic Shadows . One Hundred Generations of Undead Subversion in Southern Scandinavia, 7,000-4,000 BC*. Stockholm Studies in Archaeology 20. Stockholm.
- Sælid Gilhus, I.
Forord. I A. Van Gennep *Rites de passage. Overgangsriter*. Pax Forlag, Oslo, s.131-45.
- Tilley, C.
1996 *An ethnography of the neolithic. Early prehistoric societies in southern Scandinavia*. Cambridge University press, Cambridge.
- Turner, V. W.
1999 Midt i mellom. Liminalfasen i overgangsriter. I A. Van Gennep *Rites de passage. Overgangsriter*. Pax Forlag, s.131-45.
- Van Gennep, A.
1999 *Rites de passage. Overgangsriter*. Pax Forlag, Oslo.
- Wolf, V.
2002 *Indiskresjoner og andre essay*. Pax Forlag, Oslo.
- Zvelebil, M. og P. Jordan
1999 Hunter Fisher Gatherer Ritual Landscapes – Questions of Time, Space and Presentation. I (red.) J. Goldhahn, *Rock Art as Social Representation. BAR Intern. Series 794*, s.101-127.
- Østerberg, D.
1994 Innledning. I Maurice, Merleau-Ponty *Kroppens fenomenologi*. Pax forlag, s:V-XII

Figurliste

Figur 1: Kart fortidig Sør-Skandinavia, med oversikt over lokaliteter.	Side 3
Figur 2: Oversikt over Skateholm I, II og III.	Side 12
Figur 3: Grav XX og hundegrav XXI på Skateholm II.	Side 13
Figur 4: Hundekraniet i utkastlaget på Bökeberg III.	Side 14
Figur 5: Spredningskart over gravene på Skateholm II.	Side 37
Figur 6: Oversikt over gravene på Skateholm II utmarkert med klustere.	Side 38
Figur 7: Spredningskart over gravene på Skateholm I.	Side 39
Figur 8: Oversikt over gravfeltet på Skateholm I, utmarkert med klustere.	Side 41
Figur 9: Anlegg 18 på Skateholm II.	Side 65

Tabell-liste

Tabell 1: Oversikt over lokalitetene som diskuteres.	Side 11
Tabell 2: Oversikt over aldersfordelingen på gravfeltene SI, og S II.	Side 22

Appendiks

Tillegg 1

Skateholm II

Gravn.	Kjønn	Alder	Ild	Rød oker	Hund
I	Trolig gutt	10		Lårene	
II	Mann	25+			
III	Kanskje kvinne	25+		Hofter, hodet	
IV	Kanskje mann	35+		Hofter, hodet	
V	Kanskje kvinne	35+			
VI	Trolig kvinne	50+			
VII	Kanskje mann	50+		Hofter	
VIII	Kanskje kvinne	35+			X
IX	Kvinne	50+	X		
Xa	Mann	30+			X
Xb	Mann	25+			X
	Mann	18			
XIIa	Ukjent	2+		Hodet	
XIIb	Ukjent	2+		Hodet	
XIII	Ukjent	6		Hodet	
XIV	Kvinne	50+			
XV	Mann	20		Hodet	X
XVI	Trolig kvinne	45+			
XVII	Mann	30+		Hodet	
XVIII	Mann	60+	X		
XX	Kanskje kvinne	18			
XXII	Trolig kvinne	30+			

Oversikt over gravene på S II som inneholder mennesker. Spesifisert med anslått alder, kjønn, distribusjonen av rød oker, medbegravd hund, og bruken av ild i gravleggesprosessen

(Larsson 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985; Persson og Persson 1984, 1988). **Indikatorer:**

X = tilstede, + = mulig eldre enn anslått alder

Tillegg 2

Skateholm I

Gravnr	Kjønn	Alder	Ild	Rød oker	Hund
1	Kanskje mann	50+		Over hele skjelettet	
2	Kanskje mann	60+		Rundt hodet og overkropp	
3	Kvinne	20		Over overkropp og bekkenpartiet	
4	Trolig mann	40+		Små flekker	
5	Kanskje mann	20		Mindre område ved venstre lårbein	
6	Kvinne	35+			
7	Mann	30+			
8	Ukjent	4			
11	Kanskje mann	40+	X		X
12	Trolig kvinne	20		Høyre lårbein, mindre parti på bryst	
13	Kanskje mann	30+		Nederste delen av beinsamlingen	
14	Mann	45+			
14	Kvinne	20			
16	Kanskje mann			Over hele skjelettet, spesielt kraftig ved lårbeina	
20	usikkert		X		
21	Kvinne				
22	Mann	60+			
24	Kvinne	50+		Svak rødfarge over hofteregion	
25	Trolig kvinne			Tykt lag over hofte og bryst	
26	Trolig kvinne	35+	X	Hode og hofte	
27	Kanskje mann	35+			
28	Mann	30+		Høyre hoft og lårbein	
29	Ukjent		X		
30	Ukjent			Kraftig farge på overkroppen	
31	Ukjent				
32	Trolig mann	20		Tilknytning til lårbeinet	

Gravnr	Kjønn	Alder	Ild	Rød øker	Hund
33	Mann	50+			X
34	Usikkert	35+			
35	Kanskje kvinne	30+		Ved albuene	
36	Ukjent	30+		Hoftene og lårbeina	
37	Kvinne	40+		Ved hoftene og kraniets høyre side, kraftig farget	
38	Trolig mann			Bak nakke og rundt hoftene	
39	Ukjent	50		Rundt hodet, øvre brystparti	
40	Kanskje kvinne	45			
41	Trolig mann	65			
41	Usikkert	4		Tilstede	
42	Ukjent	2		Tennene	
43	Trolig kvinne	45+		Hoftene	
44	Ukjent	60			
45	Ukjent	25+			
46	Kanskje mann	50+			
47	Kanskje ung mann	15		Tilstede	
47	Ukjent	1		Kroppen	
48	Ukjent			Overkroppen, hoftene	
49	Ukjent	50+			
50	Ukjent				
51	Kanskje mann	40+			
52	Kanskje kvinne	45+			
53	Kanskje kvinne	18			
54	Ukjent			Tilstede	
55	Ukjent			Mellom lårbeina	
56	Ukjent				
57	Ukjent	16+		Mellom lårbeina	
58	Trolig kvinne	60+			

Gravnr	Kjønn	Alder	Ild	Rød oker	Hund
59	Ukjent	16+			
60	Kanskje kvinne		X	Tilstede	
61	Ukjent	35+	X	Tilstede	
62	Trolig kvinne	60			X
63	Trolig mann	45+			
63	Trolig mann	35+			
64	Ukjent				

Oversikt over gravene på S I som inneholder mennesker. Spesifisert med anslått alder, kjønn, distribusjonen av rød oker, medbegravd hund, og bruken av ild i gravleggingsprosessen (Larsson 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985; Persson og Persson 1984, 1988). **Indikatorer:** X= tilstede, + = mulig eldre enn anslått alder

Tillegg 3

Hundegraver på Skateholm II

Nummer	Gravnr.	Gravgods	Rød oker
1	XIX	Ja	
2	XXI	Ja	

Oversikt over hundegraver. Spesifisert med tilstedeværelsen av gravgods eller rød oker (Larsson 1984:66-70, 1988b:147).

Tillegg 4

Hundegraver på Skateholm I

Gravnr	Gravgods	Rød oker
9		Hode, rygg, bryst
10		Tilstede
15		
17		
18		Tilstede
19		
23		Øverste del av ryggrad
65		Over hele kroppen

Oversikt over hundegraver. Spesifisert med tilstedeværelsen av gravgods eller rød oker (Larsson 1980:32-33, 39, 1981:27-28, 30-1, 1982:12-5).